

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE GEOGRAFIE

Școala Doctorală Geografie

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr Pompei Cocean

Doctorand: Liviu-Gabriel Mușat

Cluj-Napoca

2018

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA

FACULTATEA DE GEOGRAFIE

Școala Doctorală Geografie

**TURISMUL RELIGIOS
ÎN NORDUL REGIUNII DE
DEZVOLTARE SUD-MUNTENIA**

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr Pompei Cocean

Doctorand: Liviu-Gabriel Mușat

Cluj-Napoca

2018

CUPRINS

CUPRINS	5
INTRODUCERE.....EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.	
CAP. 1. BAZA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ	7
1.1. Fundamentarea teoretică	7
1.1.1. Turismul – o „industrie” cu materie primă polivalentă, sacră și profană.....	7
1.1.2. Conceptul de turism religios. Apariție și semnificație	8
1.1.3. Turismul religios – încadrare taxonomică.....	10
1.1.4. Turismul religios – o activitate sustenabilă, durabilă ?.....	12
1.2. Metodologie.....	13
CAP. 2. POTENȚIALUL TURISTIC RELIGIOS AL PĂRȚII NORDICE A REGIUNII DE DEZVOLTARE SUD-MUNTENIA	19
2.1. Localizarea geografică a regiunii și impactul său turistic	19
2.2. Structura potențialului turistic religios	19
2.2.1. Organizarea religioasă a entității spațiale studiate.....	19
2.2.2. Edificii de cult și sepulcrale	20
2.2.2.1. Catedrale.....	21
2.2.2.3. Biserici	23
2.2.2.4. Schituri și chilii	<i>Eroare! Marcaj în document nedefinit.</i>
2.2.2.5. Troițe și cruci de piatră.....	24
2.2.2.6. Edificii de cult aparținând altor religii	25
2.2.3. Situuri și locuri sacre	27
2.2.3.1. Icoane făcătoare de minuni.....	27
2.2.3.2. Locuri de putere și tămăduitoare	28
2.2.3.3. Moaște în lăcașurile de cult religios	28
2.2.4. Manifestări religioase cu funcție atractivă.....	29
2.2.4.1. Pelerinaje	29
2.2.4.2. Hramuri.....	31
2.2.4.3. Sfințirea (târnosirea) sau resfințirea unei biserici.....	32
2.3. Evaluarea potențialului atractiv religios.....	32
CAP. 3. INFRASTRUCTURA TURISMULUI RELIGIOS	33
3.1. Căile de acces	33
3.1.1 Căile de acces rutiere	33
3.1.2 Căile de transport feroviare	34
3.2. Infrastructura de cazare turistică.....	35
3.2.1. Baza de cazare turistică generală	35
3.2.2. Baza de cazare specifică.....	37
3.3. Dotări aferente promovării și practicării.....	37
3.3.1. Muzeu ecleziastic.....	37
CAP. 4. CIRCULAȚIA TURISTICĂ ÎN LOCURILE ȘI SPAȚIILE SACRE	39
4.1. Circulația turistică regională.....	39
4.2. Sezonalitatea circulației turistice	40
4.2.1. Fluxuri lunare	40
4.2.2. Fluxuri multianuale (2006-2016).....	41
4.3. Circulația turistică aferentă edificiilor de cult. Studii de caz.....	42
4.3.1. Mănăstirea Nucet.....	42
4.3.2. Mănăstirea Peștera Ialomiței.....	<i>Eroare! Marcaj în document nedefinit.</i>
4.3.3. Mănăstirea Curtea de Argeș	<i>Eroare! Marcaj în document nedefinit.</i>
4.3.5. Mănăstirea Aninoasa	<i>Eroare! Marcaj în document nedefinit.</i>
4.3.6. Mănăstirea Caraiman	<i>Eroare! Marcaj în document nedefinit.</i>

CAP. 5. SOLUȚII ȘI MĂSURI DE OPTIMIZARE A OFERTEI ATRACTIVE RELIGIOASE ÎN PARTEA NORDICĂ A MUNTENIEI.....	47
5.1. Lărgirea și diversificarea ofertei atractive.....	47
5.2. Modernizarea căilor de acces	51
5.3. Diversificarea și standardizarea bazei de cazare.....	52
5.4. Model de dezvoltare spațială a zonei studiate.....	52
CAP. 6. CONCLUZII	53
BIBLIOGRAFIE	57
ANEXE	EROARE! MARCAJ ÎN DOCUMENT NEDEFINIT.
Anexa nr. 1: Schituri din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova)	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 2: Troițe și cruci de piatră din patrimoniul național și local din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 3: Biserici reprezentative din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 4: Mănăstiri din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova)	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 5: Potențialul turistic	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 6: Structuri de cazare turistică și capacități de cazare ale acestora situate în nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 7: Numărul de sosiri în județele din zona studiată (2016).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 8: Numărul de înnoptări în județele din zona studiată (2016).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 9: Numărul de sosiri în hotelurile din județele din zona studiată (2016).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 10: Numărul de sosiri în polii turistici ai zonei studiate (2016).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 11: Numărul de sosiri și de înnoptări în regiunile de dezvoltare pe tipuri de turiști și pe luni.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 12: Numărul de sosiri și înnoptări în principalele destinații turistice și în județele din zona studiată pe tipuri de turiști în perioada 2006-2016 (milioane)...	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 13: Numărul de sosiri și de înnoptări în polii turistici ai zonei studiate în perioada 2006-2016	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 14: Sejurul mediu în polii turistici ai zonei studiate în perioada 2006-2016.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
Anexa nr. 15: Numărul de sosiri și de înnoptări în regiunile de dezvoltare pe tipuri de turiști în perioada 2006-2016	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

CAP. 1. BAZA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ

1.1. Fundamentarea teoretică

Orice demers științific riguros reclamă o fundamentare teoretică adecvată specificului domeniului abordat și scopului propus. El necesită, încă din start, o clară decelare a paradigmelor, teoriilor și conceptelor utilizate, o tranșantă delimitare a obiectului de studiu, dar și o relevare a stadiului atins de cunoașterea acestuia. Numai în contextul fixării preocupărilor noastre pe fâșia, atât de flexibilă, dintre cunoscut și necunoscut, cu dezideratul avansării primului pe seama celui de-al doilea, putem aștepta un rod fecund al eforturilor depuse.

Referitor la tema abordată, cea a turismului religios într-o regiune geografică dată a spațiului național, caroiajul teoretic al introspecțiilor și baleierii interpretative navighează în aria de manifestare a trei aspecte fundamentale ale acestuia, ce se pot constitui în suportul solid al cumulului de argumente, viziuni și soluții practice formulate. Aceste ținte primordiale ale analizei vizează relevarea unor aspecte precum:

- Turismul, o „industrie” cu materie primă polivalentă, sacră și profană;
- Conceptul de turism religios. Apariție și semnificație;
- Turismul religios, încadrare taxonomică;
- Turismul religios – o activitate sustenabilă, durabilă?

1.1.1. Turismul – o „industrie” cu materie primă polivalentă, sacră și profană

Focalizarea preocupărilor științifice, specifice unei teze de doctorat, asupra unor anumite aspecte și procese din domeniul larg al Geografiei turismului, impune, în mod imperios, o ancorare a acestora în contextul general, cel al fenomenului turistic în ansamblul său. Faptul este explicabil de vreme ce arsenalul de concepte și metodologii este preponderant același iar soluțiile de optimizare a multor disfuncții sunt relativ asemănătoare.

Dintre diversele domenii ale științei geografice, dar și dintre cele ale interfeței Geografiei cu alte științe, cel turistic prezintă afirmarea cea mai intensă și mai larg răspândită, confirmând și astăzi, la începutul mileniului III, ceea ce Whelan (1991) formula acum încă un sfert de veac și anume că turismul a devenit o „industrie” de top a lumii cu o răspândire spațială și accesare socială extrem de rapidă. Într-un context al dezvoltării atât de efervescent, este cât se poate de firesc faptul că preocupările științifice focalizate asupra fenomenologiei turistice în ansamblul ei sunt deosebit de asidue iar rezultatele lor concretizate în teorii, concepte, noțiuni și noi metodologii, la fel de prodigioase.

Încă din start trebuie subliniat faptul că această „materie primă” ce amorsează și pune în funcțiune industria turistică este cu totul diferită de cea utilizată în metalurgie, industria chimică sau a materialelor de construcții unde există minereuri specifice ce pot fi localizate spațial și evaluate cantitativ și calitativ. Așa cum afirmă Cocean (1996) materia primă a turismului este reprezentată de atractivitatea pe care anumite elemente ale cadrului natural sau realizări ale geniului uman o exercită asupra privitorului prin trăsături de ordin dimensional, fizionomic, structural sau funcțional. „Frumusețea și ineditul lucrurilor” devin astfel un atribut care, în condițiile unei bune gestionări, se transformă într-o resursă nepuizabilă, nefiind consumată, ci doar admirată, în „procesul de producție”.

În componenta geografică a științei turismului, materia primă a acestuia este înglobată în noțiunile de „patrimoniu turistic”, „fond turistic”, „resursă atractivă” sau „potențial turistic”, toate având, în esență, o semnificație asemănătoare. Fac excepție doar acei autori (Snak, 1976; Glăvan, 2000; Căndea și Simion, 2006) care includ în patrimoniul turistic totalitatea elementelor implicate în derularea acestuia, în primul rând infrastructurile de agrement, cură, cazare sau acces. Dealtfel, prezentarea câtorva definiții poate fi relevantă în acest sens.

Astfel, Swizewski și Oancea (1977), menționează că „fondul turistic reprezintă totalitatea resurselor naturale și antropice de natură turistică și constituie baza ofertei turistice potențiale a teritoriului”. În gama obiectivelor antropice autorii menționează prezența prioritară a edificiilor religioase.

Pentru Cocean (1996), „resursele turistice reprezintă totalitatea elementelor atractive ale unui teritoriu indiferent de originea lor și de relațiile dintre ele... Ele determină mărimea, intensitatea și

diversitatea fluxurilor turistice, respectiv valoarea intrinsecă a consumului turistic și prin aceasta, a eficienței economice”. De remarcat la acest autor clasificarea riguroasă, detaliată a celor două tipuri de resurse, naturale și antropice, având drept criteriu geneza și specificul lor în primul caz, respectiv funcția inițială a edificiilor create de om. Conform acestei clasificări, potențialul atractiv al turismului religios, de care ne ocupăm în analiza de față, este compus din: sanctuare, temple, schituri, chilii, biserici, catedrale (moschei, sinagogi), mănăstiri, mausolee, piramide, cimitire, stupe (dagobe). Ele sunt integrate la două grupe majore de obiective atractive și anume cele destinate practicării cultului religios (sanctuare, temple, biserici, catedrale, mănăstiri) și cea dedicată practicilor sepulcrale (mausolee, piramide, cimitire, stupe).

Ciangă (2006), include în sintagma de potențial turistic „totalitatea factorilor de atracție aparținând cadrului natural și antropic, valorificați prin intermediul amenajărilor turistice și care generează fluxuri turistice cu arii de proveniență interne sau internaționale ...”

Gama formulărilor și clasificărilor resurselor turistice este extrem de bogată și de nuanțată, focalizarea autorilor pe anumite trăsături structurale sau de localizare spațială ale obiectivelor introducând criterii noi, obținându-se astfel ipostaze dintre cele mai inedite ale operațiunii. Cum este de altfel cea propusă de *Clawson și Knetsch* (1966), preluată ulterior și de alți cercetători (*Boniface, Cooper*, 1994) care are în vedere delimitarea unor areale turistice funcționale în corelație cu distanța față de cererea turistică și posibilitățile de acces. Sunt identificate astfel trei entități de acest tip (arii cu resurse pentru consum, arii cu resurse de bază și arii intermediare) scopul principal al clasificării fiind stimularea actorilor din domeniu pentru introducerea lor în valoare.

În timpurile moderne și contemporane au loc mutații importante în dinamica și structura fluxurilor turistice, cu orientări succesive, deseori repetitive, dinspre valorile atractive ale cadrului natural spre cele antropice sau invers. Pe tot acest parcurs, obiectivele religioase, prin valorile artistice acumulate (arhitecturale, picturale, funcționale) s-au menținut în topul atracțiilor iar activitățile de profil au atras cu aceeași fervoare aderenții cultelor pe care le-au slujit.

1.1.2. Conceptul de turism religios. Apariție și semnificație

Dintre toate subtipurile și formele de practicare a turismului, cea religioasă are, sub aspectul gradului de organizare și al numărului de participanți, vechimea cea mai mare, *pelerinajele* la locurile sacre debutând în Antichitatea timpurie. Cunoscute, (conform site-ului *Geoturisme*, de largă audiență în domeniu), în literatura de specialitate turistică sub topice diverse: *pillgrimage* (en), *pèlerinage* (fr), *wallfahrt* (germ), *pellegrinaggi* (it), *tirtha-yatra* (hindusă), *ziyarath* (araba) etc., „pelerinajele reprezintă pentru mulți o poartă deschisă spre supranatural, o cale între pământ și cer” (*Chelini și Branthomme*, 1982). În opinia lui *Martinez-Cardenas* (2010) ele sunt nu numai „forma cea mai simplă a turismului religios”, ci și cele mai reprezentative manifestări turistice cu un astfel de conținut. Dealtfel autorul înțelege prin „turism spiritual” tocmai astfel de călătorii, în care motivația religioasă este precumpănitoare.

Astfel, urmând informația oferită de site-ul susmenționat, în aria de impact a civilizației grecești se remarcă înainte de orice călătoriile cu scop spiritual spre Delfi, Nemea sau Corint. Dacă locurile de cristalizare a marilor religii: Ierusalimul și Roma pentru creștinism, Mecca și Medina pentru islam, Rummindei sau Kucingara pentru budism, Varanasi, Allahabad sau Benares pentru hinduism, Ierusalimul pentru iudaism etc., și-au păstrat aura atractivă religioasă secole la rand, pe măsura afirmării și expansiunii lor spațiale în rândul adepților numărul locurilor sacre s-a înmulțit astfel că pe harta actuală a pelerinajelor figurează la loc de frunte Lourdes (Franța), Fatima (Portugalia), Santiago de Compostela (Spania) sau Czestochowa (Polonia) pentru catolici, Lhasa sau Kandi pentru adepții lui Buda, zeci de locuri sfinte situate pe malurile Gangelui sau Brahmaputrei pentru elogiatorii lui Șiva sau Vișnu etc. Fără a cunoaște o afluență de practicanți atât de consistentă, de ordinul milioanei de participanți, se cuvine a fi menționate și locurile sacre din țara noastră ce devin, în fiecare an, țintele unor pelerinaje la care participă, în general, zeci de mii de credincioși. Ele sunt Nicula, Rohia, Sâmbăta de Sus sau Iași pentru ortodocși, Șumuleu Ciuc pentru catolici etc.

Analizând fenomenul în cauză, unii autori (*Noppen, Morisset*, 2003), apreciază că debutul turismului religios a avut drept suport motivațional o „evlavie a memoriei”, generată de adorarea unui sfânt

sau de impactul spiritual al locului de apariție a unei religii sau a unei stări mistice. Din preistorie, când în spectrul de manifestări ale ființei umane apar primele elemente ale „conștiinței religioase”, și până la începutul secolului XX, suportul în cauză a prevalat, aflându-se la originea deplasărilor unor mase mari de oameni spre așa numitele „locuri sfinte” (*sacred land, land of the gods, terre sacrée*, Horster, 2010). Odată cu individualizarea turismului ca activitate umană de sine stătătoare, dar și ca o veritabilă știință, a agrementului, curei și culturalizării, intră în scenă „patrimonial religios” înțeles ca monumente sau artefacte, devenite o resursă atractivă de sorginte culturală de prim ordin. Aceiași autori sesizează faptul că, după anul 1980, apare un nou gen de turism religios și anume cel condiționat de „căutarea experiențelor spirituale” înafara cadrului strict bisericesc dar având drept menire finală reanimarea credințelor și cultelor abandonate, într-o pondere însemnată, de omul modern.

Pe aceeași coordonată spirituală își formulează de altfel definiția sa Martinez-Cardenas (2010) care înțelege prin „turism spiritual” activitatea practică de un grup de persoane „care caută în excursiile (deplasările) lor un liant între gândire și spirit prin practicarea ritualurilor cu caracter mistic”. Așa cum rezultă din schița alăturată (Fig. 1) autorul situează turismul religios la interfața dintre activitățile cu caracter eminent sacru, reprezentate de pelerinaje, și cele secularizante, specifice turismului în general.

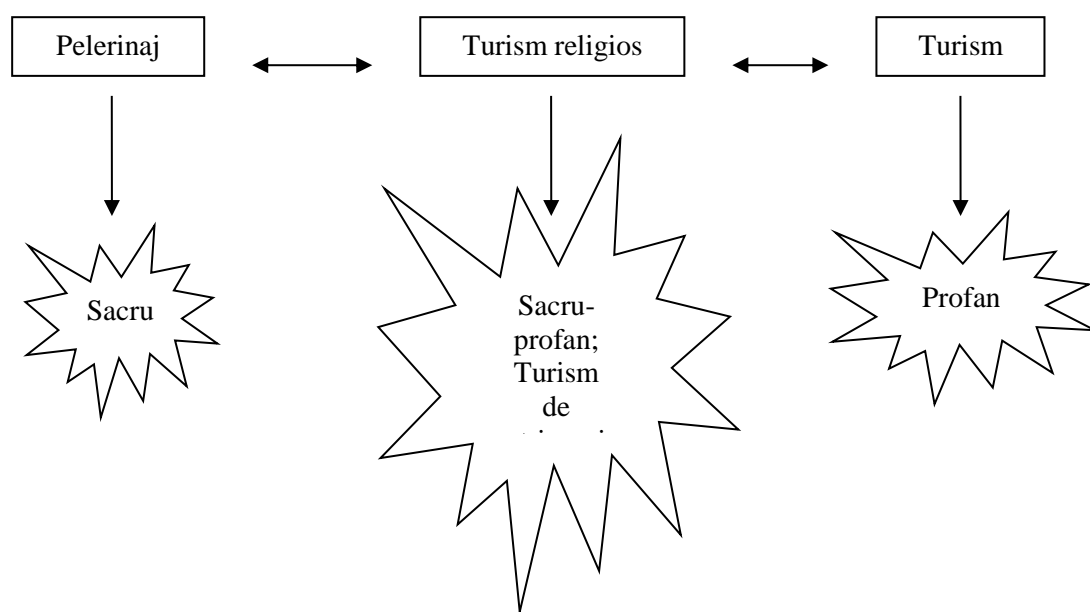

Fig. nr. 1: Raportul dintre turismul religios, turismul comun și pelerinaje
(Sursa: Martinez-Cardenas, 2010).

Semnificațiile diferite ale noțiunilor de „pelerin” și „turist” sunt sesizate și de alți autori, precum John Eade (1992) care, reflectând profund asupra celor două concepte, invocă fără ezitare nevoia imperioasă de deconstructură a acestora, fapt care va pune în evidență numeroasele contradicții și ambiguități pe care le conțin.

În același perimetru al distilării conceptuale, remarcând dualitatea noțiunii de „turism religios”, pe care o subliniază inclusiv prin introducerea sa în titlul unui articol științific (*Tourisme religieuse ou touristes en milieu religieux?*), Bauer (1993) arată că „pelerinul se situează totalmente înafara turismului” iar „pelerinajul nu este o excursie turistică” ci o experiență spirituală cu scop pur religios. El clasifică de altfel practicanții vizitelor în locurile religioase astfel: pelerini, credincioșii tradiționali, credincioșii liberali, propovăduitorii artei, culturii sau etnologiei și ideologiei laici. Pentru a ilustra aceeași neconcordanță de conținut între cele două sintagme, Bremer (2006) recurge la o clasificare a locurilor de destinație ale celor două categorii de vizitatori: *spații sacre*, pentru pelerini, și *locuri turistice*, pentru călătorii obișnuiți.

Conform cu site-ul de largă accesibilitate, *Geoturisme*, turismul religios îmbracă trei forme de manifestare și anume: cea spirituală, a încercării de conectivitate a individului cu Divinitatea; cea

sociologică, a contactului acestuia cu valorile artei sacre ale diverselor religii și cea mixtă, în care cele două deziderate se îmbină într-o finalitate de sorginte culturală.

Individualizarea ca entitate specifică a turismului religios în raport cu alte subtipuri de turism practicate are la bază o serie de caracteristici proprii numai acestuia. Astfel, în opinia Mariei Da Graca Mougă Pocas Santos (2003) (citată de Somnuck Jongmeewasin, http://www.academia.edu/12252237/Religious_Tourism_Pilgrimage_and_Cultural_Tourism) turismul religios este definit de următoarele cinci trăsături:

- călătorie ieftină, voluntară și temporară;
- motivație religioasă a deplasării;
- sejur completat cu alte motivații;
- ținta călătoriei este locul (obiectivul) religios;
- călătoria spre destinație nu coincide cu o practică religioasă.

Se observă că unele din aceste trăsături sunt exclusive, fiind regăsite numai în cazul acestui subtip de turism (cum ar fi, spre exemplu, motivația religioasă a deplasării) în vreme ce altele le întâlnim și la alte tipuri sau forme de turism, în primul rând la turismul cultural în general.

1.1.3. Turismul religios – încadrare taxonomică

Intrebarea legată de încadrarea taxonomică a turismului religios este cât se poate de firească, bibliografia de specialitate având numeroase exemple când acesta este catalogat fie ca *tip* fie ca *formă* aparte de turism. Cu totul întâmplător apare definirea sa ca *subtip* de turism. Eliminarea oricăror ambiguități devine însă pentru analiza noastră un deziderat major, statuarea sa riguroasă ca entitate taxonomică specifică având rolul de-a fixa într-o matrice coerentă relațiile sale ierarhice, cu entitățile de rang superior și inferior, dar și cele de la nivelul propriei categorii.

Dezideratul încadrării unor activități practicate într-un tipar anume, inclusiv cum sunt cele cu conotație sacră sau derulate într-un mediu religios, s-a constituit de altfel într-o coordonată fertilă a dezbaterilor de la începutul creionării domeniului de activitate turistică și până azi. Tendința permanentă a actorilor din domeniu de îmbogățire a ofertei conduce implicit la apariția unor noi forme de agrement, cură sau culturalizare pe care, cu mai multă sau mai puțină îndreptățire, unii autori le consideră *tipuri* sau *subtipuri* de turism. Este ceea ce se întâmplă uneori și cu turismul religios. Ca urmare, în vederea unei depline clarificări conceptuale, o descindere succintă în arena dezbaterilor respective ni se pare mai mult decât necesară, încadrarea tipologică adecvată a turismului religios permițând nu numai analiza sa riguroasă ci și proiectarea unei dezvoltări corelate cu celelalte forme de turism cu care el se asociază sau competeționează.

În acest context fluid, al încadrării turismului religios, de către diverși autori, la toate cele trei entități taxonomice de bază: tip, subtip și formă de turism, de reținut și perspectivă religioasă, teologică, asupra acestuia, în care apare o evidentă complexitate tipologică și o „calitate pluridimensională” susținută de componentele sale istorice, artistice, teologice, pedagogice, didactice și antropologice (Mazza, 2007).

O primă trecere în revistă o orientăm asupra categoriei de *tip de turism* definită în premieră de Poser în lucrarea „*Der Fremdenverkehr im Riesengebirge*” publicată în anul 1939 (Susan, 1980, p.194). Acest autor distinge cinci tipuri de turism și anume: *turism pentru tratament*, *turism de recreere de vară*, *turismul sporturilor de iarnă*, *turism de recreere la distanță scurtă și turism de tranzit*. Este ușor de observat, cum de altfel fac atât Cocean (1996), cât și Conțiu (2012) că trei dintre aceste tipuri nu sunt decât forme ale aceluiași tip de turism (recreativ) iar turismul de tranzit nu poate fi definit ca tip aparte (niciun turist adevărat nepropunându-și să se limiteze la tranzitarea unor teritorii ca scop al agrementului sau tratamentului său!). Nu este mai puțin adevărat că în perioada menționată disocierea pregnantă între tipul și forma de turism nu era tranșant marcată conceptual. Fapt sesizabil de altfel la alți doi autori (Hunziker W. și Krapf K.) care, în perioada imediat următoare (1941), le analizează nediferențiat, meritul lor, din punctul nostru de vedere, este identificarea și individualizarea *turismului de pelerinaj*.

Cocean (1996, 1999, 2007); Cocean, Vlăsceanu, Negoescu (2003); Cocean, Dezsi (2009), aduc o serie de contribuții notabile la definirea tipurilor și formelor de turism, dar și la sistematizarea tipologică a resurselor turistice antropice, inclusiv cele implicate în desfășurarea turismului religios. În viziunea acestor autori, „tipul de turism” este un concept integrator, de maximă generalitate, un model definit de procese caracteristice, diferite de alte tipuri (modele), având cauzalități, desfășurări și finalități specifice. Se individualizează astfel doar patru tipuri de turism: recreativ, curativ, cultural și polivalent (mixt). Turismul religios este încadrat la turismul cultural și, tangențial, celui polivalent sau mixt.

Referitor la definirea, identificarea și sistematizarea *formelor* de turism, preocupările nu sunt mai puțin susținute.

Astfel, Cocean (1996) identifică *forme generale*, specifice tuturor tipurilor de turism cunoscute, și *forme specifice*, proprii fiecărui tip în parte. Schița atașată redă criteriile de definire și diversitatea celor dintâi, turismul religios putând fi încadrat, în mod diferențiat, majorității acestora. (Tabel nr. 2). Este ceea ce anticipează, de altfel, Rinschede (1992) care clasifică formele de turism religios (deducem din aceasta poziționarea sa superioară în raport cu conceptul de „formă de turism” !) după durata desfășurării sale astfel: turism religios de scurtă durată (vizite la obiective sau centre religioase, participări la manifestări ocazionale) și turism religios de lungă durată (pelerinaje sau participări la manifestări religioase naționale sau internaționale). Prin prisma criteriului organizatoric, apar formele legate de numărul de participanți (individuale sau de grup), structura socială, mijloacele de transport etc.

Alți cercetători, precum Snak, Baron, Neacșu (2003), realizează o sinteză a opiniilor referitoare la clasificarea formelor de turism, reformulând sau introducând criterii noi precum *gradul de mobilitate al turistului* (turism de sejur și turism de circulație itinerant sau în circuit; turism de vizitare și turism de tranzit), *utilizarea timpului disponibil pentru călătorii* (turism de sejur lung sau rezidențial, turism de sejur de durată medie, turism de sejur scurt), *sezonalitatea* (turism de iarnă, de vară și de circumstanță sau ocazional), *mijlocul de transport folosit de turist* inclusiv pentru practicarea unor activități turistice cum ar fi vânătoarea și pescuitul sportiv, *categoria de vârstă și ocupația turiștilor* (turism pentru tineret – așa numiții turiști „de primă vârstă”, turism pentru populația activă – turiști de „a doua vârstă” și turism pentru „vârsta a treia”, pensionari sau vârsta „retragerii” din activitățile profesionale), *momentul și modul de angajare a prestațiilor turistice* (turismul organizat, pe cont propriu sau neorganizat, mixt sau semiorganizat) etc. Fără nicio dificultate constatăm că activitățile specifice turismului religios pot îmbrăca majoritatea absolută a formelor de turism descrise de cei trei autori.

Gama largă a opiniilor formulate asupra aspectului în cauză fiind extrem de prodigioasă, încheiem prezentarea lor cu cea susținută de Chelini și Branthomme (1982) respectiv Griffin (2007) care consideră turismul religios ca o *formă* de turism prin intermediul căreia, în mod individual sau în grup, practicanții încearcă să-și satisfacă o serie de nevoi spirituale, religioase.

În realitatea faptică a derulării activității, formele de turism se dovedesc entități flexibile, în funcție de factorii care intervin, de circumstanțele locale, substituindu-se una cu alta sau conjugându-se într-un mai deplină satisfacere a nevoilor turistului sau grupurilor de turiști.

Încadrarea turismului religios într-un tip, subtip sau formă de practicare anume, nu poate fi făcută, după opinia noastră, fără o echilibrată și profundă descindere în semnificațiile fenomenului turistic dar și ale fenomenului religios în același timp, cele două împletindu-se organic.

Acordând definiției turismului formulată de Cocean (1996), credit sporit („turismul este un fenomen social-economic în continuă expansiune generat de nevoia umană de cunoaștere, recreere și refacere fizico-psihică ...”) constatăm, pe de o parte, că edificiile religioase, indiferent de confesiunile cărora le aparțin și funcțiile pe care le îndeplinesc (de practicare a cultului sau sepulcrale) se constituie în obiective de prim ordin ale turismului cultural, de cunoaștere și satisfacere prin cunoaștere și instruire, a nevoilor spirituale. Ele intră astfel în integralitate în sfera circulației turistice generale, cei dornici de a vizita astfel de obiective având opțiune liberă de accesare ca turiști propriu-zisi.

Privite însă prin prismă strict economică, deplasările respective primesc aceeași conotație ca cele caracteristice turismului propriu-zis, participanții la hramuri sau pelerinaje achitând prețul transportului, al cazărilor, al consumului în bazele de alimentație publică la care se apelează, al produselor artisanale specifice activității religioase etc.

Ca urmare, dacă finalitatea socială este diferită de cea pusă la dispoziție de oferta turistică generală, clasic definită, participantul rezolvându-și prin deplasarea (vizitarea) în cauză nevoi spirituale de factură confesională, cea economică este similară celei ce încununează orice act turistic recreativ, curativ sau cultural.

În consecință, acceptând existența celor patru tipuri fundamentale de turism menționate anterior: recreativ, curativ, cultural și mixt (complex sau polivalent), definite riguros după motivațiile și opțiunile masei de turiști care le practică, problema noastră stringentă este de a fixa locul turismului religios în această matrice tipologică.

Astfel, pentru a considera turismul religios ca un tip aparte, echivalent celor sus-menționate, este necesară o argumentare pe măsură pe care modul său de practicare și scopul fundamental al acesteia nu reușesc să o ofere în mod convingător. Avem de-a face, în majoritatea absolută a cazurilor, cu activități de vizitare a obiectivelor religioase, similare celor care au drept țintă muzee, obiective istorice, culturale, economice, etnografice. Acest fapt ne îndreptățește, ca și pe alți autori de altfel, în a considera turismul religios ca parte integrantă a turismului cultural și nu ca tip de turism de sine stătător.

Prin eliminarea ipotezei considerării sale ca tip propriu-zis de turism și includerea sa ca parte componentă a turismului cultural ne aflăm în fața celei de-a doua dileme și anume dacă turismul religios este o formă de practicare a turismului menționat sau este mai mult decât atât?

Clarificarea acestei probleme poate fi realizată prin compararea sa cu celelalte forme ale turismului cultural și anume: turismul etnografic, turismul educațional, turismul științific și artistic, turismul gastronomic, turismul de vizitare, turismul de tranzit. Astfel, dacă în cazul tuturor formelor menționate opțiunea efectuării călătoriei și sejurului este dictată de nevoia de cunoaștere a unor realități noi dintr-o anumită sferă existențială, de culturalizare prin asumarea acestora, în situația turismului religios practicat în timpul hramurilor sau pelerinajelor, în vizitele la locuri cu moaște, icoane sau statui făcătoare de minuni, scopul călătoriei este diferit: comuniunea de suflet și gând cu Divinitatea. Practicantul cunoaște deja atributele acestei relații, prin vizita sau pelerinajul efectuat el caută revelația divină și împlinirea unor aspirații spirituale cu totul aparte. În consecință, ca motivație în primul rând, el nu poate fi asemănat cu celelalte forme ale turismului cultural. Apar de asemenea aspecte particulare în ceea ce privește practicarea sa, hramurile și pelerinajele având, ca activități umane, o cotă de originalitate certă.

Ca forme specifice de practicare, subtipul turismului cultural religios cunoaște: pelerinajele, hramurile, vizitele la locuri cu moaște, icoane și statui făcătoare de minuni, vizite la locuri de putere, tămăduitoare etc.

Aspecte taxonomice apar reliefate și în abordările referitoare la *regionarea turistică* a teritoriului, inclusiv a celui studiat.

În cadrul turismului religios se conturează aceleași entități structurale și spațiale ca și în cazul celorlalte forme de turism aparținând tipurilor recreativ, curativ sau mixt de turism. *Elementul (punctul) turistic*, sinonim obiectivului de sine stătător, *complexul*, *arealul turistic*, *zona* și *regiunea turistică* sunt taxonii de bază ce pot fi utilizați cu eficiență (Cocean, 1996). Biserica individualizată exemplifică revelator punctul turistic, ansamblul monahal mănăstiresc complexul turistic, gruparea de biserici din localitățile urbane mari sau dintr-un teritoriu intens populat se constituie într-un areal turistic religios, zona subcarpatică sau montană și regiunea în ansamblul ei exemplifică în teren taxonii menționați anterior. După structura resurselor atractive și ponderea majoră a fluxurilor turistice aferente, partea de nord a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia, abordată de lucrarea noastră, se înscrie aproape în totalitate (excepție făcând spațiul montan carpatic) într-o regiune a turismului cultural în care ponderea potențialului de atractivitate religios (biserici, mănăstiri, schituri, troițe) este predominantă.

Tot sub aspectul regiunării turistice, Ciangă (2006), include întreaga unitate în „regiunea turistică sudică” definită în partea nordică, carpatică și subcarpatică, de un potențial atractiv mixt, natural și antropoc, iar în cea de câmpie de un potențial preponderent cultural.

În sfârșit, pentru Ielenicz și Comănescu (2009), cea mai mare parte a teritoriului abordat este integrat în regiunea turistică Argeș-Prahova, cu caracter complex, având patru zone turistice: Valea Prahovei, Valea Ialomiței, Argeș și Râul Târgului.

1.1.4. Turismul religios – o activitate sustenabilă, durabilă ?

O întrebare de sorginte teoretică la care studiul nostru își propune să aducă un răspuns adecvat este cea referitoare la gradul de sustenabilitate și de durabilitate al turismului religios. Conceptul de „turism sustenabil”, referitor la perpetuarea sa temporală pe o perioadă nedefinită, își face loc în literatura de specialitate în ultimul deceniu al secolului trecut (Butler, 1999, p. 11). El își trage seva din Raportul Brundtland „*Our Common Future*” (1987) al Comisiei Mondiale, focalizat pe aspectele fenomenului de dezvoltare durabilă, a căror dezbatere nu putea ocoli una dintre cele mai dinamice ramuri ale economiei globale actuale, care este turismul.

Se constată o accentuare a preocupărilor în acest sens, cea mai recentă manifestare mondială dedicată fenomenului (Congresul Internațional al Turismului Religios și Pelerinajului, Fatima, Portugalia, 22-23 noiembrie 2017) având drept tematică „*Potențialul locurilor sacre ca instrument al dezvoltării turistice sustenabile*”.

Există, deci, cel puțin patru condiționări favorabile care fac din turismul de factură religioasă o activitate întrutotul sustenabilă, cu o durabilitate practic nelimitată. Acești factori catalizatori sunt:

- afirmarea continuă, la majoritatea absolută a populației Terrei, a conștiinței religioase;
- patrimoniul material și spiritual de sorginte religioasă extrem de bogat și de variat, în continuă multiplicare și diversificare;
- nevoia permanentă de culturalizare, de lărgire a sferei cunoașterii, inclusiv în spațiul asumat de religie;
- diversificarea continuă a formelor de practicare a turismului religios și creșterea eficienței lui economice. Etc.

Progresul tehnologic și modernizarea infrastructurilor de transport vor facilita accesul spre cât mai multe obiective religioase amplasate în locuri greu accesibile (schituri, troițe, cruci votive, mănăstiri) ceea ce va determina o lărgire și diversificare continuă a ofertei. Corelat cu îmbunătățirea și ridicarea standardului calitativ al bazelor de cazare asociate edificiilor religioase sau auxiliare. De asemenea, proliferarea turismului rural reprezintă un vector eficient al punerii în valoare a obiectivelor religioase de importanță locală, extrem de numeroase și mozaicate structural.

1.2. Metodologie

Arsenalul metodologic utilizat în introspecțiile privind turismul condiționat de manifestările și practicile religioase nu se deosebește fundamental de cel al turismului în general. Ca urmare, și în cazul turismului religios, întâlnim aceleași principii fundamentale ce guvernează abordarea științifică din domeniu: al spațialității, cauzalității, integrării, istorismului, avantajului comparativ și ecologic.

Ele sunt puse în dezbatere prin intermediul unor metode specifice (observarea, analiza, sinteza, estimarea, compararea, prospectarea) ce corespund la tot atâtea mijloace de acțiune (descrierea, explicația, ierarhizarea, datarea, selectivizarea și evaluarea) (Cocean, 2011). Evident, acest sistem de elemente metodologice poate fi îmbogățit, îndeosebi la nivelul mijloacelor de investigație unde aportul tehnologiilor moderne poate fi substanțial.

Avem în vedere, la nivelul principiilor, *exploatarea durabilă* a acestuia printr-o punere în valoare adecvată precum și *protecția și conservarea patrimoniului* turistic religios, prin integrarea elementelor valoroase în situuri protejate.

Consultarea apriori a bibliografiei aferente turismului cultural în general și formei de turism religios în special, dar și a celei focalizate pe regiunea geografică unde fenomenul în cauză este cercetat, reprezintă primul pas ce trebuie făcut pentru „introducerea” în domeniu, pentru familiarizarea cu subiectul dezbaterii științifice inițiată și cu teritoriul unde el primește materializarea faptică. De real interes este inventarierea cărților biserici rare, devenite veritabile atracții prin vechimea și modul lor de tipărire, dar și referințele legate de istoria fiecărui edificiu religios în parte. Pentru regiunea studiată merită menționate *Liturghierul* (1508), *Octoihul* (1510) și *Tetraevangheliarul* (1512), opere ale aceluiași vestit ieromonah Macarie, tipărite în orașul de scaun al Țării Românești din acea vreme, Târgoviște, acum o jumătate de mileniu. În mod similar va fi consultată documentația cartografică a regiunii pentru a sesiza dinamica anumitor procese aparținătoare sferei de interes sau a celor tangente acesteia.

Observația directă și indirectă, staționară sau itinerantă, se constituie într-o metodă universal valabilă, inclusiv pentru fenomenologia specifică activităților turistice determinate de infrastructura religioasă a unui teritoriu, devenită o resursă atractivă de prim ordin, cât și de formele de practicare a diverselor culte. Ea este sinonimă cu „descinderea în teren”, cu „radiografierea” riguroasă a realităților spațiale caracteristice domeniului dat, cu posibilitatea înregistrării „in situ” a stadiului de afirmare a unui fenomen turistic sau altul. În cazul de față, observația nu poate omite diapazonul obiectivelor turistice cu destinație religioasă, localizarea spațială, diversitatea tipologică, valorile materiale și spirituale înmagazinate, starea fizică a acestora dar și funcțiile actuale. De asemenea, nu va scăpa ochiului versat al cercetătorului starea fizică și diversitatea infrastructurii de acces (căi rutiere, feroviare, aeriene; mijloace de transport pe cablu), a celei de cazare (camere de oaspeți din gestiunea lăcașurilor de cult, pensiuni, cabane, moteluri, hoteluri din localitățile țintă sau apropiate acestora), a dotărilor auxiliare la care turiștii apelează în perioada sejurului în regiune. Tot observației îi revine sarcina de a sesiza disfuncțiile în exploatarea și funcționarea diferitelor obiective aferente domeniului confesional și posibilitățile de optimizare a valorificării lor. În cazul de față, observația a avut în vedere și activitățile religioase din perioada hramurilor și pelerinajelor, modul lor de organizare și desfășurare, disfuncțiile ivite în perioada derulării etc.

Ca mijloc adiacent observației rămâne *descrierea*, care trebuie să fie riguroasă, detaliată, sugestivă. Ea are un rol important în prezentarea ofertei turistice, în surprinderea elementelor de interes pentru vizitatori. Promovarea imaginii unui obiectiv turistic religios nu poate fi imaginată fără o descriere punctuală a sa, cu reliefarea trăsăturilor sale arhitecturale de inedit, unicitate, vechime sau funcțiile îndeplinite.

Concomitentă sau succedând observației este **ancheta** bazată pe *interviu, chestionar sau sondaj*. Rolul său în identificarea motivațiilor turismului religios este dintre cele mai importante, complexitatea trăirilor și sentimentelor cu care se confruntă practicantii acestei forme de turism cultural fiind recunoscută. În realizarea studiului de față, am apelat, în primul rând, la interviuarea unor personalități și actori din câmpul activităților religioase, atât în perioada de acumulare a informației aferente tezei, cât și în perioada de analiză fenomenologică, scopul vizat fiind perceperea cât mai largă a mentalului specific acestui domeniu de activitate umană, cât și a psihologiei practicantului religios. În al doilea rând am considerat foarte util demersului nostru științific chestionarul alăturat, ce a cuprins o secțiune de date de identificare, o secțiune de recomandări și 6 întrebări despre scopul, mijloacele de transport utilizate, modul cum a aflat de acest pelerinaj, disponibilitatea de a participa la acțiuni turistico-religioase. Au fost realizate 119 interviuri directe în urma cărora s-au completat 119 chestionare, pe tot parcursul zilei de 6 mai 2016, cu ocazia pelerinajului care a avut loc în ziua respectivă la Mănăstirea Nucet. Pentru o cât mai reală reliefare a modului cum participanții la o astfel de activitate religioasă o percep și o asumă, am căutat, în măsura posibilităților oferite de circumstanțele date, o distribuție a chestionarelor pe categorii de vârstă, sex, calificare profesională etc., rezultatele obținute fiind mai mult decât satisfăcătoare și relevante.

Analiza definește a doua etapă a investigației când, informațiile obținute prin varii mijloace și din varii surse (biblioteci, instituții religioase, instituții administrative, societăți cu activitate în domeniul turistic, site-uri de profil etc.) sunt prelucrate textual, statistic sau cartografic. În cadrul temei dezbătute în studiul de față, analiza se focalizează pe structura potențialului atractiv religios, pe ponderea diferitelor tipuri de obiective și manifestări, pe infrastructurile de acces, cazare și alimentație publică, pe dinamica și orientarea spațială a fluxurilor de practicantii. Apelarea la *analiza diagnostic* (SWOT) este oportună având menirea de a scoate în evidență punctele tari, punctele slabe, oportunitățile și riscurile cu care se confruntă domeniul respectiv.

Etapă a treia a cercetărilor este dedicată **sintezelor** al cărei scop imediat constă în ierarhizare și tipologizare, aspecte surprinse atât în cazul potențialului de atractivitate religios, când obiectivele sunt grupate și ierarhizate în funcție de valoarea lor, cât și în cazul elementelor de infrastructură turistică religioasă.

Metodele de evaluare a potențialului turistic religios sunt numeroase dar introduc fiecare o anumită doză de relativitate datorită elementelor subiective care intervin în aprecierea anumitor trăsături atractive

ale acestuia. Vechimea obiectivelor, stilul arhitectural în care sunt edificate, funcțiile îndeplinite de-a lungul timpului, dimensiunile, localizarea spațială sunt aspecte ce trebuie luate în calcul în orice acțiune de estimare valorică indiferent de formula de calcul sau modalitatea de apreciere invocată.

Într-o relativă succesiune temporală menționăm formula propusă de Șandru, (1970):

$$P = I^i \cdot I^d \cdot I^a$$

unde: I^i - indice de ierarhizare al ariei de puncte de atracție; I^d - indice de dotare; I^a - indice de accesibilitate. Observăm că primul termen, I^i , poate defini valoarea atractivă a obiectivelor religioase în vreme ce următorii vor avea în vizor infrastructura aferentă și accesibilitatea.

Formula elaborată de Jordan și Nicolescu (1971), în care

$$P_t = \frac{\sum_{i=1}^n T_i}{n}$$

unde T_1, T_2, \dots, T_n reprezintă factori, elemente cu valoare atractivă, poate fi utilizată în scopurile noastre cu condiția de-a adapta factorul T_i la specificul potențialului religios (T_1 – atractivitatea edificiilor de cult; T_2 – funcție atractivă datorată prezenței icoanelor făcătoare de minuni, moaștelor sau locurilor de putere; T_3 – valori atractive datorate hramurilor sau pelerinajelor etc.).

O altă formulă de calcul a indicelui de atractivitate este cea propusă de Erdeli și Istrate (1996) unde:

$$I_a = \sum_{i=1}^n q_i \times C_i x_i = 1, 2, 3, \dots, n$$

unde I_a reprezintă indicele de atractivitate, q_i reflectă ponderea fiecărui element iar C_i nivelul calitativ al elementului raportat la numărul de elemente. Și în acest caz operatorul trebuie să adapteze formula unui specific dat, filtrând obiectivele și manifestările religioase prin condiționarea impusă de formulă.

Mai lucrativă și expresivă pare a fi formula bazată pe indici valorici propusă de Cocean (1984), unde potențialul de atractivitate este evaluat pornind de la modul în care obiectivul se instituie în: 1, unicat internațional, național, regional, sau local; 2, numărul valențelor turistice înmagazinate de acesta; 3, măsura și timpul cât satisface cererea turistică și 4, favorabilitatea sau defavorabilitatea punerii sale în valoare (foarte favorabil, favorabil, satisfăcător, nefavorabil). Valoarea numerică a indicilor oscilează între 2 și 10. Ea a fost adaptată imperativelor studiului nostru, fiind detaliată și completată cu noi elemente, după cum urmează.

A. Este bine știut faptul că **unicitatea** unui obiectiv turistic contribuie în mod semnificativ la decizia unui turist de a-l vizita.

Gradul de unicitate cuantifică acele elemente care fac din obiectivul respectiv unul de anvergură, de la nivel local la nivel internațional: elemente de stil și arhitectură, evenimente de natură istorico-religioasă și culturală care sunt găzduite de acesta, personalități care au marcat existența obiectivului, prezența elementelor de patrimoniu mobil cu caracter unic pe o anumită întindere, unicitatea peisajului în care este amplasat, prezența în artă și literatură.

Scara de punctaj este următoarea:

- nivel internațional – 10 puncte;
- nivel național – 7 puncte;
- nivel interregional – 6 puncte;
- nivel regional – 5 puncte;
- nivel interjudețean – 4 puncte;
- nivel județean – 3 puncte;
- nivel local – 2 puncte.

Valoarea internațională este sinonimă punctajului maxim, indice 10. Fiind un criteriu important, ponderea acestuia va fi de 25% din total.

B. Valențele atractive înmagazinate de un obiectiv religios îl impun tranșant atenției turistului. În acest criteriu am încercat să înglobez toate atracțiile pe care le poate oferi un obiectiv religios în sine, dar și zona în care este amplasat, așa încât să stârnească interesul turiștilor, fie că vorbim de pelerini, sau doar de vizitatori aflați în căutare de variante de turism pentru odihnă, recreere sau chiar și cu scop educativ și curativ. Între aceste valențe, cele mai frecvent întâlnite sunt: vechimea obiectivului, faima ctitorului, elementele de arhitectură, patrimonial mobil și imobil, atracții complementare asociate acestuia.

Vechimea (B.1), este un important criteriu de apreciere a unui obiectiv cultural-religios, ea suscitând invariabil interesul vizitatorului, în special cele aparținând Evului Mediu (până în sec. XVII) și începutul Epocii Moderne (sec. XVIII-XIX). Chiar dacă nu sunt multe în zona studiată siturile precreștine se bucură de o atenție specială din partea turiștilor, mai ales cele rupestre, tocmai datorită vechimii lor apreciabile, milenară. Punctajul propus pentru acest subcriteriu este 10, dacă obiectivul este datat până în sec. XIII, 8, dacă obiectivul este datat între sec. XIII și XVII și 6, dacă obiectivul este datat între sec. XVIII și XIX.

Faima ctitorului (B.2) și a celor care au contribuit la dezvoltarea și modernizarea obiectivului, va fi punctată cu 7 dacă a avut drept ctitor unul din domnitorii Țării Românești. De asemenea, dacă personalități cu o anvergură recunoscută au contribuit la renovarea/extinderea/modernizarea/înfrumusețarea/ dotarea acestuia, indicele va avea valoarea 3.

Elementele de arhitectură (B.3) sunt percepute ca valori de mare expresivitate. Dintre elementele de sorginte arhitecturală care contribuie la atractivitatea unui obiectiv, cele mai importante sunt: stilul arhitectural, materialul de construcție (piatră, lemn, cărămidă) și dimensiunile obiectivului în cadrul căruia punctajul maxim este 10, acordat în cazul unor obiective cu stil original (precum cel al mănăstirii Curtea de Argeș) sau cu dimensiuni de excepție.

Patrimoniul mobil și imobil (B.4) este compus din icoanele făcătoare de minuni, moaște, elementele de inventar bisericesc de valoare, muzee, picturi și morminte faimoase. Acordând primelor două câte 3 puncte și celorlalte 4 câte 1 punct, se ajunge la un punctaj maxim de 10 puncte.

Pelerinajele (B.5)

Pelerinajele sunt de două feluri: permanente și sezoniere. Cele permanente au ca atracție în special icoane făcătoare de minuni, iar cele sezoniere se desfășoară cu ocazia unor sărbători religioase, hramuri etc. Unele obiective prezintă amândouă tipuri de pelerinaj.

Pelerinajul permanent (B.5.1) s-a notat cu 7 (ex: lăcașurile care au icoane făcătoare de minuni sau moaște), iar cel sezonier (B.5.2) cu 3, suma acestora stabilind punctajul pentru acest subcriteriu.

$B.5=B.5.1+B.5.2$, valoarea maximă fiind 10.

Atracțiile complementare (B.6) sunt unul din criteriile care contribuie decisiv la creșterea numărului de zile de ședere, dar și la atragerea unei palete diversificate de turiști, în funcție de educație, vârstă, venituri.

Ca atracții complementare am identificat în regiunea studiată:

- atracții istorico/religioase/culturale (muzee, cetăți, teatre, biblioteci, centre culturale și expoziționale, monumente, statui, alte biserici etc.),
- atracții recreative (parcuri de distracție, complexe comerciale, complexe sportive, ștranduri, săli de jocuri, cinematografe, instalații pentru sporturile de iarnă, trasee turistice, peisaje etc.),
- atracții balneo-climaterice (baze de tratament, saline, izvoare cu ape pentru tratament, aerosoli etc.),

Punctajul însumat al acestora este 10.

Accesibilitatea (B.7) devine un criteriu atractiv în contextul în care ea relevă facilități în ceea ce privește distanța până la obiectiv, calitatea și diversitatea infrastructurii de acces

În special pentru grupurile organizate accesibilitatea ușoară reprezintă un criteriu important de stabilire a destinației. Mai mult, pentru turiștii străini, prezența unui aeroport pe o rază de 50 de km este determinantă.

Accesul la obiectivele turistico-religioase se face în cea mai mare măsură pe calea rutieră. Astfel, pentru acces pe drum comunal se notează cu 2, pe drum județean se notează cu 4, iar pe drum național sau european, cu 7.

La punctajul de mai sus se adaugă 3 puncte pentru apropierea de aeroport.

Structurile de cazare (B.8) sunt de două feluri: proprii și învecinate. Pentru existența structurilor proprii de cazare, se notează cu 6, iar a celor alăturate cu 4, valoarea maximă fiind 10.

Formula de calcul a criteriului *Valențe atractive* este: $B=(B.1+B.2+B.3+B.4+B.5+B.6+B.7+B.8)/8$, valoarea maximă a acestuia fiind 10. Deoarece îl consider cel mai important criteriu, ponderea acestuia va fi de 40% din total.

C. Durata sejurului este un alt criteriu important în evaluare. Întrucât timpul necesar pentru vizitarea unui obiectiv turistico-religios nu depășește o zi, am considerat că prezența atracțiilor complementare este cea care poate majora durata șederii turiștilor. Astfel, pentru atracțiile istorice/cultural/religioase (C.1) am notat cu 3 puncte, pentru atracțiile recreative (C.2) am notat cu 3 puncte, iar pentru atracțiile balneo-climaterice (C.3) am notat cu 4 puncte.

$C=C.1+C.2.+C.3$, valoarea maximă fiind 10.

Ponderea criteriului în punctajul total va fi de 25%.

D. Indicele de punere în valoare. Prezența obiectivului în pachetele turistice ale agențiilor turistice este o recunoaștere importantă a potențialului atractiv al acestuia.

Astfel: dacă obiectivul este prezent în circuitele internaționale, se notează cu 6 puncte, iar dacă este prezent în circuitele naționale, se notează cu 4 puncte.

Adițional, prezența turiștilor străini individuali, prezența în ghidurile turistice, existența materialelor de promovare, și prezența ghizilor autorizați pot aduce fiecare câte 1 punct acestui criteriu, cu o valoare maximă de 10 puncte.

Ponderea criteriului în punctajul total va fi de 10%.

În consecință, potențialul turistic al obiectivului turistic-religios (P) se va calcula cu formula:

$$P=0,25*A+0,4*B+0,25*C+0,1*D,$$

iar P are valori de la 0 la 10

Potențialul turistic este foarte ridicat, dacă P este cel puțin 9,

Potențialul turistic este ridicat, dacă P este cel puțin 7,

Potențialul turistic este moderat, dacă P este cel puțin 5,

Potențialul turistic este scăzut, dacă P este mai mic decât 3.

Pentru evaluarea potențialului atractiv al elementelor peisajului religios putem apela, selectiv la grila de indicatori propusă pentru peisajele culturale în general de către Cocean, David (2014). Astfel din gama largă de parametrii supuși evaluării de către cei doi autori, peisajului religios îi sunt adecvați cei referitori la localizarea spațială, dinamica teritorială, funcțiile îndeplinite, valențele estetice și vizibilitatea.

Metodologia GIS se dovedește, și în acest caz, indispensabilă, constituirea unei bănci de date referitoare la subiectul analizat, ilustrarea cartografică de înaltă rezoluție a tuturor elementelor

constituente ale sistemului turistic regional, realizarea de scenarii evolutive pe baza a numeroase propuneri de dezvoltare facilitând atât demersul științific, cât și perceperea rezultatelor obținute de către cei interesați, fie membri ai comunității științifice, fie comunitatea socială în sine.

Asemeni tuturor introspecțiilor geografice actuale, turismul religios nu poate face abstracție de cea mai modernă metodologie și anume cea oferită de Sistemul Informațional Geografic. Operând cu informații multiple și diverse, cu un păienjenis de relații și condiționări, cu planuri variate și interferențe complexe, turismul religios oferă metodologiei menționate un câmp fertil de aplicabilitate, ilustrat statistic și cartografic în cuprinsul studiului.

„Timpul, spațiul și contextul sunt elemente importante pentru a descrie comportamentul spațio-temporal al turistului” (Knaap, van der 1999), Conform acestui autor, GIS-ul facilitează evidențierea și descifrarea acestui comportament, prin intermediul a patru categorii de date și anume: date referitoare la turist, date privind percepția timpului și a activităților derulate și informații referitoare la peisaj și locurile turistice, inclusiv codificarea acestora. Constatăm cu ușurință că metodologia respectivă poate fi aplicată și turismului religios, unde întâlnim o percepție specifică a contextului și activităților desfășurate, un peisaj și locuri turistice inedite, făcând posibilă o tipologizare și codificare a acestora.

CAP. 2. POTENȚIALUL TURISTIC RELIGIOS AL PĂRȚII NORDICE A REGIUNII DE DEZVOLTARE SUD-MUNTENIA

Definim prin *potențialul atractiv religios* totalitatea obiectivelor și manifestărilor de sorginte religioasă, existente și desfășurate în teritoriul analizat, care prezintă sau pot prezenta interes pentru o masă cât mai largă de vizitatori, dar și pentru promotorii dezvoltării turismului în general. El este echivalent cu „materia primă” a subtipului de turism menționat, în lipsa căreia activitățile cu un astfel de profil sunt de neimaginat. Conceptul nu include în semnificația sa, precum în viziunea unor autori proveniți preponderent din domeniul economic, infrastructura și produsul turistic adiacent, care deservește și completează practicarea actului turistic în sine, ele fiind un derivat necesar și obligatoriu al unei bune și eficiente puneri în valoare, sub aspect economic și social, a obiectivelor respective. Precizăm de asemenea, că sintagma *potential atractiv* nu trebuie nicidecum asimilată celor de *produs* sau *ofertă* turistică. Argumentația în acest sens este cât se poate de elocventă: deoarece majoritatea covârșitoare a obiectivelor religioase din regiunea studiată nu sunt încă incluse într-o formă de exploatare turistică, nu putem vorbi de o ofertă bine conturată, cel mult de una primară. Cu atât mai mult, nu putem discuta de prezența unui produs turistic rezultat prin amenajare și dotare conforme cerințelor turismului modern. Etc.

2.1. Localizarea geografică a regiunii și impactul său turistic

Asemănător tuturor celorlalte activități umane, turismul este influențat în dinamica sa teritorială și temporală de localizarea geografică a spațiului în care se desfășoară în general și a elementelor care-l compun propriul sistem în special. Situarea într-un „loc central” are cu totul alte atribute funcționale comparativ cu cea periferică, marginală. Și în cazul turismului, ca al industriei sau comerțului, pot fi aplicate anumite concepte ale „teoriei localizării” formulată de August Losch (1940), factorul distanță acționând și aici restrictiv, atât prin prisma costurilor deplasărilor efectuate de turiști, cât mai ales a cuantumului de timp liber consumat de același vizitator pentru realizarea acestora.

În turism, influența localizării spațiale a obiectivelor este direct și permanent raportată la locul (aria) de proveniență a cererii turistice. Cu cât aceasta este mai apropiată, cu atât probabilitatea constituirii unor fluxuri mai consistente de turiști crește. Și invers.

Poziția geografică a regiunii studiate trebuie abordată din mai multe puncte de vedere și anume: în cadrul țării, al regiunii de dezvoltare, în raport cu marile centre emițătoare de turiști, în corelație cu principalele căi de transport și, nu în ultimul rând, în raport cu marile unități geografice.

Spațiul turistic analizat este situat în partea central-sudică a țării (Fig. nr. 5) având o extensiune de 15 642 km², ceea ce reprezintă 6,56% din suprafața României. El are o populație de 1 983.871 locuitori rezultând o densitate de 127 loc/km², mai mare decât densitatea națională (93,6 loc/km²) și decât densitatea regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (94,6 loc/km²). Din punct de vedere al mediilor de viață, ponderea populației urbane a zonei studiate (45,4%) este mai mare decât cea a regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia (42,9%), dar mai mică decât ponderea la nivel național (56,4%).

2.2. Structura potențialului turistic religios

Este dependentă de vechimea, amploarea și diversitatea confesională a fenomenului religios specific regiunii. Ca urmare, în preambulul relevării detaliate a potențialului atractiv religios al celor trei județe din partea nordică a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia, considerăm utilă o introspecție succintă asupra organizării bisericești, știut fiind că ea diferă comparativ cu cea politico-administrativă.

Din punct de vedere al patrimoniului religios cu valențe turistice certe, în regiunea studiată sunt prezente trei culte și anume cel ortodox, predominant, la care se asociază, cu un număr restrâns de obiective, cultul romano-catolic și cultul mozaic.

2.2.1. Organizarea religioasă a entității spațiale studiate

Cele trei județe ce fac obiectul acestui studiu sunt integrate, ierarhic, în Mitropolia Munteniei și Dobrogei, dar aparțin de arhiepiscopii diferite: Arhiepiscopia Bucureștilor (județul Prahova),

Arhiepiscopia Argeşului și Muscelului (județul Argeş) și Arhiepiscopia Târgoviștei (județul Dâmbovița). Acest aspect face uneori greoaie dezvoltarea de strategii comune, inclusiv în domeniul turismului cu substrat religios.

Mitropolia Munteniei și Dobrogei a fost înființată la Curtea de Argeş, în 1359 (se numea Mitropolia Ungrovlahiei), primul mitropolit fiind Iachint. Între 1517 și 1668 aceasta ființează la Târgoviște, apoi este mutată de către domnitorul Radu Leon la București unde este și în zilele noastre.

Mitropolitul Munteniei și Dobrogei este însuși Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, care are totodată și titulatura de Arhiepiscop al Bucureștilor.

Arhiepiscopia Bucureștilor cuprinde municipiul București și județele Ilfov și Prahova. Este împărțită în 10 protopopiate cu 772 de parohii și are 1167 de lăcașuri de cult parohiale și monahale. (*culte.gov.ro*). În județul Prahova se află 343 biserici, 19 mănăstiri și schituri. Arhiepiscop este Preafericitul Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române (2007).

Arhiepiscopia Târgoviștei cuprinde județul Dâmbovița, are reședința la Târgoviște și s-a înființat în 1991. Este formată din 5 protopopiate cu 326 de parohii, iar pe teritoriul ei se află 302 lăcașuri de cult (din care 12 sunt mănăstiri și schituri), 38 din acestea fiind declarate monumente istorice. Arhiepiscopia are în componență un centru creștin social 5 birouri de asistență socială, o facultate de teologie, un seminar teologic și o școală de cântăreți bisericești. Întâistătorul acestei arhiepiscopii este Înaltpreasfințitul Părinte Nifon, Arhiepiscop al Târgoviștei și Mitropolit *ad personam* (1999).

Arhiepiscopia Argeşului și Muscelului cuprinde județul Argeş și are reședința la Curtea de Argeş, pe urmele fostei Mitropolii a Ungrovlahiei ce a funcționat aici în sec. XIV-XVI. A fost reînființată ca episcopie în 1990 și este formată din 7 protopopiate cu 497 de parohii și 538 de lăcașuri de cult (din care 26 sunt mănăstiri și schituri). Tot în cadrul arhiepiscopiei sunt: 11 centre de asistență socială, o facultate de teologie (Pitești), 2 seminarii teologice (Câmpulung-Muscel și Curtea de Argeş) și o școală de cântăreți bisericești (Curtea de Argeş). Din 2009, dată fiind însemnătatea acesteia, este trecută de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române la rangul de arhiepiscopie. (*ibidem*)

Ierarhul acetei arhiepiscopii este Înaltpreasfințitul Părinte Calinic Argeșeanul, Arhiepiscopul Argeşului și Muscelului. (1990).

Biserica Romano-Catolică este organizată în 6 diaceze, echivalente episcopiiilor ortodoxe, din care 2 (Alba Iulia, a cărei existență datează din secolul al XI-lea, și București) sunt arhidieceze. Acestea sunt conduse de câte un episcop, iar Capul Bisericii este Arhiepiscop Major și Cardinal.

Parohiile diecezane din județele zonei studiate aparțin de Arhidieceza București, care are 70 de parohii în administrare (*arch.ro*) și al cărei Arhiepiscop-Mitropolit este Înaltpreasfințitul Dr Ioan Robu (1984).

Cultul mozaic a avut înainte de al Doilea Război Mondial o răspândire largă în România, comunități evreiești numeroase activând în majoritatea provinciilor istorico-geografice, între care și Muntenia. Evenimentele din perioada conflagrației și de la sfârșitul ei au dus la diminuarea drastică a practicantilor acestui cult. Actualmente activitatea confesională este condusă de Federația Comunităților Evreiești din România (președinte fiind Aurel Vainer iar șef rabin fiind Rafael Schaffer), al cărei sediu este în București. Potrivit datelor statistice (*culte.gov.ro*), în România erau doar 3 519 credincioși ai cultului mozaic în anul 2011, aparținând de 78 de comunități și obști (în localitățile unde numărul membrilor este mai mic sunt numai obști) din București și din 30 de județe ale țării. Pe teritoriul României sunt 103 lăcașuri de cult (decembrie 2015), multe din acestea fiind declarate monumente istorice și arhitecturale între care și cele din Târgoviște, Pitești și Ploiești. (*ibidem*).

Potențialul turistic religios al părții nordice a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia se compune din trei grupe majore de atracții și anume:

- Edificii de cult și sepulcrale
- Situuri și locuri sacre
- Manifestări de factură religioasă

2.2.2. Edificii de cult și sepulcrale

Se constituie, cantitativ și calitativ, în partea cea mai consistentă a potențialul atractiv religios regional. Deși strâns asociate, cele două tipuri de edificii au la rândul lor ponderi cu totul diferite în matricea generală a fenomenului, obiectivele destinate practicării diverselor culte detașându-se net, ca număr, varietate confesională, arhitectură și funcții în raport cu celelalte.

Observăm că această categorie de atracții turistice este constituită din două grupe distincte de obiective religioase și anume: edificiile destinate practicării cultului religios, indiferent de confesiune, și edificii cu funcție sepulcrală, de înhumare, înmormântare. Gruparea lor într-o singură categorie majoră își are explicația în strânsă corelație funcțională și asociere spațială dintre ele, aproape fiecare biserică avându-și, spre exemplu, propriul său cimitir situat fie în propriul hinterland, fie în proximitate.

2.2.2.1. Catedrale

Catedralele se impun interesului turistic printr-un cumul de însușiri cum ar fi: dimensiune, stil arhitectural, dotări interioare, funcții ecleziastice îndeplinite. Ele se caracterizează printr-o arhitectură complexă și sunt specifice mai ales spațiului european și american în care creștinismul este preponderent. Arhitectura este principalul punct de atracție turistică al catedralelor, fără a minimaliza însă interesul generat de funcția istorică a unora dintre ele (Notre Dame din Paris, catedrala din York,) unde s-au încoronat împărați sau regi ai Franței sau Angliei (P. Cocean, 2006).

Cuvântul catedrală provine din cuvântul latin „cathedra” care înseamnă scaun sau loc de stat. El se referă la prezența scaunului sau tronului episcopului în interiorul edificiului de cult, fapt pe care arhitectura de detaliu a acestuia îl conține nemijlocit.

Catedrala (în latină *cathedralis*, în franceză *cathedrale*) este o biserică centrală într-un oraș de mari dimensiuni, unde serviciul divin este oficiat de obicei de ierarhul locului (fie el episcop, arhiepiscop, mitropolit, cardinal, patriarh sau un sobor etc.). (ibidem)

Catedrala este biserica principală a unei eparhii/dieceze. Fiecare eparhie are deci, oficial, o singură biserică cu funcție de catedrală, restul fiind doar biserici. Datorită faptului că în creștinismul original fiecare oraș /cetate avea episcopul său, uneori biserica principală dintr-un oraș mare este numită „catedrală”, chiar dacă ea nu are această funcție, orașul respectiv nefiind centrul eparhiei în care se află. (ibidem).

1. Catedrala „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Mioveni

Pentru un oraș cu puțin peste 30 000 de locuitori (până în 1989 fiind doar o comună, Colibași), decizia de a construi o catedrală de o asemenea anvergură a fost apreciată de mulți ca fiind una ambițioasă și greu realizabilă la vremea respectivă. Însă ea și-a câștigat indiscutabil locul de punct nodal al orașului, adevărat kilometru zero al acestuia. Beneficiind de o amplasare ultra-centrală, catedrala este cea mai reprezentativă construcție a așezării urbane respective.

Lucrările de realizare a catedralei au demarat în anul 1992, când s-a pus piatra de temelie, și au durat două decenii, fiind inaugurată la 1 iulie 2012, în preajma sărbătorii „Sfinților Apostoli Petru și Pavel”- hramul însuși al catedralei - printr-o slujbă de târnosire oficiată de Înaltpreasfințitul Calinic, Arhiepiscopul Argeșului și Muscelului.

De departe atracția principală a catedralei o reprezintă dimensiunile impresionante ale acesteia: 40 m înălțime, 66 m lungime și 36 m lățime (după unele surse este considerată cea mai mare din sudul

Fig. nr. 7: Catedrala „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Mioveni
(Sursa: Jurnalul de Argeș)

României). Catedrala poate găzdui până la 1500 de credincioși (și, evident, de eventuali vizitatori). Arhitectura are puternice influențe bizantine, marmura fiind materialul care s-a folosit pentru placarea ei. Inedite sunt și icoanele din mozaic care întăresc tușa bizantină de secol XIV a edificiului. (Fig. nr. 7)

Orașul Mioveni fiind situat la doar 15 km de Pitești, pe D.N. 73 Pitești-Câmpulung Muscel, catedrala beneficiază de o bună accesibilitate și conexiune cu toate atracțiile turistico-religioase ale capitalei de județ. De asemenea, existența Uzinei Renault-Dacia pe teritoriul localității, loc în care lucrează mulți specialiști francezi și din alte țări, poate fi exploatat ca pârghie promoțională, în sensul cunoașterii ei peste hotare și a creșterii numărului de vizitatori externi.

2.2.2.2. Mănăstiri

Mănăstirile sunt ansambluri arhitecturale cu atribuții religioase și de habitat, dar și cu numeroase valențe atractive derivate din vechimea edificiilor, stilurile constructive, faima bisericilor omniprezente, incintele fortificate, funcția culturală etc. Viața monahală desfășurată în interiorul lor a fost însoțită de o permanentă preocupare de natură culturală concretizată în elaborarea și tipărirea unor opere incluse în patrimoniul spiritual al poporului nostru. De asemenea, pe lângă numeroase mănăstiri au funcționat școli menite a răspândi flacăra cunoașterii de carte în rândul tinerilor.

Ca microhabitate specifice, având ca principală menire comunicarea nestânjenită cu divinitatea, mănăstirile au fost, de regulă, amplasate în locuri retrase, adesea pitorești, la poalele abrupturilor stâncoase sau la obârșiile văilor. În arealele mai ușor de apărut sau care să ofere, în vremuri de răstriașe, prielnice refugii. Le vom găsi, așadar, la contactul tranșant al formelor de relief, al câmpiilor cu dealurile sau colinelor cu munții. Nu lipsesc nici mănăstirile ridicate pe țarmul lacurilor din câmpie sau în rariștile pădurilor extinse. (P. Cocean, 2006)

Unitatea spațială ce constituie obiectul analizei noastre aparține celei de-a doua regiuni de importanță națională populată cu edificii din această categorie și anume cea a Subcarpaților Getici, unde salba de lăcașuri, derulată de la est la vest, începe cu mănăstirea Vieroși (1573-1575) și continuă, neîntreruptă, cu mănăstirile Negru Vodă (din Câmulung sec. XIV), Aninoasa (1677), Tutana (sfârșitul sec. XVI), Curtea de Argeș (1512-1517), Cotmeana (1377-1383), Bascovele (1695), Cozia (1388), Govora (1488), Bistrița (1492), Hurez (1697). Mănăstirea „Dintr-un lemn” (1635), Polovragi, Frăsinei, Tismana (sec. XVI). (ibidem)

În partea nordică a regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia au fost inventariate la sfârșitul investigației noastre din teren (fenomenul este fluid, în ultimul sfert de secol edificarea de noi lăcașuri de cult fiind efervescentă) un număr de 55 de mănăstiri. Dintre acestea, 34 (Tabelul nr. 4) prezintă un patrimoniu atractiv deosebit de bogat, aspect detaliat în cele ce urmează.

1. Mănăstirea Corbii de Piatră

Considerată o adevărată enigmă, ascunsă ca o peșteră în peretele muntelui, Mănăstirea Corbii de Piatră este unicul lăcaș ce prezintă două sfinte altare funcționale pe același naos. Situată în satul Jgheaburi, comuna Corbi, județul Argeș este prima mănăstire de călugărițe atestată documentar la noi în țară.

Ceea ce permite datarea cu certitudine a ansamblului la începutul sec. XIV, făcând din Corbii de Piatră lăcașul cu cea mai veche pictură de la noi din țară, este calitatea picturii însoțită de caracteristicile stilistice și de știrile documentare. Ansamblu rupestru din secolul XIV, mănăstirea este reînființată în anul 1512, în perioada domnitorului Neagoe Basarab (1512-1521).

Fig. nr.10: Mănăstirea Corbii de Piatră
(Sursa: Arhiva personală)

Sfântul lăcaș a primit hramul ”Adormirea Maicii Domnului” și a fost închinată domnitorului Neagoe Basarab. (Fig. nr. 10)

Cu statut de mănăstire domnească pe bună dreptate, lăcașul este deosebit de valoros, specialiștii afirmând că este cea mai pură tradiție bizantină. Deasupra bisericii, încastrată în stâncă, se află crucea de piatră de la 1700, iar în fața bisericii este paraclisul de lemn cu clopotnița, construit în 1890. În partea sudică se află trapeza mănăstirii dăltuită la rându-i în piatră și care, în vechime, slujea și de divan, când domnitorul țării lua parte la hramul mănăstirii.

Domeniul era locul de baștină al familiei Corvineștilor, care odată ajunși în Transilvania au purtat numele de Corvin – Huniade cu posesiuni în regiunea Hunedoarei.

În zonă sunt ruinele castelului lui Voicu, tatăl lui Ioan Corvin / Iancu de Hunedoara.

Considerată mănăstire domnească de maici, datorită închinării bisericii voievodului, aceasta era cunoscută în vechime și drept Mănăstirea Meriș. Sub patronajul Episcopului Iosif de Argeș s-au realizat o serie de amenajări, iar sanctuarul a devenit biserică de mir. Construcția este înrudită tipologic cu bisericile Cappadociei (Turcia), ceea ce îi conferă un loc unic în România.

Dat fiind faptul că sfințele slujbe se săvârșesc în biserică numai vara, în restul timpului, lăcașul este deschis pentru vizitare, aflându-se la doar 400 de metri de centrul comunei Corbi, pe malul stâng al râului Doamnei și aproximativ 35 km de Curtea de Argeș.

Odată vizitată frumoasa mănăstire, turiștii mai pot admira și vizita în această zonă Mănăstirea Ciocanu, Mănăstirea Nămăiești, dar și lăcașurile de cult și muzeele care se impun în peisajistica urbană a municipiului Câmpulung, printr-o arhitectură debordantă.

2.2.2.3. Biserici

Fără niciun echivoc, bisericile alcătuiesc resursa atractivă cea mai răspândită și mai bogat reprezentată în spațiul regional analizat. Operațiunea de inventariere a celor 1367 de biserici s-a constituit într-un deziderat major al demersului nostru, inclusiv din punct de vedere al evoluției fenomenului religios în sine, știut fiind că ultimele decenii s-au caracterizat printr-o multiplicare deosebită a acestora.

Edificiul religios destinat celebrării cultului creștin – Biserica, datează din perioada de început a creștinismului și reprezintă adevărata imagine a sentimentului religios profund de care a fost animat întotdeauna poporul român. Evoluția ei din punct de vedere arhitectonic este similară evoluției comunității creștine pe care o deservea.

Făcând referire la materialul de construcție a edificiilor religioase din teritoriul studiat, putem aprecia că, în mare parte, arhitectura bisericilor a fost determinată de tradiția creștină, căreia i s-au adăugat posibilitățile materiale ale comunității sau ale celor care ridicau astfel de edificii. Precum și resursele locale existente, exploatate cu prioritate în astfel de situații. Nici zona studiată de noi nu face excepție.

Dacă cele ctitorite de voievozi au fost, cele mai multe, construcții de piatră și cărămidă (au existat și ctitorii voievodale din lemn, așa cum arăta marele istoric român Nicolae Iorga în lucrarea *Istoria Bisericii Românești*, 1929), exemplul lor a fost urmat de marii dregători, apoi de boierime, breslele de negustori din orașe și târguri și abia începând cu a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, comunitățile sătești mai înstărite ori proprietarii de moșii au trecut la ridicarea de biserici din zid în mediul rural. (ibidem)

De o frumusețe aparte, bisericile din lemn (74 la număr în zona studiată și a căror repartitie este surprinsă în Fig. Nr. 30) aparțin vastului domeniu al creației populare. Ele reprezintă continuitatea unei tradiții străvechi în arta constructivă, populară, operă colectivă și prin aceasta în mare măsură anonimă, reflectare a condițiilor socio-economice din vremurile trecute. Două exemple: Biserica din Budeasa, ctitorie a lui Pană Budișteanu (sec. al XVI-lea), mutată în Glimbocu în 1883 și Biserica din Cătunul (Dâmbovița), ridicată de stolnicul Eftimie în anul 1832. (I. Godea, 2013)

1. Biserica „Krețulescu” din Târgoviște

Este unul dintre cele mai reprezentative edificii religioase din perioada medievală din vechea cetate a Târgoviștei. Are o poziție privilegiată fiind situată în nordul orașului, în apropierea Reședinței Arhiepiscopale. De altfel, în prezent biserica este folosită drept paraclis al acesteia.

Deși a fost ctitorită aproape de jumătatea sec. al XVII-lea (1638-1640) de Marele Vornic Dragomir, biserica poartă numele boierilor Krețulescu (rude cu vornicul Dragomir), cei care s-au îngrijit vreme de mai bine de 100 de ani să refacă valoroasa biserică (1757-1863). Un alt element inedit al acestei biserici ale cărei hramuri sunt „Adormirea Maicii Domnului” și „Sfântul Antonie cel Mare” îl reprezintă arhitectura cu influențe gotice, neobișnuită pentru sudul țării. (Fig. nr. 31)

Există indicii consistente că pe locul actualei biserici a existat o biserică din sec. XIV-XV aparținând nimănui altuia decât voievodului Mircea cel Bătrân (sau fiului acestuia, Mihail) (M. Păcurariu, 2010).

Fig. nr. 31: Biserica Adormirea Maicii Domnului, Sf. Antonie cel Mare - „Krețulescu” din Târgoviște (Sursa: monumenteromania.ro)

2 2.2.5. Troițe și cruci de piatră

Prezențe deopotrivă discrete și imperative de-a lungul drumurilor noastre micile edificii ce adăpostesc semnul ocrotitor al troiței, își fac de veacuri datoria de a ne aminti de Dumnezeu.

Considerat de către specialiști un simbol solar preistoric convertit în simbol creștin, troița este investită cu puterea de a transforma locul bântuit de rău într-un loc sfințit, un loc de închinăciune și de bună povăț pentru trecătorul ajuns în fața ei.

Marcând, atât fizic cât și spiritual, peisajul satului românesc, construcția de troițe are în urmă o bogată tradiție și cunoaște o puternică revenire, cu forme și semnificații noi, în ultimii ani. (D. Petrescu, 2003)

Definiția troiței, în DEX: „troiță = cruce mare, de lemn sau piatră (împodobită cu picturi, sculpturi, inscripții și uneori încadrată de o mică construcție), așezată la răspântii, pe lângă fântâni sau în locuri legate de un eveniment”. (D. Petrescu, 2003)

Obiceiul de a planta simboluri protectoare în locurile bântuite de rău se pierde în zona începuturilor umanității. Zeițăților întunericului, care domneau peste locurile destinate indeciziei, incertitudinii, instabilității: răscruci de drumuri, fântâni, locul unor morți violente etc, tracii le opuneau semne ale luminii: simboluri solare capabile să alunge întunericul și să ajute muritorii să găsească drumul cel bun. (ibidem)

În mitologia românească, forțele Răului sunt nenumărate și pretutindeni, încercând în fiecare moment să facă un necaz omului. De aceea, importanța semnelor Crucii în tot ce înseamnă cadru fizic și spiritual al vieții, devine obligatorie, prin puterea pe care acest semn o are de a distruge răul și de a îndepărta toate forțele malefice din jurul său. (ibidem)

1. Troițele din Câmpulung Muscel

Un caz aparte în regiunea studiată îl reprezintă municipiul Câmpulung Muscel, un loc cu o densitate remarcabilă de troițe și cruci de piatră, de o mare valoare istorică, religioasă și chiar arhitectonică.

Câmpulungul a cunoscut lungi perioade de prosperitate, datorită privilegiilor de care s-au bucurat locuitorii săi, precum și traficul intens de mărfuri. Crucile votive de piatră sunt unele dintre cele mai importante documente medievale care există în Câmpulung. Ele au fost construite pentru a comemora diferite momente din istoria orașului. (M. C. Enescu, 2011)

Numărul crucilor votive și conservarea lor în Câmpulung creează un caz singular pe teritoriul României. Realizate din calcar numulitic de Albești, folosit încă din Antichitate de către meșterii pietrari din zonă, crucile votive au fost ridicate în vechile cartiere ale orașului, fiind mutate ulterior, odată cu dezvoltarea urbei. (ibidem)

Au existat 39 de cruci, monumente votive datate între anii 1576 și 1868; câteva fiind distruse în secolul al XIX-lea. (ibidem)

Cea mai veche dintre acestea datează din 21 iunie 1576. Amplasate în diferite cartiere ale orașului cu prilejul unor momente importante pentru comunitatea locală, crucile istorice sunt scrise în chirilica slavonă sau chirilica românească, purtând semnificații și atribuții de documente juridice și au fost ridicate prin contribuția locuitorilor cartierelor respective. (ibidem)

Dintre cele conservate, 16 sunt într-o stare bună și pot fi văzute în cartierele prezente ale Câmpulungului, alte 15 se află în jurul bisericilor, iar una în curtea Muzeului Municipal de Istorie și Artă. (ibidem)

Crucea Jurământului din anul 1674 este o cruce care se află încastrată în peretele exterior al casei arhitectului Dumitru Ionescu – Berechet, pe bulevardul Negru – Vodă, la numărul 102. A doua cruce de ceremonial, ridicată în anul 1790, este amplasată în Piața Centrală și reprezintă o copie a primei. (Fig. nr. 43)

Textul inscripționat pe aceste monumente este compus din trei părți. Prima parte e o invocație a Sfintei Treimi și a sfântului în memoria căruia erau ridicate, în a doua parte se pomenește Nașterea Domnului, iar în a treia parte sunt expuse privilegiile de scutire ale orașenilor câmpulungeni, privilegiile de care se bucura orașul încă de la întemeierea Țării Românești și pe care domnitorii Țării Românești le înnoiau periodic sau la începutul fiecărei domnii. (ibidem)

Mai există și cruci de piatră ce marchează drumurile comerciale ce pleacă dinspre Câmpulung, dintre care acelea ridicate în timpul domnitorilor Mihai Viteazul (1593) și Constantin Brâncoveanu (1697), frumos ornamentate cu motive care amintesc de tradiție populară și chiar cu motive de tradiție dacică, transmise din generație în generație. (ibidem)

Fig. nr. 43: Crucea Jurământului
(Sursa: muscelpedia.ro)

2.2.2.6. Edificii de cult aparținând altor religii

Spre deosebire de alte regiuni ale țării, precum Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul sau Dobrogea unde interferențele etnice multisekulare au generat un peisaj cultural religios mozaicat, reprezentat printr-o mare diversitate de culte și, în consecință, o structură compozită a patrimoniului religios, în cele trei județe ale Munteniei de nord religia ortodoxă domină într-o manieră covârșitoare. Ca urmare, majoritatea absolută a edificiilor de cult și sepulcrale aparțin acestei religii.

Cu statut de excepție venită să confirme regula, există un număr restrâns de edificii care aparțin religiei romano-catolice, ca urmare a aderenței la acest cult a unei fracțiuni din populația autohtonă sau a unor minorități etnice conlocuitoare, respectiv a sinagogilor, edificii de cult aparținând religiei iudaice ai cărei practicanți s-au redus numeric drastic, din motive politice și sociale, după al Doilea Război Mondial. Intre aceste obiective aparținând altor religii menționăm:

1. Biserica Sfântul Anton de Padova, Câmpina (romano-catolică)

Avântul luat de industria extractivă a petrolului în zona prahoveană după jumătatea sec. al XIX-lea a condus la formarea unei comunități catolice însemnate, prin sosirea specialiștilor străini la Câmpina. Deja în 1899 se înființează Parohia Romano-Catolică Câmpina, iar 7 ani mai târziu, este sfințită biserica al cărei hram, „Sfântul Anton”, se serbează pe 13 iunie. De notat că la construcția bisericii, care a durat doi ani, au lucrat muncitori aduși din Germania.

Zidăria este de piatră, fiind folosite blocuri de carieră de la Albești-Muscel și, pentru ferestre, piatră de Rusciuk (Bulgaria).

Atrag atenția vizitatorilor baptiseriul (cristelnița) din marmură de Carrara și statuile realizate în atelierele Stufflesser Gardena din Italia.

Biserica este descrisă în 1973 de Comisia Națională a Monumentelor Istorice ca fiind un „monument unicat ca originalitate și frumusețe”, iar Arhiepiscopul Raymond Netzhammer, în a sa lucrare „Aus Rumanien” o cataloghează drept „al doilea monument arhitectonic al României”. Alături de

Castelul Iulia Hașdeu, de Muzeul Memorial Nicolae Grigorescu, Fântâna cu cireși și Casa cu grifoni constituie veritabile atracții pentru turiștii care vizitează municipiul Câmpina. (Fig. nr. 46)

Fig. nr. 46: Biserica Sfântul Anton de Padova, Câmpina (romano-catolică)

(Sursa: campinaturism.ro)

2.2.2.7. Mausolee, cimitire (necropole), capele, tumuli

În această categorie includem toate tipurile de edificii sepulcrale întâlnite, ca dovezi arheologice, dar și în peisajul cultural religios al regiunii (Cocean, David, 2014). Subliniem ferm că din punct de vedere turistic majoritatea lor absolută nu au o valoare atractivă atestată, funcția lor de înhumare având mai degrabă conotații psihologice inhibitoare. Există totuși anumite edificii din această categorie care, prin liniile arhitecturale (mausolee, capele), prin practicile inedite de înhumare (necropole) sau prin faima personalităților care și-au găsit locul de veci acolo (anumite cimitire) se constituie în puncte de atracție pe harta localităților care le găzduiesc.

Mausolee sunt edificii care au ca principală funcțiune pe aceea de a adăposti rămășițele omenești, fie că e vorba de personalități sau eroi ai neamului. În acestea, spre deosebire de lăcașurile religioase nu este practicat cultul religios, exceptând momentul înhumării. Pe lângă simbolurile întruchipate de cei care sunt înhumați aici, atractivitatea acestor obiective poate izvorî și din arhitectura acestora, impunătoare, sugestivă.

Mausoleul de la Mateiaș (Valea Mare – Pravăț, Argeș) a fost construit în perioada 1928 – 1935 după planurile arhitecților Berechet și Baloșiu în cinstea eroilor soldați care s-au jertfit în luptele din zona Câmpulungului în Primul Război Mondial (1916).

Materialul folosit a fost piatra de Albești, unică în țară prin luciul său irizant, interiorul acestuia fiind pictată de artista Olga Greceanu. Pictura inițială, reprezentând scene din lupta din timpul războiului, a fost înlocuită, din cauza degradării, cu mozaic de tip Murano în anii 80 când, de altfel mausoleul a suferit mai multe prefaceri. Astfel, s-au construit două săli muzeale, o esplanadă și o terasă pentru plimbare.

Basorelieful, element important al Mausoleului, este opera sculptorului Radu Adrian și sunt evocate luptele din acea zonă.

În interior, cupola este înconjurată de medalioane ale domnitorilor și voievozilor români simbolizând continuitatea și vitejia neamului nostru.

În cripta de marmură neagră sunt rămășițele a 400 de eroi, iar pereții sunt încărcăți cu numele a 2.300 de eroi ce au luptat și și-au dat viața pentru țară.

În sălile Mausoleului, pentru a reconstitui și mai fidel atmosfera acelor încleștări, sunt amenajate o suită de diorame.

Mausoleul este amplasat în comuna Valea Mare Pravăț, pe DN 73 Pitești – Brașov, la 15 km de municipiul Câmpulung Muscel. (Fig. nr. 50)

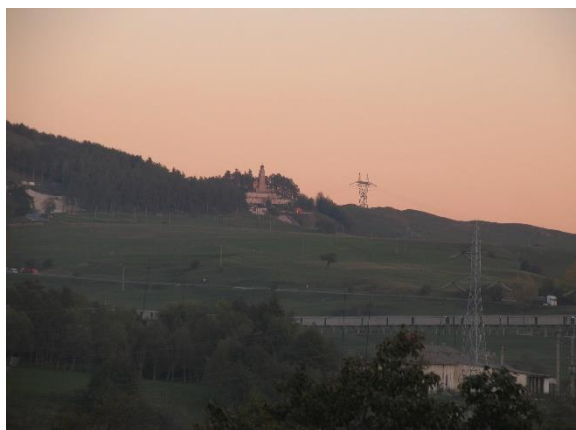

Fig. nr. 50: *Mausoleul de la Mateiaș (Valea Mare – Pravăț, Argeș)*
(Sursa: Arhiva personală)

2.2.3. Situuri și locuri sacre

Atractivitatea multor elemente ale peisajului cultural religios se datorează aurei lor de locuri sacre (*sacred land, sacred space, holy land* etc.). Sacralitatea este conferită fie de prezența unor simboluri religioase cu atribute magice, fie de credința, tradițional instaurată, în forța binefăcătoare a tangenței, chiar vizuală, cu relicvele unor personalități ecleziastice înzestrate cu haruri sfinte. Pentru majoritatea absolută a turiștilor din această categorie perceperea directă a unor astfel de locații este sinonimă cu satisfacerea deplină a nevoii spirituale care a determinat opțiunea formulată de vizitare a lor.

În această categorie se înscriu:

- edificiile cu icoane făcătoare de minuni;
- locuri de putere și tămăduitoare
- edificiile cu moaște

2.2.3.1. Icoane făcătoare de minuni

1. Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Mănăstirea Nămăiești

Icoana făcătoare de minuni a fost găsită prin secolul al XVI-lea sau XVII-lea, ascunsă din vremuri străvechi într-o stâncă uriașă. Astăzi ea se află la Mănăstirea Nămăiești. (Fig. nr. 51)

În stânca în care s-a găsit icoana s-a săpat și înălțat o mică biserică. Aceasta poartă hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” și în ea, s-a așezat cu mare dragoste și cinste minunata icoană.

În zilele noastre vin la icoana Maicii Domnului tot mai mulți oameni bolnavi și în nevoi pentru a se ruga, întorcându-se alinați și ușurați.

Pictura a fost deteriorată de vreme, dar, în anul 1798 icoana a fost înrămată în argint, iar în anul 2004 a fost restaurată cu o pictură atașată pe pânză după modelul celei de pe Sfântul Munte Athos, fiind îmbrăcată în aur și bătută cu pietre prețioase (L. Cosmoiu, 2016).

Astăzi icoana făcătoare de minuni de la Nămăiești îi ajută pe toți cei ce vin la mănăstire și se închină cu credință, ea fiind renumită pentru vindecări ale unor afecțiuni grave și alte necazuri.

Pentru acces, trebuie ajuns la Câmpulung, iar de acolo, la doar 5 km spre nord-est, și la o altitudine de 800 m, se află mănăstirea cu vestita icoană făcătoare de minuni.

Fig. nr. 51: Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului, Mănăstirea Nămăiești
(Sursa: *ortodoxia.rol.ro*)

2.2.3.2. Locuri de putere și tămăduitoare

1. Loc tămăduitor – Mănăstirea Peștera Ialomiței

Într-un loc aparte al Mănăstirii Peștera Ialomiței, la o adâncime de 200 m, se află o piatră numită Piatra Altarului, unde, după tradiție, sihaștrii săvârșeau cele sfinte.

Lăcașul de cult și-a câștigat faima și datorită acestui loc tămăduitor, sacru și încărcat de istorie, spectaculoasă dovadă a credinței oamenilor în Dumnezeu. Se spune că acest loc are puteri tămăduitoare pentru orice boală.

Locul tămăduitor de la Mănăstirea Peștera Ialomiței este o țintă a pelerinajelor permanente ale credincioșilor români, care pot ajunge pe drumul București – Sinaia (DN 71 spre Târgoviște) – Cabana Cuibul Dorului – Șaua Dichiului – Bolboci – Diana – Padina – Peștera Ialomiței.

2.2.3.3. Moaște în lăcașurile de cult religios

Moaștele (sau relicvele) sunt oseminte, rămășițe din trupul unui sfânt sau al unui fericit, veșminte sau alte obiecte ale sfinților sau strămoșilor unui popor, sau obiecte care au servit la martirizarea celor care au fost proclamați sfinți sau fericiți. (wikipedia.org)

Cuvântul "moaște" se întrebuițează în primul rând cu același înțeles ca latinescul *reliquia* sau grecescul *lipsana*", care înseamnă pur și simplu "rămășițe pământești". Cuvântul nostru *mosci* (moaște) vine de la rădăcina *mosci* (tărie), ceea ce pentru om e tocmai scheletul, acel reazim lăuntric pe care se ține tot trupul. (crestinortodox.ro)

Proslăvirea moaștelor unui sfânt se săvârșește indiferent de faptul că trupul lui a putrezit sau nu. Sfântul este proslăvit pentru viața sa și pentru ajutorul ceresc pe care îl arată oamenilor atât în vremea vieții, cât și după moarte. Iar moaștele sunt rămășițele pământești ale unui om sfânt, fie ele trupuri păstrate în întregime, fie oase și chiar țărână și cenușă. (ibidem)

În zona noastră de interes sunt aproape 90 de rămășițe ale unor sfinți ai bisericii ortodoxe. Se remarcă în acest sens mănăstirile: Negru-Vodă (Câmpulung-Muscel), Cetățuia, Robaia, Sfânta Treime (Pitești), Ghighiu, Jercălăi, Pissiota.

Moaştele Sfântei Filofteia (prăznuită pe 7 decembrie) se află în Biserica Paraclisului Mănăstirii Curtea de Argeş. (Fig. nr. 56)

Pentru Sfântul Nicolae (prăznuit pe 6 decembrie) icoana relicvar cu particică din moaştele sale se află pe masa altarului Capelei „Sfântului Ierarh Calinic de la Cernica” de la Centrul Eparhial din Curtea de Argeş. Ea este rânduită spre închinare şi la Mioveni, judeţul Argeş (15 km de la Piteşti), precum şi în bisericile „Sfinţii Apostoli Petru şi Pavel” şi „Sfinţii Trei Ierarhi”. (bibmet.ro)

Fig. nr. 56: Moaştele Sf. Filofteia
(Sursa: doxologia.ro)

2.2.4. Manifestări religioase cu funcție atractivă

Edificiile religioase prezintă un grad de atractivitate însemnat prin ele însele (arhitectură, patrimoniu, împrejurimi etc.), dar la nivelul general de atractivitate contribuie decisiv activitățile care se desfășoară în cadrul acestora. Fie că este vorba de activități desfășurate în anumite zile ale anului (hramuri, sărbători importante din calendarul creștin, sfințiri sau resfințiri de lăcașuri, canonizări etc.), fie că este vorba de activități continue de-a lungul anului (pelerinaje la icoane făcătoare de minuni sau la moaște), manifestările religioase sunt foarte apreciate de turiști (îndeosebi de cei credincioși) și pot constitui o sursă importantă de dezvoltare turistică a lăcașurilor respective, dar și a zonelor în care sunt amplasate. Dintre manifestările religioase cele care au un potențial ridicat sunt:

- pelerinajele
- hramurile
- sfințirea bisericilor

2.2.4.1. Pelerinaje

Poate cea mai veche formă de turism practică vreodată în lume este pelerinajul. Originile acestui fenomen religios se pierd în vreme, în timp ce acesta se manifestă aproape la scara întregii Planete.

Prin pelerinaj se înțelege acea călătorie care are ca destinație un loc sfânt pe care mulțimile de călători, numiți pelerini, îl venerază.

Fiecare religie își are destinații sfinte care sunt vizitate anual de zeci de milioane de pelerini: Roma, Lourdes, Fatima, Czestochowa pentru creștini, Benares pentru hinduși, Mecca și Medina pentru musulmani etc.

Potrivit dr *Lucreția Vasilescu* motivele pe care oamenii le au pentru a pleca în pelerinaj sunt următoarele: să vadă și să cunoască, să se roage, să adore și să venereze, să împlinească un legământ, să își petreacă restul vieții într-un loc sfânt, să obțină o favoare.

În România aproape toate pelerinajele sunt legate de lumea ortodoxă și au în prim-plan evenimente importante ale acestei credințe: Adormirea Maicii Domnului (15 august), Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie), Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie), Izvorul Tămăduirii, prăznuirea unor sfinți (Sfânta Parascheva – 14 octombrie, Sfântul Nicolae – 6 decembrie, Sfântul Dumitru – 26 octombrie, Sfântul Gheorghe – 23 aprilie, Sfânta Filofteia etc.).

Se desprind ca importanță națională pelerinajele de la Iași, cu ocazia Sfintei Parascheva, de la Prislop, cu ocazia zilei Părintelui Arsenie Boca (28 noiembrie) și cel de la Mănăstirea Nicula (Cluj), cu ocazia Adormirii Maicii Domnului. Sute de mii de pelerini participă la aceste manifestări, durata șederii variind între una și trei zile. În lumea catolică de mare însemnătate sunt pelerinajele de la Șumuleu-Ciuc, Harghita (Rusalii), Cacica, Suceava (Adormirea Maicii Domnului, 15 august), Basilica Maria Radna, Arad (Nașterea Maicii Domnului, 8 septembrie).

În regiunea studiată se remarcă în primul rând **pelerinajul de la Mănăstirea Curtea de Argeș** din ziua de 7 decembrie (Sfânta Filofteia) și din ziua de 15 august (Adormirea Maicii Domnului). De fiecare dată din cele enumerate mai sus moaștele Sfintei Filofteia sunt expuse în baldachinul din fața mănăstirii iar prin fața acestora trec zeci de mii de pelerini.

De menționat că pelerinajul din decembrie începe încă din data de 6 (praznicul Sfântului Nicolae) și asta datorită faptului că aici se află și părțile din moaștele acestui sfânt. Desfășurat în plin sezon estival, pelerinajul de Sfânta Maria (hramul mănăstirii) beneficiază de prezența unui număr mare de vizitatori care își petrec vacanța în această zonă deosebit de ofertantă pentru turiștii care apreciază turismul montan sau agroturismul. Tot în această perioadă la Curtea de Argeș se desfășoară și Târgul meșterilor populari în care artizani din întreaga țară comercializează propriile produse de ceramică lemn, flori de mină, produse textile etc.

Întrucât participanții la aceste pelerinaje provin din toată țara, se poate afirma caracterul național al manifestărilor de la Curtea de Argeș.

În afara acestor zile când se derulează pelerinaje ocazionale, deoarece mănăstirea este unul dintre cele mai importante edificii religioase din țară și este prezent în toate ofertele agențiilor de turism, putem spune că există și o dimensiune permanentă a prezenței pelerinilor. Din estimările făcute de reprezentanții Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului numărul anual de vizitatori ai acestui obiectiv se situează între 250000 și 300000, cu valori mai mari în perioada estivală.

O sărbătoare care cunoaște o dinamică remarcabilă în ultimii ani este **Sărbătoarea Sfântului Nifon (11 august)** care se desfășoară la Târgoviște. Relativ nouă, această sărbătoare adună de la an la an mai mulți vizitatori, în anul 2017 fiind prezenți aproximativ 20000 de pelerini. Aceștia participă, alături de înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Române la Sfânta Liturghie apoi se închină la moaștele Sfântului Nifon, Patriarh al Constantinopolului și Mitropolit al Țării Românești (sfârșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea).

Ca o notă aparte, în cadrul ceremoniilor, a devenit tradițională premiarea de către ierarhi a elevilor și profesorilor dâmbovițeni ce obțin rezultate merituose la concursurile și olimpiadele școlare.

Deși până acum această sărbătoare și-a găsit reverberații doar în sufletul și simțirea credincioșilor dâmbovițeni, există premise importante ca impactul manifestării să depășească granițele județului și să devină în curând un pelerinaj cu caracter regional.

Izvorul Tămăduirii (prăznuit în prima vineri după Sfintele Paști) este prilejul unui alt pelerinaj important din județul Dâmbovița. Este vorba de **pelerinajul de la Mănăstirea Nucet**, acolo unde este Fântâna de Leac. Există tradiția că pelerinii ce vin aici și beau apă sfințită din această fântână vor fi vindecați de diferite afecțiuni. Cu această ocazie participă între 5000 și 10000 de pelerini la Sfânta Liturghie oficiată de ierarhi ai locurilor și merg până la Fântâna de Leac aflată într-un crâng de lângă mănăstire. Covârșitoarea majoritate a acestora provin din localitățile județului Dâmbovița, foarte puțini pelerini din alte județe fiind semnați aici. Cu toate acestea, cu o mai bună promovare și o colaborare mai strânsă între arhiepiscopii, există șanse ca pelerinajul să capete un caracter regional. Adicional, în aceeași zi se serbează și ziua comunei Nucet, prilej pentru organizarea unor târguri și manifestări artistice ce pot contribui la sporirea numărului de vizitatori.

Mănăstirea este o destinație obișnuită a grupurilor de turiști religioși și în celelalte zile ale anului.

Tot Izvorul Tămăduirii este sărbătoarea ce prilejuiește un însemnat **pelerinaj și la Mănăstirea Ghighiu** (jud. Prahova). Mii de pelerini sosesc aici pentru participa la activitățile desfășurate în ziua hramului, pentru a se închina icoanei făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare Maria (Siriaca) și pentru a bea apă din izvorul din curtea mănăstirii, apă despre care credincioșii au convingerea că este tămăduitoare betșugurilor sufletești și trupești ale lor.

Poziționarea sa la doar 60 km de București și la doar 5 km de Ploiești fac din această mănăstire o destinație foarte accesibilă pentru pelerinii din zonă, însă foarte mulți pelerini sosesc de asemenea din toate colțurile țării. Valori însemnate ale numărului de pelerini se înregistrează și în zilele de sărbătoare ortodoxă ce o au în prim-plan pe Sfânta Fecioară Maria.

Mănăstirea Ghighiu este o prezență constantă în tot timpul anului în itinerariile pelerinilor, atât ale celor din grupurile organizate de agențiile de turism laice sau bisericești, cât și ale celor ce călătoresc pe cont propriu. Prezența în zonă și a altor lăcașuri apreciate de credincioși (Mănăstirea Pissiota, Mănăstirea Crasna, Mănăstirea Zamfira, Mănăstirea Suzana etc.) este un argument în plus pentru atractivitatea acestei mănăstiri în rândul pelerinilor.

În ziua de 14 septembrie, de ziua Înălțării Sfintei Cruci, se desfășoară un important **pelerinaj la Mănăstirea Caraiman** (Bușteni, jud. Prahova). Este ziua hramului acestui minunat așezământ monahal situat la poalele Bucegilor, „Schitul cu un singur călugăr”, cum era cunoscut la începutul anilor 2000, și apărut relativ recent în peisajul ortodoxiei românești.

În ultimii ani ai secolului al XX-lea părintele Gherontie Puiu a pus temelia acestei mănăstiri, în urma unei viziuni care l-a îndemnat să caute un brad retezat de furtună, cu șase ramuri, în trunchiul căruia a fost găsit chipul Maicii Preciste (*Mănăstirea Înălțarea Sfintei Cruci Caraiman, 2016*).

În nici 20 de ani, mănăstirea a devenit unul din punctele de mare atracție, atât pentru credincioșii pelerini, cât și pentru turiștii aflați în concediu pe Valea Prahovei.

Cu ocazia sărbătorii hramului se adună aici mii de pelerini de prin toate colțurile țării.

Existența unei însemnate baze de cazare (mănăstirea are un complex cu 100 de locuri de cazare) contribuie semnificativ la prelungirea duratei de ședere a pelerinilor aici, aceștia petrecând în medie 2-3 zile în complexul monastic buștanean.

De mai mici dimensiuni, dar totuși însemnate, semnalăm pelerinajele care se desfășoară la următoarele mănăstiri: Mănăstirea Nămiești (în special de Izvorul Tămăduirii, de sărbătorile legate de Maica Domnului, dar și în tot cursul anului), Mănăstirea Crasna, Mănăstirea Zamfira, Mănăstirea Pissiota, Mănăstirea Viforâta, Mănăstirea Dealu, mănăstirile rupestre Corbii de Piatră și Cetățeni, Mănăstirea Cotmeana etc.

În general toate mănăstirile care au în patrimoniu icoane făcătoare de minuni sau moaște ale sfinților au parte de prezența pelerinilor aproape pe întreg parcursul anului. Aceștia ajung aici prin intermediul agențiilor de turism ale Bisericii Ortodoxe Române, prin intermediul grupurilor organizate de parohii, arhiepiscopii sau episcopii sau pe cont propriu.

2.2.4.2. Hramuri

Hramurile sunt manifestări religioase care pentru o scurtă perioadă temporală, în general o zi, concentrează un număr apreciabil de vizitatori animați de sentimente evlavice. Ele se încadrează într-o ordine fixată și gestionată de autoritățile bisericești. Astfel, orice lăcaș de cult ortodox poartă numele unui praznic împăratesc, al unei sărbători a Maicii Domnului sau a unui sfânt. Auzim vorbindu-se sau scriindu-se, de exemplu, despre Biserica Sfânta Treime, Biserica Înălțarea Domnului, Biserica Adormirea Maicii Domnului sau Biserica Sfântul Nicolae, ori biserici ale altor sfinți.

Aceasta înseamnă că respectivele biserici sunt așezate sub patronajul acestor sfinți, purtându-le numele. Acest sfânt se numește cu un termen slavon *hram* și biserica îl primește odată cu momentul sfințirii locului pe care ea urmează să fie construită și, mai ales, în momentul sfințirii ei. Această lucrare sfântă este cunoscută cu denumirea de tânosire; slujba este rezervată numai episcopului, preoții neavând voie să o savârșească. (N. Necula, 1996)

Apariția hramurilor este sinonimă cu trecutul veacurilor și evoluția firească a religiei creștine. Chiar de la începuturile creștinismului, credincioșii au înconjurat cu dragoste, venerație și respect pe eroii credinței, adică pe sfinții lor. Din istoria vieții și activității Bisericii creștine știm că, în primele veacuri, când creștinismul apărea ca o religie nouă în Imperiul roman, s-a înregistrat cel mai mare număr de sfinți. (ibidem)

Majoritatea bisericilor au ca patron spiritual pe Sfântul Nicolae (64), care este prăznuit la 6 decembrie. Alte 60 de biserici au ca hram Adormirea Maicii Domnului (15 august), Sfinții Arhangheli

Mihail și Gavril (8 noiembrie) – 25, Sfânta Cuvioasă Parascheva (14 octombrie) – 23 etc. În *Anexa nr. 3* sunt prezentate cele mai reprezentative 322 de biserici din zona studiată (mai vechi de două secole) și hramul lor. Din acestea 66 au ca hram sărbători a căror dată variază în funcție de Paști sau alți sfinți.

Mănăstirile și schiturile au ca principal hram o sărbătoare legată de Maica Domnului: Adormirea Maicii Domnului (15 august) – 6 și Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (21 noiembrie) – 5. Sfântul Ioan Botezătorul (7 ianuarie) – 4, Sfântul Nicolae (6 decembrie) – 4 și Sfântul Gheorghe (23 aprilie) – 3 sunt printre ceilalți patroni ai celorlalte mănăstiri și schituri. (Fig. nr. 58), (Atlasul istoric al mănăstirilor și schiturilor din România: sec. XI-XXI, 2010)

2.2.4.3. *Sfințirea (târnosirea) sau resfințirea unei biserici*

Una dintre cele mai însemnate, vechi și solemne manifestări religioase ortodoxe este aceea a sfințirii unui lăcaș de cult sau târnosirea acestuia. Ritualul este plin de simboluri, cel mai important dintre ele fiind cel al coborârii Duhului Sfânt al lui Hristos asupra Apostolilor, și se înfăptuiește după construirea sau refacerea unui edificiu religios. De aceea participarea la o slujbă de sfințire este un eveniment inedit din viața creștinilor ortodocși.

Slujba, ținută de obicei de ierarhul locului (arhiepiscop sau episcop) se desfășoară afară, în prezența comunității de creștini, dar și a pelerinilor veniți din alte localități. După săvârșirea acestei prime părți începe ritualul înconjurării bisericii în timpul căreia se fac trei popasuri, pe fiecare latură câte unul, unde se stropesc zidurile cu apă sfințită și cu Sfântul Mir și se citesc scurte pasaje liturgice.

Urmează sfințirea altarului și a Sfintei Mese în timpul căreia părțile din moaște ale unu sfânt și hrisovul de sfințire sunt așezate în piciorul mesei. Masa se spală cu aromate și se unge cu mir, apoi se așează sigiliul arhieresc și se înveșmântează Sfânta Masă.

Toate acestea fiind trecute, se sfințește apoi biserica și în interior și cei prezenți sunt binecuvântați și stropiți cu aghiazmă, simbol al buneii miresme a harului Duhului Sfânt.

După terminarea slujbei participanții la slujbă trec prin altar, acesta fiind unul din puținele prilejuri în care creștinilor li se permite acest lucru. Părțile din țesătura care a împodobit Masa Sfântă și cu care a fost această ștearsă sunt împărțite credincioșilor. Acestea se numesc târnoseli și credincioșii le păstrează cu mare grijă având convingerea că le sunt folositoare în diferite situații când cer ajutorul divin. Astfel de evenimente sunt relativ rare iar comunitățile se mobilizează pentru a participa la ele

2.3. Evaluarea potențialului atractiv religios

Una dintre cele mai provocatoare sarcini într-o lucrare de analiză a turismului este aceea de a măsura cât de atractive sunt obiectivele studiate. Acest demers este util deopotrivă turiștilor (pentru a lua o decizie cât mai avizată în ceea ce privește vizitarea), tour – operatorilor (pentru includerea obiectivului în diferite pachete turistice), agenților economici din turism (pentru inițierea sau dezvoltarea unor investiții turistice în zonă), administrației publice locale (pentru includerea zonei în diverse proiecte de dezvoltare, în special a infrastructurilor) și, nu în ultimul rând, mediului universitar și academic (pentru realizarea de studii, analize și prognoze).

Metodologia pe care o propun are la bază formula elaborată de Cocean P. (1984), care ia în calcul patru mari criterii: gradul de unicitate, valențele atractive, durata sejurului și indicele de punere în valoare. Pentru a conferi un grad cât mai ridicat de obiectivitate acestei metodologii, am introdus o serie de subcriterii de evaluare, luând în considerare cât mai multe din situațiile ce apar în teren și care contribuie la conturarea unei evaluări cât mai fidele realității.

CAP. 3. INFRASTRUCTURA TURISMULUI RELIGIOS

Activitățile din sfera turismului constituie un sistem integrat alcătuit din următoarele componente: potențialul turistic, infrastructura turistică, fluxul turistic, produsul turistic și piața turistică (Cocean P., 1996).

Fenomenul turistic include totalitatea motivațiilor și activităților cu caracter recreativ și recuperator, desfășurate într-un teritoriu dat, într-un moment determinat. Se prefigurează astfel cele trei entități principale ale turismului, și anume: resursele atractive, infrastructura turistică și fluxul turistic (Coțiu, H.V., 2012) Întreaga activitate turistică se rezumă la dirijarea fluxurilor de persoane înspre obiectivele cu funcție atractivă, operațiune în decursul căreia se consumă produsul turistic și se valorifică *elementele de infrastructură turistică*.

Infrastructura de transport are o importanță copleșitoare deoarece deplasarea este fundamentală în majoritatea activităților omenești.

Turismul, ca ramură a economiei, este influențat în mod substanțial de această infrastructură.

Problema devine și mai acută pentru turismul religios, știut fiind faptul că o parte însemnată a obiectivelor religioase sunt amplasate în zone mai izolate, cu posibilități mai modeste de acces.

Zona studiată este formată din trei județe importante ale Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia și chiar ale țării. Aceasta zonă cuprinde atât o însemnată zonă muntoasă, în parte de nord, cât și întinse suprafețe de șes, în partea sudică. Doar prezența unei vaste zone montane face ca densitatea căilor de transport să fie diminuată față de media națională, în special în ceea ce privește transportul feroviar.

Apropierea de București (reședințele administrative ale celor trei județe se află pe izocrona de 60 de minute față de Capitală), traseul coridorului IV Pan-European, prezența unor alte orașe însemnate în apropiere (Brașov, Sibiu, Buzău, Râmnicu Vâlcea), dar și a principalei porți aeriene a țării – Aeroportul Internațional București – Otopeni, se constituie în argumente solide pentru existența unei infrastructuri rutiere și feroviare importante.

Infrastructura însumează totalitatea bunurilor și mijloacelor prin care resursele atractive ale unui teritoriu sunt exploatate turistic.

Potrivit unor studii, infrastructura este asimilată bazei tehnico-materiale, fiind inclusă ofertei turistice. Funcția sa primordială este satisfacerea cererii prin dotări și servicii specifice.

Infrastructura turismului religios, analizat în studiul de față, include:

1. Căile de acces
2. Infrastructura de cazare turistică
3. Dotări aferente promovării și practicării subtipului de turism (muzee, colecții etc.)

3.1. Căile de acces

Se constituie într-un accesoriu indispensabil practicării activităților turistice, facilitând contactul direct al vizitatorului cu obiectivul devenit motivație a opțiunii sale de-a călători. Chiar reducând mijloacele de transport la mersul pe jos, „per pedes”, nevoia potecilor de acces este imperioasă, fiind reclamată de atribute precum siguranța vizitatorului, facilitatea abordării obiectivului, protecția peisajului adiacent acestuia etc. Cum turismul modern presupune utilizarea unei game variate de mijloace de locomoție, prezența căilor de transport specifice fiecărui mijloc în parte se transformă într-o condiție indispensabilă a derulării și afirmării activităților respective. Pentru regiunea analizată sunt caracteristice două tipuri principale de căi de acces și anume cele rutiere și feroviare.

3.1.1 Căile de acces rutiere

Mijloacele de transport rutiere (automobil, autocare, motociclete, motorete, biciclete) reprezintă principalul vector al transportului turistic regional. Pentru buna lor desfășurare se impune existența unei rețele de drumuri care să asigure legătura între principalele centre economice și turistice din cele trei județe, dar și conexiunea cu alte importante orașe ale țării, în special cu Bucureștiul.

Deși catena muntoasă carpatică acționează ca o barieră în calea conectivității facile cu Transilvania, teritoriul analizat beneficiază de patru culoare de transport care înlesnesc această comunicație: Valea Prahovei, Valea Oltului, culoarul Rucăr-Bran și Transfăgărășanul.

Cu o densitate a drumurilor publice de 49,2 km/100 km² zona studiată depășește considerabil Regiunea de Dezvoltare Sud-Muntenia (37,6 km/100 km²) și România în integralitate (36,1 km/100 km²) (INS, 2017).

Din punct de vedere al accesibilității către principalele obiective turistico-religioase, aceasta este satisfăcătoare, toate centrele beneficiind de o bună rețea de drumuri publice.

Totuși, în perspectiva organizării de circuite turistice, în special drumurile dintre vechile capitale ale Țării Românești (Târgoviște – Câmpulung Muscel și Câmpulung Muscel – Curtea de Argeș necesită modernizări grabnice.

Accesul de la București către reședințele celor trei județe este unul bun, atât spre Ploiești, cât și spre Pitești realizându-se pe autostradă (Fig. nr. 60).

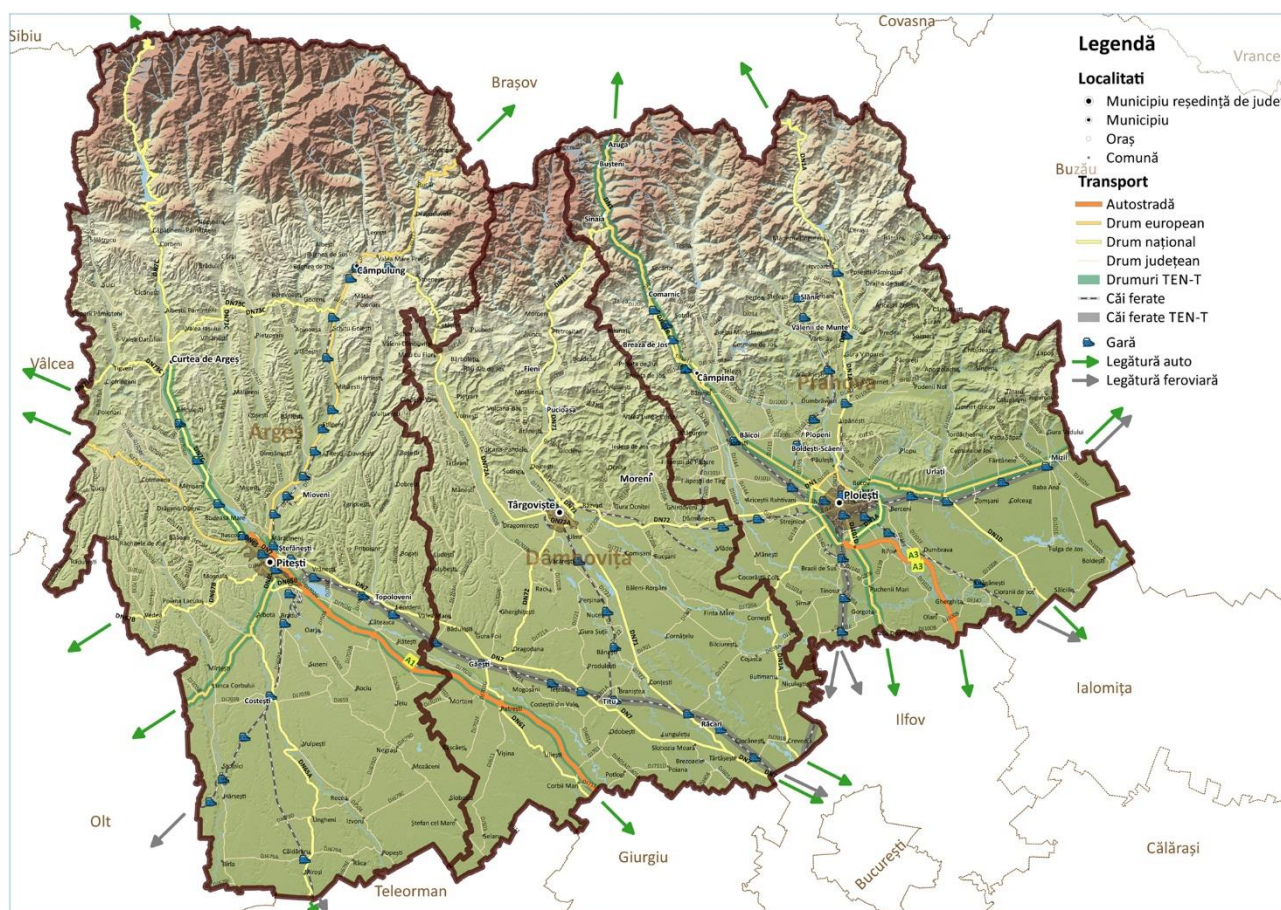

Fig. nr. 60: Rețeaua principalelor căi de transport rutier și feroviar

3.1.2 Căile de transport feroviare

Dacă până la sfârșitul anilor 80 aceasta a cunoscut o perioadă de înflorire, schimbarea realităților politico-economico-sociale produsă de Revoluția din decembrie 1989 a marcat începutul declinului transportului feroviar. Starea de uzură a căilor ferate și firavele intervenții pentru întreținerea lor au constituit cauze importante a descreșterii continue a vitezei de deplasare, a numărului de trenuri și a dimensiunii garniturilor, având toate drept consecință, neatractivitatea din ce în ce mai mare a acestui tip de transport.

Cu toate acestea, dată fiind încurajarea din partea Comisiei Europene de a dezvolta căi de transport mai puțin poluante, începând cu primii ani de după 2000, au fost alocate sume importante, în special din Fonduri Europene, pentru modernizarea căilor ferate. De asemenea, dispariția monopolului statului în activitatea de transport a dus la apariția unor competitori privați, calitatea serviciilor cunoscând o oarecare revigorare.

În zona studiată se remarcă două magistrale feroviare: Magistrala 300 (București – Ploiești – Brașov – Oradea – Ungaria), linie dublu electrificată segment al Coridorului IV Pan-European, și Magistrala 500 (București – Ploiești -Vicșani – Ucraina), linie dublu electrificată.

Ca linii secundare amintim: linia 901 (București – Pitești), linia 904 (Titu – Petroșița), linia 701 (Ploiești – Țândărei), toate linii duble neelectrificate.

3.1.3. Transporturile speciale sunt reprezentate de teleskiurile, telecabinele și telegondolele ce intră în dotarea stațiilor montane. Ele se adresează astfel, covârșitor, practicanților turismului de agrement și nu celui religios. Există însă, pentru telecabinele aferente stațiilor Sinaia și Bușteni, având ca țintă platoul Bucegilor, un procent important de turiști care le accesează pentru a ajunge la Peștera Ialomiței și a vizita mănăstirea omonimă. Linia telegondolei Sinaia-Cota 1400-Cota 2000 are o lungime de 4 175 m și surmontează o diferență de nivel de 1 190 m, iar cea a telecabinei Bușteni-Babele de 4 350 m și o diferență de nivel de 1 237 m. Ea se prelungește cu un segment până la Peștera Ialomiței, făcând posibilă vizitarea acesteia.

3.2. Infrastructura de cazare turistică

Alcătuiește împreună cu resursele atractive și căile de transport, vectorii fundamentali ce definesc turismul ca activitate umană economico-socială (Cocean P., 1996).

Între introducerea în circuitul turistic a unor obiective și construirea bazelor de cazare și alimentație publică există un paralelism evident, o condiționare reciprocă. Ele apar așadar ca o rezultantă strictă a procesului de amenajare și punere în valoare a diverselor obiective.

Tipologia bazelor de cazare are la origine criterii diverse. În definirea tipurilor se ține seama de următorii parametri: mărime, confort, funcționalitate, perioadă de utilizare, tipul de turism pe care-l deservesc etc. Pentru turismul religios din județele Argeș, Dâmboviță și Prahova, se detașează două grupe majore de baze de cazare și anume:

- Baza de cazare turistică generală
- Baza de cazare specifică

3.2.1. Baza de cazare turistică generală

Este alcătuită din totalitatea unităților cu funcție de cazare din regiunea studiată care poate fi accesată de către întreaga masă de vizitatori, indiferent de tipul de turism pe care-l practică: recreativ, curativ sau cultural-religios. Conform unor clasificări anterioare (Cocean P., 1996; Conțiu H.V., 2012) ea se compune din *baze de cazare principale*, în care atributele turistice sunt dominante (hoteluri, moteluri, vile, cabane, hanuri și popasuri) și din *baze de cazare secundare*, integrate domeniului turistic temporar și la un nivel modest de funcționabilitate (adăposturile și refugiile, pensiuni, campinguri, tabere).

Pentru ambele categorii de baze un atribut principal este *capacitatea de cazare*, element care face posibilă evaluarea coeficientului de utilizare și, în final, a rentabilității economice a acesteia. El exprimă gradul de receptivitate al infrastructurii la cererea turistică pe care, pentru o unitate dată și într-un timp determinat, o dimensionează. Întâlnim două expresii ale acestui parametru și anume: capacitatea de cazare existentă (Cce) și capacitatea de cazare folosită (Ccf).

Capacitatea de cazare existentă este egală cu numărul locurilor (paturilor) disponibile pentru înnoptare în timpul unui an și se obține din produsul:

$$Cce = Np \times 365$$

Capacitatea de cazare folosită reprezintă fracțiunea integral utilizată din capacitatea de cazare existentă.

Coeficientul de utilizare al unei baze se exprimă prin raportarea înnoptărilor realizate la nivelul unui an la capacitatea de cazare existentă.

$$Cu = \frac{Ccf}{Cce} \times 100$$

La nivel mondial, gradul de utilizare al dotărilor este cuprins între 50 – 60%. Procente mari sunt caracteristice hotelurilor din centrele urbane și unitățile de cazare din stațiunile turistice cu activitate permanentă. În cazul campingurilor sau cabanelor, valorile sunt minime. (ibidem).

Pentru reliefaarea cât mai expresivă a parametrului în cauză din regiunea studiată considerăm oportună o scurtă introspecție în infrastructura de cazare turistică de la nivel național și cea a regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia.

Astfel, la nivel național, repartiția în teritoriu a diverselor tipuri de unități de cazare relevă o concentrare maximă a hotelurilor pe Litoral, în marile orașe (București, Cluj Napoca, Timișoara, Iași, Brașov) și în unele stațiuni (Băile Herculane, Poiana Brașov, Băile Felix, Sângeorz Băi, Călimănești – Căciulata). Vilele predomină în stațiunile de tradiție (Vatra Dornei, Sinaia, Predeal, Bușteni), iar cabanele în zona montană și deluroasă. Hanurile se înșiruie de-a lungul drumurilor tradiționale (cu amplasare predilectă în pasuri și la marile ramificații), în vreme ce campingurile au proliferat la periferia marilor orașe (unde absorb vârful cererii din anotimpul estival) sau a stațiunilor mai intens solicitate (Cocean, P., 2010)

O dezvoltare efervescentă a cunoscut turismul românesc în perioada 1964 – 1989 când își edifică o infrastructură diversificată, alcătuită din 3.330 unități de cazare (784 hoteluri și moteluri, 1.464 vile, 215 cabane, 213 campinguri, 174 tabere și 115 hanuri, 365 alte baze) ce dețineau împreună 418.944 locuri. Din acest punct de inflexiune maximă, urmează o reducere permanentă a capacității de cazare (314.296 locuri în 1991; 289.539 locuri în 1995; 282.000 în 2002). După 2002, constatăm o ușoară redresare, în anul 2008 numărul locurilor de cazare ajungând la peste 296.000 (ibidem), iar în anul 2016 la 328.888 (INSSE).

Sub aspectul confortului, predomină unitățile de 2-3 stele cu dotări și servicii turistice mai puțin competitive.

Paralel, au loc modificări interne în structura unităților turistice, în sensul creșterii numerice a hotelurilor și reducerea numerică a celorlalte baze tradiționale, cea mai drastică înregistrând-o hanurile și vilele. Cauza trebuie căutată în transformarea multor baze catalogate anterior ca hanuri, vile sau cabane în hoteluri sau moteluri (și datorită „firmei” mai atrăgătoare). (ibidem)

A crescut însă într-un ritm mai accelerat ponderea pensiunilor, un element al infrastructurii inexistent înainte de 1989, ajungând actualmente, cel puțin din punct de vedere numeric, să predomine în structura bazelor de cazare la nivel național. (ibidem)

Raportat la nivelul întregii țări, ponderea locurilor de cazare aparținând pensiunilor devansează net cea aparținând unor baze tradiționale precum vilele, cabanele sau hanurile, situându-se imediat în vecinătatea hotelurilor. În unele stațiuni raportul este chiar inversat, în Bușteni pensiunilor revenindu-le 1.012 locuri cazare față de 781 hotelurilor, iar în Azuga 333 față de 251 etc. (ibidem)

În Regiunea de Dezvoltare Sud-Muntenia, cele trei județe beneficiază de o bază de cazare însemnată. În ceea ce privește funcționalitatea acestor baze de cazare, este bine de menționat că majoritatea acestora au fost construite între anii 1960 – 1980 și că o parte dintre acestea se află într-o stare avansată de degradare fizică. O altă parte din ele au fost reabilitate pe fonduri Phare, Sapard sau pe Fonduri Structurale.

În ceea ce privește investițiile din turism din ultimul deceniu, acestea s-au concentrat cu precădere în construcția și reabilitarea unităților de cazare localizate în zona montană. Apetența mare a investitorilor pentru această zonă se datorează în special cererii mari de locuri de cazare din stațiunile montane, ce sunt principala destinație de turism de week-end și montan, nu doar pentru turiștii din aceste județe, dar și pentru cei din împrejurimi, în special București (P.D.R. Sud-Muntenia 2014-2020, 2014).

Din tabelul sintetic nr. 13, Fig. nr. 61 și Fig. nr. 62, dedicate tuturor categoriilor de baze de cazare cu funcție generală din cele trei județe se observă predominanța numerică netă a pensiunilor (436 unități), urmate de camerele de închiriat la privați (156), hoteluri (135 și vile (107). Bungalowurile (3) și campingurile (9) sunt slab reprezentate numeric.

Tabelul nr. 13: Structuri de cazare din zona studiată pe grade de confort

Tip categorie de cazare	1 stea	2 stele	3 stele	4 stele	5 stele	Total

Hoteluri	8	39	70	16	2	135
Moteluri	2	13	10	0	0	25
Hosteluri	5	13	9	0	0	27
Cabane	6	11	13	0	0	30
Vile	4	27	54	14	8	107
Pensiuni	4	124	245	57	6	436
Ap / Cam – închiriat	10	82	63	1	0	156
Campinguri	1	6	2	0	0	9
Bungalowuri	0	1	2	0	0	3
TOTAL	40	316	468	88	16	928

(Sursa: Autoritatea Națională pentru Turism, 2015)

3.2.2. Baza de cazare specifică

O alternativă din ce în ce mai căutată și apreciată de practicanții turismului cultural-religios o reprezintă cazarea în capacitățile proprii ale lăcașurilor de cult. Această soluție are ca avantaje: apropierea de lăcașul de cult, posibilitatea de a cunoaște în profunzime pe o perioadă de câteva zile sau săptămâni viața monahală din lăcașul respectiv, petrecerea unui sejur cu multă liniște și, nu în ultimul rând, prețurile mai reduse decât în rețeaua turistică obișnuită.

Din ce în ce mai multe mănăstiri au recurs la această soluție, unele dintre ele având adevărate complexe de cazare (Bușteni – 100 locuri, Peștera Ialomiței – 50 locuri, Cheia – 50 locuri, Suzana – 50 locuri, Cotmeana – 48 locuri etc.). În total puțin peste 700 de locuri de cazare sunt în mănăstirile din cele trei județe studiate, câte 300 în Argeș și Prahova și 100 în Dâmbovița.

Spre deosebire de bazele de cazare cu adresabilitate generală, unitățile de cazare aparținătoare lăcașurilor de cult, îndeosebi mănăstirilor, se individualizează, în majoritatea cazurilor, prin confortul lor modest, prin dotări strict necesare unui sejur de scurtă durată, prin regimul de exploatare supus unor restricții comportamentale, binecunoscute și respectate însă de marea masă a pelerinilor.

Din analiza amplasării capacităților de cazare turistică în apropierea lăcașurilor de cult cu potențial turistic (Fig. nr. 67) se remarcă o bună acoperire a teritoriului și un bun acces de la aceste capacități de cazare către obiectivele turistice amintite. Doar în sudul județelor Argeș și Dâmbovița capacitatea de cazare este mai scăzută, însă distanța de maxim 50 de km față de reședințele de județ face din acest neajuns unul surmontabil pentru cei care își propun să viziteze obiectivele cultural-religioase din aceste zone.

3.3. Dotări aferente promovării și practicării

Oferta atractivă a turismului religios include, pe lângă edificiile de cult, situurile și locurile sacre sau manifestările cu conținut religios tradiționale (pelerinaje, hramuri, târnosiri) și o serie de alte elemente care diversifică spectrul motivațiilor și prelungesc durata sejurului într-o locație dată.

Astfel de elemente, precum muzeele și colecțiile bisericești, au asociate frecvent puncte de desfacere a produselor turistice cu conținut religios ce se instituie în larga categorie a „suvenirurilor” căutate de majoritatea absolută a turiștilor (icoane, cărți bisericești, albume, ghiduri, articole de cult artizanale etc.). Datorită numărului în creștere și funcției lor atractive, muzeele se dovedesc a fi ținte ale interesului turistic de profil, fapt care justifică menționarea lor în cele ce urmează.

3.3.1. Muzele ecleziastice

O parte dintre așezămintele monastice din zona studiată au amenajate mici muze. Rațiunile care au condus la această decizie sunt diverse: dorința de a asigura condiții optime pentru o serie de valori din patrimoniul mobil, dorința de a crește atractivitatea turistică a obiectivului etc. Muzeele bisericești devin astfel edificii cu o funcție culturală certă, adăpostind valori mobile specifice domeniului și aparținând diferitelor epoci și autori.

1. Muzeul Mănăstirii Brebu

Amenajat în Casa Domnească a ansamblului a cărui construcție a fost începută în timpul lui Matei Basarab și a fost finalizată de Constantin Brâncoveanu, muzeul este o secție a Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova.

Dintre exponatele cele mai valoroase amintim: Biblia de la București (1688), capodoperă a mitropolitului Dosoftei și a lui Antim Ivireanul, Pravila de la Govora (1640), Îndreptarea Legii tipărită la Târgoviște în 1652.

Colecția este întregită de numeroase piese de artă: icoane vechi, podoabe și bijuterii de epocă, obiecte de îmbrăcăminte boierești.

Muzeul reflectă fidel perioada de înflorire economico-socială și culturală pe care și-au pus amprenta marii domnitori Matei Basarab și Constantin Brâncoveanu.

Programul de vizitare: zilnic 9 – 17, luni închis.

CAP. 4. CIRCULAȚIA TURISTICĂ ÎN LOCURILE ȘI SPAȚIILE SACRE

Expresia directă a nivelului de dezvoltare atins de turismul religios din regiunea abordată este dată de mărimea fluxurilor turistice aferente, respectiv de intensitatea circulației turistice având ca țintă obiective ale patrimoniului bisericesc.

Apar însă mari dificultăți în evaluarea acestui parametru, obstacole generate de lipsa unei matrici riguroase care să diferențieze cantitativ fluxul turistic general de cel eminent religios. O catedrală sau o mănăstire din regiunea dată, vizitate deopotrivă de turiști obișnuiți, dornici de satisfacerea unor nevoi de sorginte culturală, cât și de pelerini, orientați exclusiv spre revelații de natură religioasă, înregistrează cel mult numărul de vizitatori și nu diferențele notabile, sub aspectul opțiunilor, ale acestora. Ca urmare, considerăm utilă, ca element de referință, o reliefare a coordonatelor generale ale circulației turistice în cele trei județe, urmată de o focalizare exclusivă asupra câtorva studii de caz aparținând domeniului religios. În acest mod considerăm că diferențierile și eventualele discrepante dintre turism ca fenomen general și turismul religios, ca aspect particular, pot fi ilustrate mai convingător.

4.1. Circulația turistică regională

Potrivit Institutului Național de Statistică, în zona studiată (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova) au sosit în anul 2016 un număr de 809 020 de turiști, ceea ce înseamnă 90% din turiștii sosiți în întreaga Regiune de Dezvoltare Sud-Muntenia (88,7% din turiștii români și 92,7% din turiștii străini). Între cele trei județe ponderea cea mai mare o deține județul Prahova, cu 62,5% din totalul sosirilor în zona studiată, și cu peste 56 % din totalul regiunii de dezvoltare. (Tabelul nr.23)

Tabelul nr. 23: Circulația turistică, pe diversele categorii de baze în anul 2016

Regiune	TOTAL	Hoteluri	Hosteluri	Moteluri	Hanuri	Vile	Cabane	Pensiuni	Pensiuni agro	Campinguri	Popasuri	Bungalouri	Tabere	Căsuțe	
Sud-Muntenia	TOTAL	906749	597163	27407	43642	1477	36822	26251	96491	66142	1694	808	3133	5124	595
	ROMĂNI	778556	484738	26977	40986	1477	33561	25305	90244	63952	1694	798	3020	5121	593
	STRĂINI	128193	112425	430	2656	0	3171	946	6247	2190	0	10	113	3	2
ARGEȘ	TOTAL	206567	112150	2261	5530	0	3712	14494	29830	34917	0	466	316	2296	595
	ROMĂNI	168359	79014	2252	5069	0	3678	13893	27444	33404	0	456	260	2296	593
	STRĂINI	38208	33136	9	461	0	34	601	2386	1513	0	10	56	0	2
DÎMBOVIȚA	TOTAL	96638	61483	3551	1855	478	2533	4317	4956	16200	1265	0	0	0	0
	ROMĂNI	89703	55077	3476	1808	478	2533	4264	4883	15919	1265	0	0	0	0
	STRĂINI	6935	6406	75	47	0	0	53	73	281	0	0	0	0	0
PRAHOVA	TOTAL	505815	367838	10346	15580	0	28994	7404	58274	14094	429	342	0	2514	0
	ROMĂNI	432129	302012	10235	14948	0	26127	7112	54647	13763	429	342	0	2514	0
	STRĂINI	73686	65826	111	632	0	2867	292	3627	331	0	0	0	0	0
ZONĂ STUDIATĂ	TOTAL	809020	541471	16158	22965	478	35239	26215	93060	65211	1694	808	316	4810	595
	ROMĂNI	690191	436103	15963	21825	478	32338	25269	86974	63086	1694	798	260	4810	593
	STRĂINI	118829	105368	195	1140	0	2901	946	6086	2125	0	10	56	0	2

(Sursa: INSSE)

Raportul dintre turiștii români și cei străini este net în favoarea celor români, doar 18,5% în Argeș, 14,6% în Prahova și 7,2% în Dâmbovița provenind din străinătate, în timp ce media regiunii Sud-Muntenia este de 14,1%.

Peste două treimi (67%) din turiștii sosiți au preferat să se cazeze la hotelurile din zonă, și anume: 63,2% dintre turiștii români și 88,7% dintre cei străini (Tabelul nr. 23). Pe județe ponderea turiștilor străini ce s-au cazat la hoteluri este: 86,7% în Argeș, 92,4% în Dâmbovița și 89% în Prahova. Aceste valori atât de ridicate conturează foarte clar opțiunile pe care le au turiștii străini în ceea ce privește standardele de calitate. De asemenea, dată fiind amplasarea hotelurilor cu preponderență în mediul urban, dar și durata medie relativ scurtă a șederii (2,2 nopți/sosire), putem afirma că cei mai mulți străini practică un turism de afaceri în zona studiată, aici fiind amplasate importante societăți cu participare străină (Arctic, Erdemir, Oțelinox, ASO Cromsteel, ELJ Automotive, Automobile Dacia, Lisa Draxelmaier, Lear Corporation, Yazaki, Unilever, Petrotel Conpet etc). Alte scopuri ale călătoriei sunt: participarea la congrese, seminarii, simpozioane, competiții sportive, turismul medical și turismul cultural.

Următoarea categorie de structură de cazare spre care se îndreaptă turiștii este cea a pensiunilor (inclusiv cele agroturistice), 20% din aceștia optând pentru ele (22% dintre români și doar 7% dintre

străini). Dacă la nivelul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia media acestui indicator este de 18%, județele din zona studiată înregistrează următoarele ponderi: 14,3% în Prahova, 22% în Dâmbovița și 31,3% în Argeș.

Cu aproape 62000 de sosiri (7,5% din totalul acestora), vilele și cabanele reprezintă a treia opțiune de cazare în zona studiată. Și aici majoritatea covârșitoare este reprezentată de români, doar 6,3% dintre străini fiind înregistrați în cadrul acestor structuri de cazare.

Restul tipurilor de structuri de cazare (moteluri, hosteluri, tabere campinguri etc.) au ponderi modeste în opțiunile turiștilor, însumate gravitând în jurul a 5%.

4.2. Sezonalitatea circulației turistice

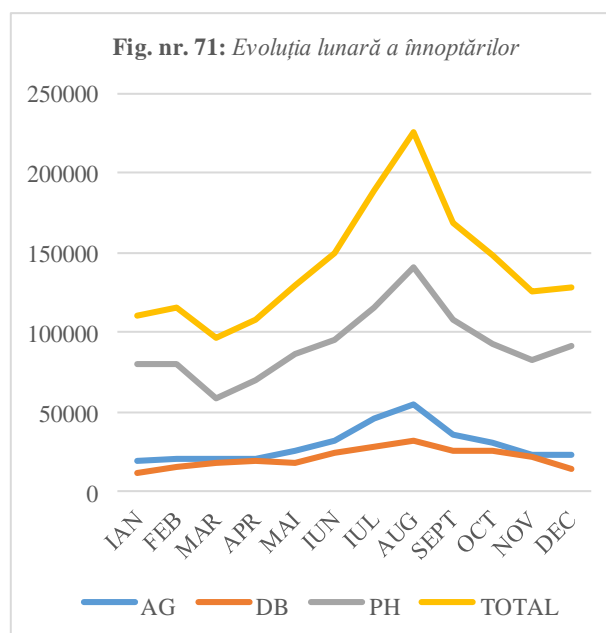
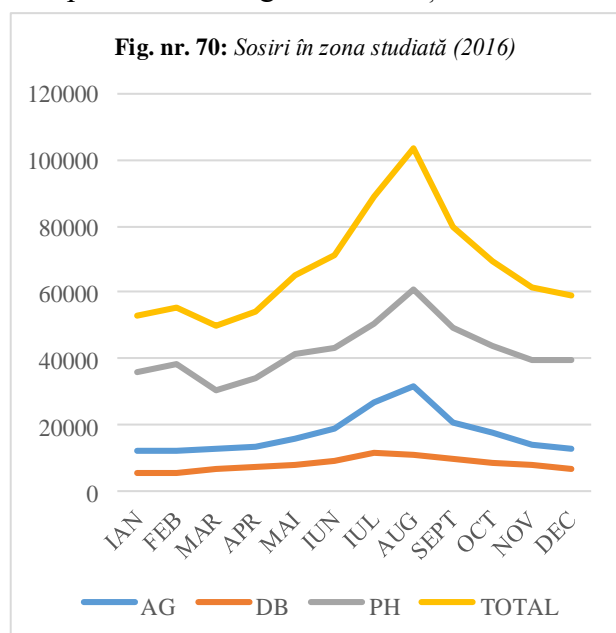
Dinamica temporală a fenomenului turistic nu este, în general, liniară, ea relevă ritmuri și intensități diferite în funcție de o serie de condiționări naturale (succesiunea celor patru anotimpuri, spre exemplu, în zona climei temperate; sezoanele umede și cele secetoase în zonele musonice; evoluții imprevizibile ale elementelor meteorologice) sau sociale (gruparea preponderentă a vacanțelor și concediilor în anumite perioade ale anului) etc.

Turismul religios nu face excepție, oscilațiile cantitative ale fluxurilor fiind legate atât de anotimpurile favorabile deplasărilor în aer liber de tip pelerinaj sau camino, cât și de calendarul anual al diverselor manifestări religioase.

Pentru a ilustra cele susmenționate, am urmărit evoluția lunară a fluxurilor turistice în interiorul aceluiași an (2016, ultimul an cu date disponibile în statisticile Institutului Național de Statistică la momentul întocmirii lucrării), precum și evoluția multianuală a indicatorilor (sosiri și înnoptări) începând din anul 2006 până în anul 2016. Am considerat util să adaug decadei 2007-2016 și anul 2006, anul premergător integrării României în Uniunea Europeană, pentru a analiza și din punct de vedere al turismului impactul acestui pas hotărâtor din istoria țării noastre.

4.2.1. Fluxuri lunare

La nivelul celor trei județe componente ale zonei studiate evoluția lunară a sosirilor (datele sintetice sunt cuprinse în Anexa nr. 7) și a înnoptărilor (datele sintetice sunt cuprinse în Anexa nr. 8) este reprezentată în figurile nr. 70 și 71:

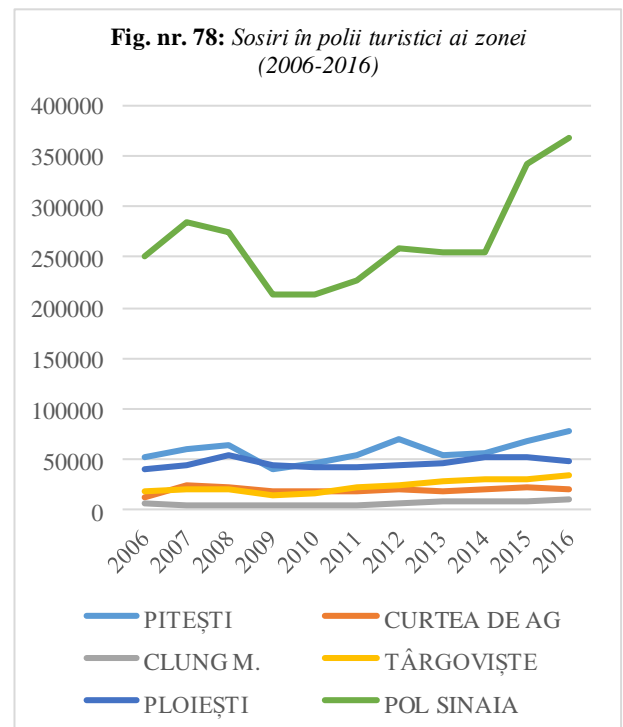
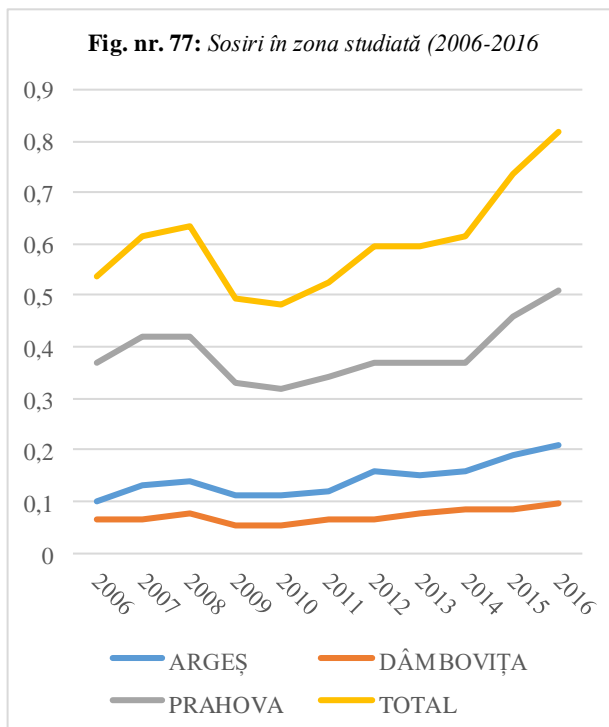
Se constată existența unei secvențe cu trend ascendent în perioada martie-august, care culminează cu cea din ultimă lună, ce se suprapune în general cu concediile turiștilor. Datorită aportului major, decisiv, al județului Prahova, evoluția întregii zone este aproape similară cu cea a acestui județ, puțin translatată cu aproximativ 20 000 de participanți pe axa sosirilor. O evoluție

similară cu cea a județului Prahova o are și județul Argeș, însă la o scară mai redusă. Atât pentru curba sosirilor cât și pentru cea a înnoptărilor raportul dintre punctul minim (ianuarie) și cel maxim (august) este de 1/2. Amplitudinea curbei pentru județul Dâmbovița ne reliefează că acest județ nu este la fel de atractiv pentru turiști, nici măcar în perioada vacanței de vară.

4.2.2. Fluxuri multianuale (2006-2016)

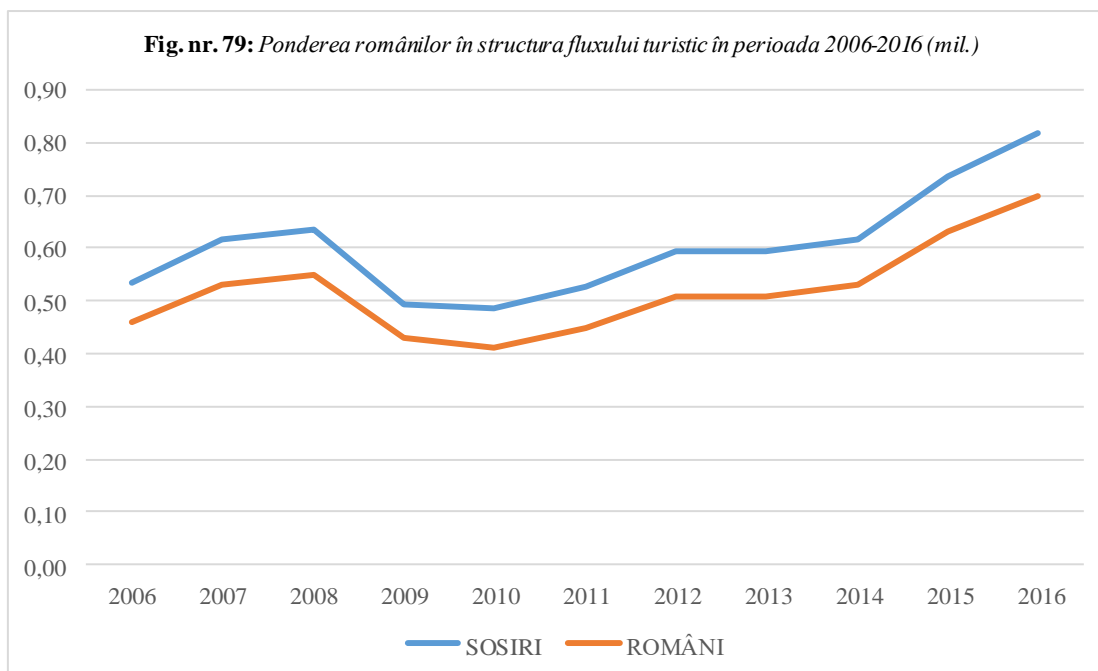
La nivelul zonei studiate se constată o creștere a sosirilor turiștilor de 53% (Fig. nr. 77). Această creștere este diferențiată pe județe: dacă în cazul județului Argeș asistăm la o dublare a numărului de turiști, la nivelul județului Dâmbovița creșterea este de 49%, și de 38% la nivelul județului Prahova. Exceptând perioada 2009 – 2010, ani în care criza financiară mondială s-a resimțit și în fenomenul turistic, se constată o evoluție crescătoare de la an la an. Pentru a reveni la indicatorii de dinaintea crizei (2008) au fost necesari șase ani, abia în 2014 valorile revenind la trendul anterior crizei. Din anul 2014 se constată o creștere mai pronunțată a sosirilor în zona studiată, creștere ce trebuie pusă în principal pe seama creșterii înregistrate în județul Prahova și, într-o măsură mai mică, pe seama creșterii din județul Argeș.

Valorile sintetice ale sosirilor și înnoptărilor în județele zonei studiate în perioada 2006-2016 sunt prezentate în comparație cu cele din județele cele mai atractive ale țării în *Anexa nr. 12*.

Cea mai însemnată creștere procentuală a numărului de sosiri în polii turistici din zona studiată (Fig. nr. 78) este înregistrată în municipiul Târgoviște. Aceasta (86%) este mult mai mare decât creșterea procentuală a întregului județ Dâmbovița (49%). Rezultă o consolidare a statutului de cel mai însemnat pol al județului. Invers, asistăm la o diversificare a ofertei turistice argeșene în afara reședinței de județ, a cărei creștere este de doar 49%, în comparație cu creșterea județeană care este de 110%. Creșteri însemnate se înregistrează și în polii Câmpulung-Muscel (178%) și Curtea de Argeș (166%). În *Anexa nr. 13* sunt prezentate sintetic sosirile și înnoptările în polii zonei studiate pentru perioada 2006-2016 iar în *Anexa nr. 14* sejurul mediu rezultat pentru aceiași poli.

Datorită faptului că este cea mai importantă destinație polul Sinaia are o curbă a sosirilor aproape identică celei a județului Prahova și celei a zonei studiate, însăși creșterea polului (47%) fiind apropiată de cea a întregii zone studiate (53%).

4. 3. Circulația turistică aferentă edificiilor de cult. Studii de caz

Cu certitudine, forma cea mai adecvată a fluxului turistic cu conotație religioasă este dată de numărul de vizitatori ai edificiilor bisericesti. Pentru punerea sa în evidență considerăm ilustrativă prezentarea următoarelor studii de caz, al fluxurilor spre mănăstirea Nucet.

Pentru a contura profilul participantului la activitatea de turism religios, am desfășurat o cercetare sociologică privind numărul, proveniența, categoriile de vârstă și scopul deplasării vizitatorilor la edificiul respectiv. În acest scop, am ales șase obiective turistico-religioase definitorii pentru peisajul cultural de profil din regiunea studiată, respectiv mănăstirile Nucet, Peștera Ialomiței, Curtea de Argeș, Cotmeana, Aninoasa și Caraiman.

4.3.1. Mănăstirea Nucet

Este un edificiu religios de referință al regiunii, unde se desfășoară un important pelerinaj creștin-ortodox în ziua de Izvorul Tămăduirii (6 mai 2016). Atracția centrală a acestui pelerinaj o reprezintă Fântâna de Leac, aflată în apropierea mănăstirii.

În anul de referință, au participat la eveniment mii de pelerini, cei mai mulți din județ, însă și din afara acestuia. De asemenea, la manifestare au participat înalți prelați ai Bisericii Ortodoxe Române în frunte cu Înaltpreasfinția Sa Nifon, Arhiepiscop și Mitropolit al Târgoviștei, precum și numeroși responsabili din administrația locală.

Mănăstirea a fost ctitorită, după cum cei mai mulți dintre istorici (inclusiv marele istoric Nicolae Iorga) admit, de către jupânul Gherghina Pârcălab, unchiul domnitorului Radu cel Mare, împreună cu soția sa, Neaga, la începutul secolului al XVI-lea. Există însă o serie de indicii (prof. C.C. Giurescu) care plasează anul ctitoriei acesteia undeva în secolul al XIV-lea, de către unenici ai Sfântului Nicodim, Gherghina Pârcălab nefăcând altceva decât să ridice un nou lăcaș cu hramul Sfântul Gheorghe.

Cea de-a doua pisanie dăltuită în piatră la intrarea în mănăstire specifică faptul că aceasta a fost zidită din temelie la 1861, în zilele lui Alexandru Ioan Cuza, cu blagoslovenia Mitropolitului Nifon.

Fig. nr. 81: Mănăstirea Nucet
(Sursa: *politicabroastei.ro*)

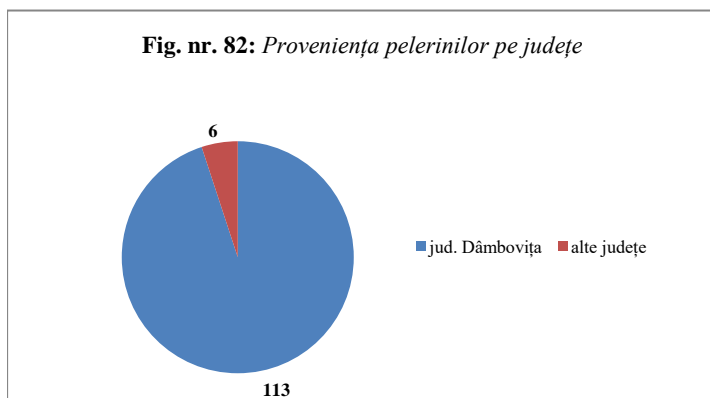
De-a lungul timpului mănăstirea a suferit numeroase transformări, însă cele mai importante au fost după puternicul cutremur din 1738, biserica fiind refăcută pe cheltuiala unor membri ai familiei Văcărescu. Alte schimbări de semnalat s-au produs la jumătatea secolului al XIX-lea.

După secularizarea din 1863 și plecarea călugărilor greci, aici au mai rămas doar călugări români până la cutremurul din 1940 când, grav avariata, aceasta a fost părăsită. Din 1994 s-a reînființat ca mănăstire și a suferit un șir de refaceri începând cu anul 1997 până în 2004, când a fost resfințită de către Înaltpreasfinția Sa Nifon, Arhiepiscop și Mitropolit al Târgoviștei.

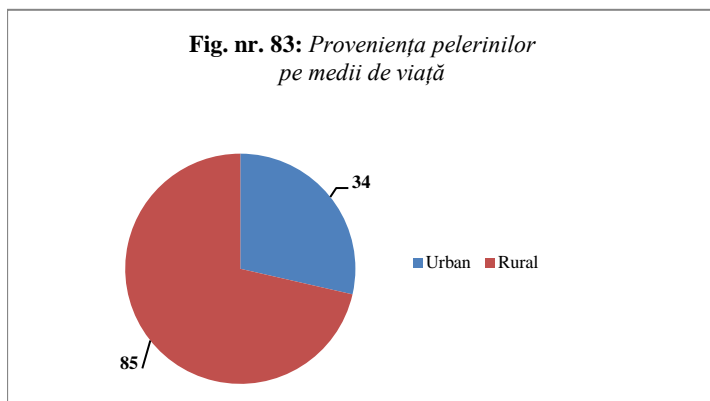
An de an se desfășoară aici un amplu pelerinaj, prilejuit de Izvorul Tămăduirii, la care participă din ce în ce mai mulți pelerini, tradiția fiind că, bând apă sfințită din Fântâna de Leac, aceștia se vor vindeca de diferite afecțiuni. (Fig. nr. 81)

Pentru dezideratele studiului, s-a întreprins o cercetarea sociologică ce a avut la bază un chestionar cu 7 întrebări: o secțiune de date de identificare, o secțiune de recomandări și 6 întrebări despre scopul, mijloacele de acces, modul cum a aflat de acest pelerinaj, disponibilitatea de a participa la acțiuni turistico-religioase. Au fost realizate 119 interviuri directe în urma cărora s-au completat 119 chestionare, pe tot parcursul zilei de 6 mai 2016, cu ocazia pelerinajului care a avut loc în ziua respectivă.

Principalele rezultate ale chestionarului sus-menționat sunt ilustrate în graficele care urmează.

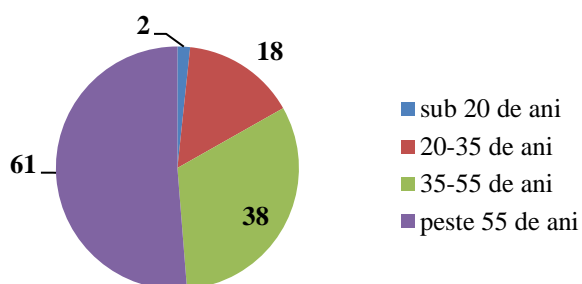

În ceea ce privește proveniența turiștilor se constată că o pondere covârșitoare aparține locuitorilor județului Dâmbovița (95 %), doar 6 din cei 119 pelerini chestionați fiind din alte județe (Argeș și Vâlcea), (fig. nr. 82).

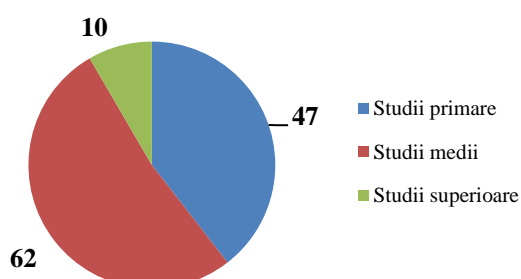
Distribuția pe medii de locuire, rural sau urban, este și ea dezzechilibrată, în favoarea celui dintâi, 71,5 % (85) aparținând ruralului, unde sentimentul religios este mai puternic, venind pe o filieră tradițională, în timp ce din urban provin doar 28,5 % (34 persoane chestionate). (fig. nr. 83).

Fig. nr. 84: Categoriile de vârstă

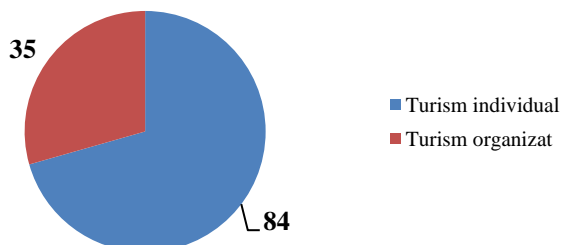
Repartiția pelerinilor pe categorii de vârstă ilustrează o pondere majoră pentru grupa a treia, 51 % (61 persoane) integrându-se în acest ecart existențial, 32 % (38 persoane) intervalului de 35-55 ani iar 17 % (20 participanți) grupei de vârstă tânără, sub 35 ani. Rezultă astfel o diminuare a sentimentului și practicilor religioase pe măsură ce vârsta participanților scade, deși în ultimii 26 ani, după 1990, libertatea practicării cultelor a fost deplină. (fig. nr. 84).

Fig. nr. 85: Pregătirea profesională

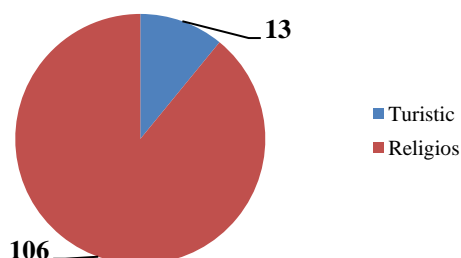
În ceea ce privește nivelul de instruire al pelerinilor, se constată o pondere majoră a celor cu studii medii (52%), urmați de vizitatorii cu studii primare (39%). Pelerinii cu studii superioare detin doar 9% din structura pe studii (fig. nr. 85).

Fig. nr. 86: Modul de deplasare

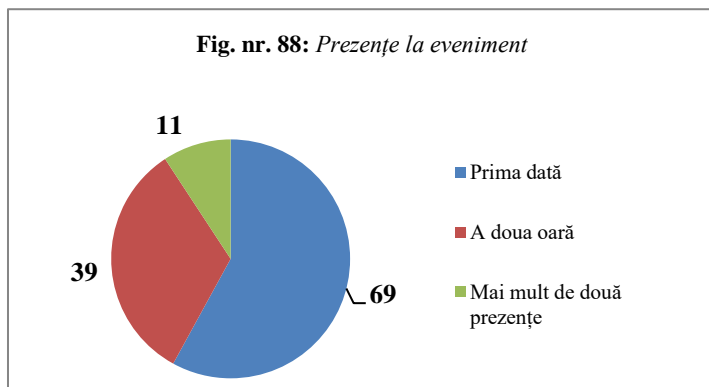

Sub aspectul mijloacelor de transport cu care s-au deplasat cei mai mulți vizitatori au utilizat un mijloc de transport individual (70%), însă și grupurile organizate au un aport relativ ridicat (30%), (fig. nr. 86).

Fig. nr. 87: Scopul deplasării

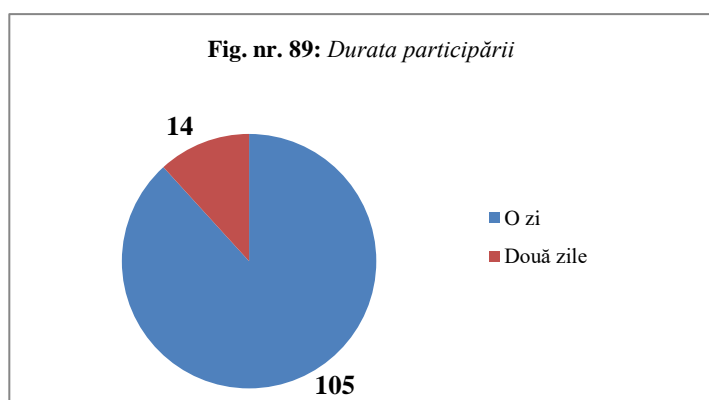

Mai interesant a fost răspunsul la întrebarea privitoare la scopul călătoriei, în care 89 % (106 persoane) menționează doar scopul religios, în vreme ce doar 11% (13 persoane) au precizat că s-au deplasat în scop turistic (fig. nr. 87).

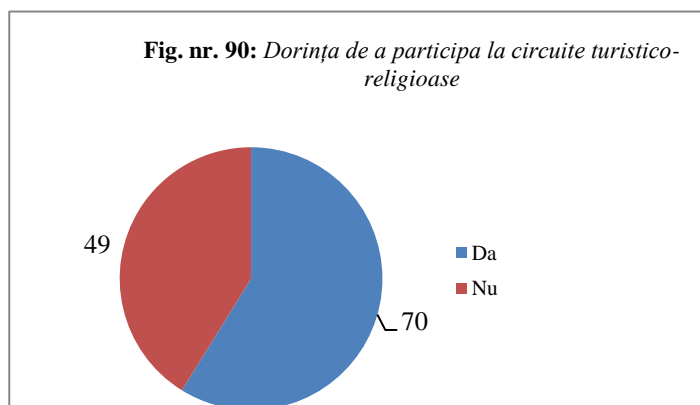

Continuitatea sau ritmicitatea participării la un astfel de eveniment este un indicator prețios privind gradul de fidelizare al turiștilor și a vectorului de promovare al evenimentului. Astfel, mai mult de jumătate din cei intervievați au participat pentru prima dată (69, reprezentând 58%), 39 (33%) pentru a doua oară și numai 11 (9%) au venit de mai mult de două ori. (fig. nr. 88)

Ca sursă de informare, toți participanții la interviu au declarat că știu despre eveniment de la rude sau cunoscuți. Niciunul nu a aflat din publicații/emisiuni religioase sau din publicații/emisiuni informative.

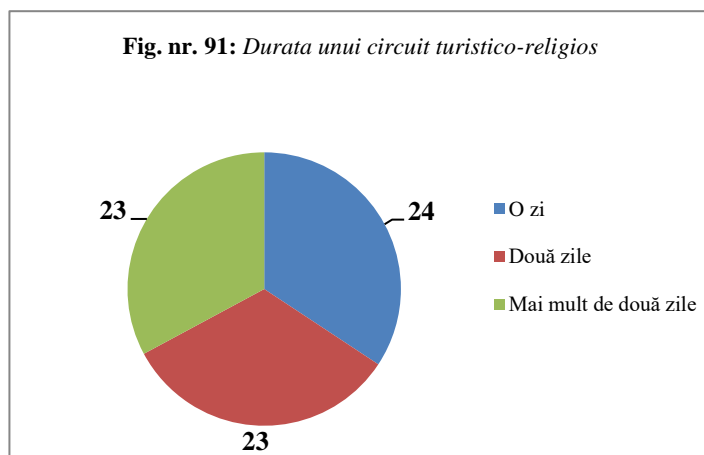

Numărul de zile petrecute la eveniment este un indicator care trimite direct la eficiența unei astfel de forme de turism cultural, cei mai mulți (105, reprezentând 88%) au alocat acestuia doar o singură zi, restul de 12% stând în zonă două zile. Rezultă astfel o durată scurtă a sejurului cu impact negativ asupra rețelei turistice în general. (fig. nr. 89).

Perspectiva afirmării acestei forme de turism s-a încercat a fi surprinsă din răspunsurile la întrebarea referitoare la disponibilitatea de a participa la circuite turistice cu un astfel de conținut. Constatăm că 70 respondenți (59%) și-au exprimat această disponibilitate, 49 (41% infirmând această opțiune. Considerăm că procentul relativ mare al celor care nu doresc astfel de activități turistice are cauze mai complexe, între care cheltuielile materiale și intervalul de timp necesar derulării lor sunt doi factori restrictivi ce trebuie luați în seamă. (fig. nr. 90).

Fig. nr. 91: Durata unui circuit turistico-religios

Cele susmenționate, în special timpul alocat unei astfel de activități, sunt reflectate în răspunsurile referitoare la întrebarea dedicată duratei unui circuit religios. Din cei 70 respondenți disponibili să participe la circuitele religioase, 24 (34%) ar prefera o singură zi, 23 (33%) două zile și alți 23 (33%) mai mult de două zile. (fig. nr. 91).

Concluziile aplicării chestionarului susmenționat sunt numeroase și pot servi ca puncte de reper unei viitoare strategii de dezvoltare a acestui subtip de turism. Astfel:

1. Evenimentul nu beneficiază de o bună mediatizare, toate persoanele interviewate având ca sursă de cunoaștere doar informațiile date de rudele sau persoanele apropiate. Deși este o manifestare cu o dinamică din ce în ce mai însemnată, impactul ei depășește foarte puțin teritoriul județului.

2. Turismul cultural-religios organizat este foarte timid în zona studiată, majoritatea pelerinilor venind pe cont propriu la eveniment.

3. Există un potențial moderat de participare la circuitele turistico-religioase care, însă, nu este exploatat.

4. Intensificarea acțiunilor de mediatizare a acestor evenimente, atât la nivelul Bisericii Ortodoxe Române prin intermediul episcopilor și arhiepiscopilor, cât și prin acțiuni comune cu tur-operatori turistici și unități ale administrației publice locale (primării și consilii județene). Episcopiile din străinătate trebuie să joace un rol mai activ în promovarea acestor obiective în țările în care ființează.

5. Creșterea atractivității obiectivelor religioase poate fi amplificată prin: refacerea sau recondiționarea acestora (în special cu ajutorul fondurilor europene), diversificarea ofertei complementare de suveniruri, obiecte tradiționale, artizanat, includerea lor în circuite turistice religioase sau mixte etc.

CAP. 5. SOLUȚII ȘI MĂSURI DE OPTIMIZARE A OFERTEI ATRACTIVE RELIGIOASE ÎN PARTEA NORDICĂ A MUNTENIEI

Date fiind constatările rezultate în urma realizării acestui studiu, pentru valorificarea la un nivel superior a patrimoniului religios al zonei studiate este necesară adoptarea unor măsuri. Acestea se înscriu în următoarele areale: ameliorarea ofertei atractive propriu-zise, elaborarea în parteneriat cu tur-operatorii din turism a unor pachete turistice, îmbunătățirea calității infrastructurii de acces, creșterea calității condițiilor de cazare proprii lăcașurilor etc.

5.1. Lărgirea și diversificarea ofertei atractive

Pornind de la Anexa nr. 5 în care am calculat potențialul atractiv religios pentru un număr de 67 de edificii considerate reprezentative pentru zona studiată, am constatat următoarele:

- în ceea ce privește patrimoniul imobil: 53 nu au icoane făcătoare de minuni, 50 nu au moaște, 46 nu au muzee sau colecții, 21 nu au picturi de rezonanță.
- în ceea ce privește accesibilitatea: 11 au drept cale de acces un drum județean (1 chiar drum comunal).
- în ceea ce privește structurile proprii de cazare: 41 nu au astfel de structuri.
- în ceea ce privește indicele de punere în valoare: doar 8 sunt prezente în pachete pentru turiști străini, în timp ce alte 48 sunt prezente în pachete pentru turiști români, iar 11 nu figurează în pachete turistice; doar la 42 de obiective au fost semnalati turiști străini pe cont propriu, 18 dintre ele nu au nici un fel de materiale de promovare, 49 nu au ghizi.

O parte din deficiențele care grevează potențialul atractiv al acestor obiective se pot rezolva de fiecare în parte, în special cele care țin de patrimoniul imobil. Astfel apare evidentă nevoia de înființare a unor mici muzee, galerii sau expoziții în incinta edificiilor religioase care să ofere informații atractive și suplimentare potențialilor vizitatori despre însemnătatea edificiului, despre figurile ilustre care i-au marcat existența și despre rolul lui în comunitate, dar și în ansamblul istorico-religios al Țării Românești. Pentru aceasta este necesară o bună inventariere a tuturor exponatelor care pot contribui la realizarea acestui deziderat, asigurarea unei bune stări de funcționalitate și conceperea spațiilor expoziționale cu specialiști, atât de la episcopii, cât și de la muzeele județene. Se va avea în vedere dotarea acestor muzee cu ghiduri audio în câteva limbi de circulație internațională, dar și angajarea de ghizi profesioniști.

Starea fizică a edificiilor religioase necesită în multe cazuri lucrări laborioase de conservare și protejare. În special zidurile, picturile și obiectele de cult sunt supuse trecerii timpului, iar lucrările de recondiționare nu sunt deloc ieftine. O bună oportunitate pentru refacerea acestora o reprezintă finanțările europene, în special prin Programul Operațional Regional. Fie că vorbim de perioada 2007-2013, fie de perioada 2014-2020, a existat și există un interes susținut de a promova astfel de proiecte.

O altă problemă care trebuie rezolvată, de data aceasta în parteneriat între stat, prin Ministerul Educației, și autoritatea bisericească, este lipsa de specialiști pentru renovare, recondiționare și pictori bisericești. Este necesar a fi înființate clase în învățământul liceal și cel profesional și tehnic cu aceste specializări, așa încât să fie acoperită această nevoie, având în vedere că vorbim de una dintre cele mai dense zone din țară în ceea ce privește obiectivele istorico-religioase.

Tot printr-un parteneriat între Ministerul Educației, prin facultățile de istorie și geografie, și așezămintele monahale ar trebui rezolvată și problema asigurării acestora cu ghizi specializați, cu competențe și cunoștințe extinse, care să satisfacă nevoia de informații a vizitatorilor. Agenția pentru Dezvoltare Regională Sud-Muntenia a primit acordul de principiu din partea decizionalului regiunii de a angaja în perioada vacanțelor de vară, când vadul vizitatorilor este maxim, studenți ai acestor facultăți care să îndeplinească rolul de ghizi în principalele obiective de acest tip din regiune.

De cea mai mare atracție pentru pelerini sunt icoanele făcătoare de minuni și moaștele diferiților sfinți. Din păcate nu toate lăcașurile beneficiază de asemenea valori. De aceea este necesar ca, la diferite sărbători, prin protocoale între arhiepiscopii sau direct între parohii, să fie aduse din alte părți icoane făcătoare de minuni care să atragă un număr crescut de credincioși. De asemenea, în

măsura în care este posibil, să se facă demersuri pentru obținerea de părțițe din moaște ale unor sfinți (ideal din cele ale sfântului sau sfinților care dă/dau și hramul locului).

Organizarea de manifestări culturale în cadrul așezămintelor de cult de genul: expoziții itinerante de artă bisericească, seri de poezie religioasă, evocări ale diferitelor personalități ce au marcat locurile, concerte și chiar festivaluri de muzică bisericească și clasică (exemplul Mănăstirii Peștera Ialomiței și cel al Sinagogii din Târgoviște este relevant). Punerea în valoare mai accentuat a legendelor ce sunt țesute în jurul acestor așezăminte. De exemplu, la Mănăstirea Curtea de Argeș, legenda Meșterului Manole pusă în scenă periodic chiar în curtea mănăstirii ar putea fi un element de atracție suplimentar pentru vizitatori.

Având în vedere că o parte a patrimoniului unora dintre lăcașuri este preluată de către muzeele județene sau chiar Muzeul Național, este necesară completarea inventarului cu replici ale acestor obiecte care să întregască fondul exponatelor.

Reluarea cu mai mult avânt a activității atelierelor ce ființează pe lângă lăcașurile de cult și în care se produc: țesături diverse, articole de lemn pentru uz casnic, articole de olărit, marochinărie, podoabe bisericești, suveniruri, produse alimentare. Participarea cu astfel de produse la diferite târguri de turism.

Colaborarea mai strânsă a autorităților bisericești cu mediul de afaceri din domeniul turismului (hotelieri, pensiuni și agenții de turism). Realizarea în parteneriat de pachete turistice care să combine turismul religios cu turismul de agrement, cu cel de conferințe și cu cel de afaceri. De asemenea se impune colaborarea între episcopii și arhiepiscopii pentru realizarea în parteneriat de pachete turistice gen circuit pentru pelerini pe teritoriul a două sau mai multe eparhii.

Implicarea consulatelor, ambasadelor, misiunilor economice și episcopiiilor de peste hotare ale Bisericii Ortodoxe Române în diseminarea, atât în rândul enoriașilor români de peste hotare, cât și în rândul cetățenilor acelor țări, a informațiilor despre potențialul turistico-religios al zonei studiate. Realizarea de broșuri, filme și materiale promoționale în acest sens. Cooperarea cu agenții de turism pentru realizarea de pachete turistice specifice turiștilor străini.

Realizarea și promovarea unor programe, în parteneriat cu administrația locală din cele trei județe, în preajma și cu ocazia marilor sărbători creștine – Paștele (Învierea Domnului) și Crăciunul (Nașterea Domnului).

Crearea și/sau actualizarea paginilor de Internet ale lăcașurilor de cult cu un design modern, ușor accesibil, atractiv și cu informații complete, relevante și la zi despre obiectivele respective, despre programul activităților etc. Folosirea cu mai mult curaj a paginilor de socializare pentru a comunica informații în timp real potențialilor vizitatori.

Promovarea de către administrația locală a unor proiecte complementare care să crească atractivitatea generală a zonei și să contribuie la prelungirea duratei sejurului turiștilor în zona respectivă. O bună oportunitate de a finanța astfel de proiecte o reprezintă Programul Operațional Regional, atât pentru perioada 2007-2013, cât și pentru perioada 2014-2020, îndeosebi axa care finanțează obiective de patrimoniu istoric și cultural. O serie de elemente conexe de infrastructură sunt necesare unei bune activități turistice la lăcașurile de cult: căi de acces și parcări, inclusiv pentru autocare, grupuri sanitare, puncte de informare, chiar mici centre de desfășurare a unor conferințe pe teme istorice, religioase și culturale, spații pentru servit masa etc.

Din observațiile noastre se constată că exploatarea turistică individualizată pe fiecare obiectiv religios în parte este, din punct de vedere al profitabilității economice, puțin eficientă, vizitatorul realizând actul turistic aferent acestuia într-un interval temporal relativ îngust (2-4 ore), după care își dedică timpul altor atracții. Fenomenul respectiv este deosebit de ilustrativ în cazul turismului de tranzit în care „vizitele scurte” predomină în raport cu sejurul mai îndelungat or, cum majoritatea edificiilor religioase vizitabile nu percep încă o taxă de vizitare iar, în cazul celor care au introdus-o, valorile acesteia sunt simbolice, rentabilitatea economică este quasi-inexistentă.

În consecință, apreciem că instituirea unor trasee (circuite) turistice care să integreze într-un sistem unic de exploatare mai multe obiective poate deveni mult mai profitabilă, reținând mai multe zile în regiune și determinând astfel un consum turistic mai susținut. Pe baza asemănarilor între diferite însușiri (hram, existența icoanelor făcătoare de minuni, apropierea în zonă), pentru partea nordică a regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia astfel de trasee ar putea fi:

TRASEUL NR. 1

Mănăstirea Bascovele (Bascov) – Mănăstirea Vieroși (Colibași) – Mănăstirea Râncăcirov (Călinești) – Mănăstirea Bunea (Vulcana-Băi)

Lungimea traseului: 130 km

Atracții: peisaj cultural religios inedit, valori arhitecturale și culturale, hramul Intrarea în Biserica Maicii Domnului (21 noiembrie);

Durata – 2 zile (una dedicată hramului la una dintre mănăstiri (*fig. nr. 95*))

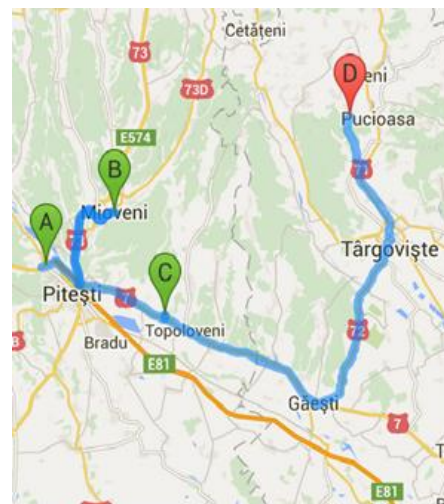

Fig. nr. 95: Traseul nr. 1

TRASEUL NR. 2

Mănăstirea Dealu (Târgoviște) – Mănăstirea Cobia (Găești) – Mănăstirea Curtea de Argeș (Curtea de Argeș)

Lungimea traseului: 140 km

Motivație: Mănăstirea Dealu și Mănăstirea Cobia au același hram (Sfântul Nicolae, 6 decembrie), iar a doua zi (7 decembrie) este Sfânta Filofteia, ale cărei moaște sunt la Curtea de Argeș, ocazie cu care se desfășoară un important pelerinaj. De asemenea, la Curtea de Argeș sunt și părțile din moaștele Sfântului Nicolae, al cărui praznic este în ziua anterioară.

Perioada de desfășurare: 6-7 decembrie

Cazare: în noaptea de 6 decembrie pelerinii se pot caza la Curtea de Argeș (inclusiv la Casa Pelerinului, 50 locuri), precum și la pensiunile din împrejurimi (*fig. nr. 96*)

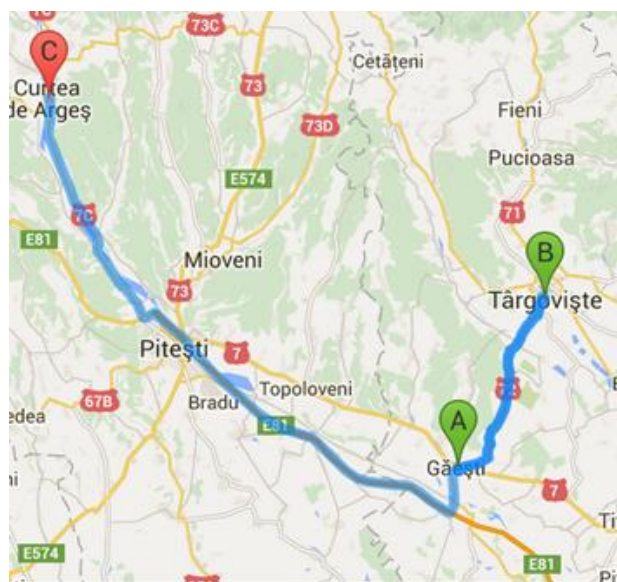

Fig. nr. 96: Traseul nr. 2

TRASEUL NR. 3

Mănăstirea Ciocanu (Bughea de Sus) – Mănăstirea Nămăiești (Valea Mare – Pravăț)

Lungime traseu: 8 km

Motivație: amândouă mănăstiri au același hram: Intrarea în Biserică a Maicii Domnului. Ca punct suplimentar de atracție menționez Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de la Nămăiești găsită în sec. XVI-XVII ascunsă într-o stâncă uriașă.

Data desfășurării: 21 noiembrie (*fig. nr. 97*)

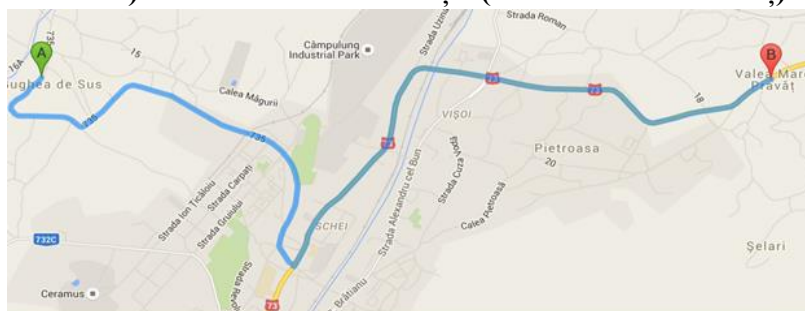

Fig. nr. 97: Traseul nr. 3

TRASEUL NR. 4

Catedrala

Arhiepiscopală Târgoviște – Mănăstirea Negru Vodă (Câmpulug Muscel) – Mănăstirea Cetățuia (Cetățeni) – Mănăstirea Curtea de Argeș

Lungime traseu: 117 km

Motivație: pe data de 11 august este praznicul Sfântului Nifon de Constantinopol, o sărbătoare la care participă, de la an la an, mai mulți pelerini, iar pe 15 august se prăznuiește Adormirea Maicii Domnului, hramul mănăstirilor Negru-Vodă, Cetățeni și Curtea de Argeș, sărbătoare majoră a creștinilor ortodocși. Ziua de 12 august poate fi folosită pentru un tur cultural-religios

al Târgoviștei, capitală a Țării Românești, cu un bogat patrimoniu pe care îl pune la dispoziția turiștilor pelerini. Cazarea poate fi asigurată la Târgoviște. Pe data de 13 august, după vizitarea Mănăstirii Cetățeni, cu un important punct de atracție în Icoana Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului dar și în Peștera Moșului, Peștera Cuviosului Ioanichie Schimonahul și Stânca Dorințelor, considerate locuri tămăduitoare, se face deplasarea la Câmpulung Muscel, prima capitală a Țării Românești, cu multe obiective de vizitat. Cazarea se va face în Câmpulung Muscel. Pe data de 14 august se va face deplasarea la Curtea de Argeș, de asemenea capitală a Țării Românești pentru o perioadă, cu un patrimoniu demn de vizitat. Traseul poate cuprinde și Schitul Rupestru Corbii de Piatră, considerat un loc tămăduitor din vremuri predactice. Cazarea se va face în Curtea de Argeș, iar a doua zi pelerinii vor asista la slujba de hram a Mănăstirii Curtea de Argeș. Având în vedere că sunt vizitate toate capitalele Țării Românești, turul poate fi intitulat *Turul Capitalelor*.

Perioadă de desfășurare: 11-15 august (fig. nr. 98)

Fig. nr. 98: Traseul nr. 4

TRASEUL NR. 5

Mănăstirea Pissiota (Poienarii Burchii) – Mănăstirea Ghighiu (Bărcănești, Prahova) – Biserica Maica Precistă (Ploiești) – Mănăstirea Zamfira (Lipănești) – Mănăstirea Crasna (Izvoarele, Prahova) – Mănăstirea Suzana (Măneciu, Prahova)

Lungime traseu: 124 km

Motivație: toate cele șase mănăstiri au în patrimoniu icoane făcătoare de minuni reprezentându-o pe Maica Domnului. Dintre acestea se distinge Icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului (Siriaca) de la Mănăstirea Ghighiu care este foarte apreciată de credincioșii ortodocși. Toate icoanele sunt descrise în capitolul referitor la icoanele făcătoare de minuni.

Acest traseu are ca avantaj faptul că se poate organiza în mai multe date, atunci când sunt sărbători importante legate de Maica Domnului.

Date de desfășurare: 15 august (Adormirea Maicii Domnului), 8 septembrie (Nașterea Maicii Domnului), 01 octombrie (Acoperământul Maicii Domnului), 21 noiembrie (Intrarea în Biserică a Maicii Domnului) (fig. nr. 99).

5.2. Modernizarea căilor de acces

Analizând situația căilor de acces către cele mai importante obiective turistico-religioase din zona studiată, se poate trage concluzia că starea acestora este satisfăcătoare, în special pentru cele 56 de lăcașuri la care accesul se face de pe un drum național. Și pentru celelalte 11, la care accesul se face de pe un drum județean sau comunal, starea căilor de acces este aproape satisfăcătoare, excepție făcând Mănăstirea Bunea, unde accesul se poate face numai pietonal și Mănăstirea Cotmeana. Starea drumului DJ 703A ce asigură accesul la această mănăstire este precară, însă proprietarul, Consiliul Județean Argeș, derulează lucrări de reparații care se vor finaliza la sfârșitul anului 2018.

În ceea ce privește perspectivele de modernizare, Master Planul General de Transport al României (ediția 2015) prevede următoarele:

Autostrăzi: Autostrada Transilvania pe tronsoanele: Ploiești-Câmpina-Comarnic (51,3 km, 306,77 mil. euro), și Comarnic-Sinaia-Bușteni-Predeal-Râșnov-Brașov (58 km, 997,75 mil. euro), Autostrada Oltenia Pitești-Slatina-Balș-Craiova (124,3 km, 899,41 mil. euro), Autostrada Transcarpați Pitești-Sibiu (116,6 km, 1673,57 mil. euro).

Drumuri expres: Muntenia Expres Găești-Târgoviște-Ploiești-Buzău-Brăila (237 km, 994,57 mil. euro), Brașovia Expres Pitești-Mioveni-Câmpulung-Rucăr-Bran-Râșnov-Brașov (124 km, 1224,1 mil. euro).

Drumuri Trans-Regio: TR Chindia A1-Titu-Băldana-Târgoviște (42,3 km, 46,73 mil. euro), TR Cozia Pitești-Rm. Vâlcea-Racoviță (100 km, 61,8 mil. euro), TR Valea Doftanei Câmpina-Săcele (63 km, 41 mil. euro).

La nivelul drumurilor județene principala sursă de finanțare va fi asigurată prin Programul Național de Dezvoltare Locală. Astfel, cele trei județe au selectate pentru finanțare următoarele drumuri:

- Argeș: DJ 703B Șerbănești-Rociu (7,4 km, 14,8 mil. lei), DJ 702A Ciupa-Rătești (2,7 km, 4,5 mil. lei), DJ 703B Costești-Șerbănești (8,5 km, 10,8 mil. lei), DJ 703B Morărești-Uda (2,5 km, 9,8 mil. lei).

- Dâmbovița: DJ 702D Dragomirești-Butoiu de Sus (5,7 km, 10,6 mil. lei), DJ 702 Limită județul Argeș-Cândești-Vale (9,3 km, 13,5 mil. lei), DJ 701 Odobești-Corbiu Mari (6 km, 7,2 mil. lei),

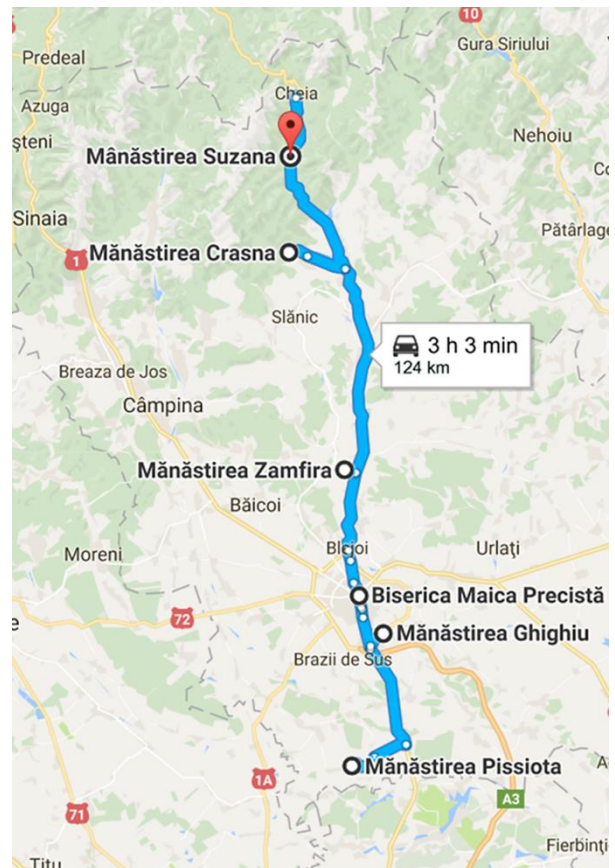

Fig. nr. 99: Traseul nr. 5

DJ 702J Morteni-Limită județul Argeș (2 km, 2,4 mil. lei), DJ 601A Limită județul Giurgiu-Răcari (7 km, 9,4 mil. lei).

- Prahova: DJ 206 Talea (1,2 km, 1,7 mil. lei), DJ 231 Gornet-Păcureți (1,5 km, 2,4 mil. lei), DJ 102I Valea Doftanei (2,5 km, 11,3 mil. lei).

Pentru transportul feroviar, în zona studiată, Master Planul prevede doar două tronsoane: București (Chitila)-Pitești (99 km, 249,4 mil. euro) și Pitești-Rm. Vâlcea Nord (60 km, 365,8 mil. euro).

5.3. Diversificarea și standardizarea bazei de cazare

Asigurarea unei baze de cazare proprii este o măsură care are drept consecință directă creșterea timpului petrecut de vizitatori în lăcașul de cult.

Cu peste 700 de locuri de cazare în 31 de unități, cu o capacitate de cazare variind între 4 și 100 de locuri, lăcașurile de cult din zona studiată au o bună bază de plecare în dezvoltarea viitoare a unei activități solide de cazare pentru pelerini și vizitatori.

De departe, complexul de cazare al Mănăstirii Caraiman este cel mai important dintre toate. Cu 100 de locuri de cazare el este un model pentru toate lăcașurile care doresc să își dezvolte capacități de cazare.

Dar provocarea majoră a lăcașurilor va fi aceea de a-și acredita bazele de cazare pentru ca acestea să intre în circuitul turistic. Este nevoie, pe lângă construirea de spații de cazare, de construcții și dotări pentru unități de preparare și de servire a mesei, de spălătorii, de spații de parcare, de personal care să deservească aceste utilități.

5.4. Model de dezvoltare spațială a zonei studiate

În zona studiată (județele Argeș, Dâmbovița și Prahova) am identificat un număr de 6 poli de interes turistic. Aceștia sunt: cele trei reședințe de județ (Pitești, Târgoviște și Ploiești), municipiile Câmpulung-Muscel și Curtea de Argeș și polul Sinaia format din orașele Sinaia, Bușteni și Azuga. De asemenea, am identificat un număr de poli turistici care pot interacționa cu cei șase ai zonei studiate, fiind veritabile bazine turistice. Acestea sunt: București, polul Brașov (municipiul Brașov, zona Bran-Moieciu, Predeal), municipiul Sibiu și Polul Vâlcea (municipiul Râmnicu Vâlcea, Călimănești, Olănești, Băile Govora și Voineasa).

CAP. 6. CONCLUZII

În strânsă corelare cu planul lucrării, demersul științific de față poate fi sintetizat în următoarele concluzii:

1. **Fundamentarea teoretică** a studiului a impus autorului o radiografiere detaliată a contribuțiilor științifice, autohtone și internaționale, referitoare la turismul religios. Ea ne-a permis o constatare care, în mare parte, justifică singură alegerea temei: dacă la nivel internațional aspectele referitoare la acest domeniu turistic sunt extrem de numeroase și variate ca abordare, viziunea geografică intersectându-se adesea cu cea economică, sociologică și teologică, în bibliografia românească studiile propriu-zise sunt puține, lapidare și epidermice. Referințele îmbracă, cel mai adesea, ipostaza formulărilor de ordin general, focalizate îndeosebi asupra semnificațiilor conceptului de turism religios. Contribuții mai consistente, semnalate ca atare, regăsim, totuși, sub forma unor capitole, în lucrări de sinteză, și vizează, preponderent, resursele atractive religioase. Prin această prismă, *lucrarea de față îmbogățește bibliografia geografică românească printr-o analiză complexă, inedită, a fenomenului turistic religios* dintr-o regiune reprezentativă a țării noastre care este Muntenia de nord;

Legat de încadrarea taxonomică a turismului religios, regăsit la diverși autori fie ca *tip, formă* sau, mai rar, ca *subtip* de turism, ceea ce naște, frecvent, confuzii interpretative, analiza noastră a pus în evidență, pe de o parte, specificitatea sa în cadrul unui tip major, cel al turismului cultural iar pe de altă parte complexitatea lui, ceea ce-l distanțează de formele de practicare a acestuia. În consecință optimă, cu o argumentație proprie, pentru individualizarea sa ca *subtip* de sine stătător al tipului menționat anterior, având, la rândul său, forme de practicare distincte (în primul rând pelerinajele);

2. Turismul religios beneficiază în partea nordică a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia (cuprinzând județele Argeș, Dâmbovița și Prahova) de un **potențial atractiv remarcabil**, pe care, în România, doar Bucovina îl egalează, fiind ilustrat prin diversitatea și numărul apreciabil al edificiilor de cult: 55 de mănăstiri, 1145 de biserici, 4 catedrale, 13 schituri, 17 lăcașuri cu moaște, 8 locuri de putere, 13 icoane făcătoare de minuni, dar și prin varietatea manifestărilor cu caracter religios (pelerinaje spre locuri de putere și icoane făcătoare de minuni, hramuri).

Repartiția spațială a obiectivelor turistice religioase reliefează un indice de favorabilitate relativ ridicat, ele fiind răspândite în teritoriu în strânsă corelație cu prezența și densitatea rețelei de așezări umane. Apare însă și fenomenul de izolare în cazul unor așezăminte religioase (schituri, îndeosebi) localizate în locuri nelocuite, greu accesibile. O concentrare mai ridicată se constată în centrele urbane mari (Ploiești, Pitești, Târgoviște) și în unele orașe cu o funcție istorică și religioasă importantă (Curtea de Argeș, Sinaia, Câmpulung). Prezența bisericilor în fiecare localitate conduce la o mare dispersie spațială a elementelor de interes turistic, ceea ce integrează în sfera potențială de practicare a acestui subtip de turism practic întregul teritoriu regional;

Starea fizică a obiectivelor religioase reprezentative este, în cea mai mare măsură, bună. Acest avantaj trebuie exploatat în vederea dezvoltării activităților turistice de perspectivă fără cheltuieli de restaurare deosebite. Pentru edificiile religioase afectate de scurgerea vremii și neglijența comunităților, există preocupări din ce în ce mai însemnate din partea autorităților (administrative și ecleziastice) de a renova obiectivele de patrimoniu și cu potențial turistic, fapt înregistrat deja în etapa trecută de finanțare cu Fonduri Structurale europene, în special prin Programul Operațional Regional (Regio) 2007-2013 și prin Programul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2007-2013. Aceste oportunități continuă să existe și în exercițiul bugetar european 2014-2020, derulat actualmente.

Diversitatea tipologică a edificiilor religioase este variată, fiind strâns corelată cu criteriile folosite. Întâlnim astfel:

- după materialul folosit în construcții: edificii din lemn, cărămidă, piatră, materiale compozite;
- după cultul practicat: ortodoxe (majoritatea absolută!), catolice, mozaice, neo-protestante;
- după funcția religioasă îndeplinită: catedrale, mănăstiri, biserici, schituri, sinagogi etc.

Inventarierea detaliată a patrimoniului turistic religios al regiunii și surprinderea raporturilor spațiale dintre diversele grupări de obiective s-au constituit într-un scop primordial al lucrării de față, ca premisă necesară și obligatorie a selectivizării opțiunilor de punere în valoare, a asigurării sustenabilității și durabilității turismului religios aferent.

3. Infrastructura turismului religios (bazele de cazare și căile de acces) satisface în general cererea la nivelul intensității fluxurilor actuale, dar nu se constituie într-un atu al teritoriului pentru o dezvoltare accentuată în perspectivă. Principalele ei atribute sunt:

- Cu aproape 26 000 de locuri de cazare existente în cele peste 900 locații, infrastructura de cazare turistică din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia oferă actualmente, bună bază de sprijin cele puțin satisfăcătoare pentru turismul cultural-religios. Totuși, ținând cont că cele mai multe dintre bazele turistice la care facem referință s-au construit cu 40-50 de ani în urmă, starea lor fizică necesită îmbunătățiri considerabile;

- Toate tipurile de structuri de cazare din nomenclatorul românesc (exceptând pontoanele plutitoare) se regăsesc în infrastructura celor trei județe, ceea ce constituie o premisă importantă pentru practicarea unei palete diversificate de forme de turism cultural-religios;

- Densitatea cea mai mare de structuri de cazare o întâlnim în reședințele celor trei județe (dintre care se detașează Pitești și Ploiești), la care se adaugă consacrată vale a Prahovei precum și arealele Curtea de Argeș, Rucar-Dâmbovicioara și Slănic Prahova-Măneciu-Cheia.

- Majoritatea structurilor de cazare turistică (85%) sunt clasificate cu 2 și 3 stele/flori ceea ce face deosebit de atractiv turismul pentru persoanele cu un venit mediu, preponderente la nivel național;

- Inregistrăm însă un număr foarte scăzut de structuri de cazare de 5 stele/flori, în special în județele Argeș și Dâmbovița. O problemă suplimentară în acest sens pare să aibă municipiul Târgoviște, important centru cultural-religios, care nu posedă capacități de cazare nici la nivelul de 4 stele. În perspectiva dezvoltării unui turism extern în aceste zone aceste aspecte reprezintă un handicap major;

- Repartiția grupată, preponderant în spațiul urban, în teritoriul studiat a structurilor de cazare face ca accesul la obiectivele de vizitat să fie relativ facil;

- În ceea ce privește dinamica numărului de structuri de cazare în intervalul 2010-2014, se constată o creștere apreciabilă a numărului de hoteluri (aprox. 40%) și, mai ales, fapt demn de subliniat, a numărului de pensiuni (peste 200%). Creșterea aceasta poate fi pusă inclusiv pe seama oportunității de a finanța astfel de investiții din fondurile europene pre și post aderare.

- O alternativă luată în calcul din ce în ce mai mult de turiști este cazarea în structuri aparținând mănăstirilor. Unele dintre aceste dotări se constituie în entități de deservire turistică propriu-zisă, având capacități de cazare între 50 și 100 de locuri;

- Rețeaua căilor de transport terestru care asigură accesul spre unele dintre obiectivele din patrimoniul religios studiat este dezvoltată, fie că vorbim de drumuri europene, naționale sau județene și comunale. De asemenea, prezența la o distanță de maxim 150 de kilometri (în raport cu orașul Câmpulung-Muscel, situate în una din extremitățile regiunii) a principalei porți aeriene a României (aeroportul Henri Coandă) constituie o facilitate de prim rang pentru atragerea turiștilor din străinătate.

4. Fluxurile de vizitatori încadrabile subtipului de turism religios sunt dificil de evaluat datorită interferenței sale cu turismul cultural propriu-zis, în care vizitarea obiectivelor religioase este doar o componentă a ofertei accesate, precum și ponderii majore a turismului de transit care, în interval de timp limitat, apelează la oferta religioasă fără un sejur care ar putea fi cantitativ cuantificat.

- Ca urmare, apar aspecte certe în cazul turiștilor cazați în infrastructura aparținătoare edificiilor de cult, mănăstiri în primul rand, sau a celor care accesează elemente ale patrimoniului turistic religios unde se percepe o taxa de vizitare.

- Cu certitudine pot fi catalogați ca practicanți ai acestui turism participanții la pelerinaje și hramuri, formele cele mai tipice ale turismului religios.

- Spre deosebire de turismul recreativ sau cultural în general, unde apare o sezonabilitate bine marcată, cu maxime de vară în ambele cazuri, în cadrul turismului religios afluența de practicanți este

dictată de calendarul manifestărilor religioase majore (hramurile diverselor edificii de cult), repartizate cu relativă aproximație de-a lungul întregului an. Desigur, în perioada caldă a anului din zona temperată numărul practicantilor crește ca urmare a facilităților de ordin climatic existente.

- Un impact important asupra mărimii fluxurilor de practicanți ai turismului religios îl are calitatea infrastructurii de acces, îndeosebi cea rutieră. Modernizarea căilor de transport este o condiție sine qua non a vizitării obiectivelor religioase, situate adesea în locuri mai greu accesibile. Diversificarea acestora reprezintă un veritabil atu sub aspectul menționat. Telecabina ce unește, escaladând abruptul Bucegilor, culoarele văilor Prahovei și Ialomiței înspre peștera omonimă (unde este amplasat un inedit edificiu religios) este un bun exemplu în acest sens.

- De asemenea, ca un corolar la cele susmenționate, amplasarea Capitalei României (un centru urban cu peste 2 milioane locuitori ce joacă rolul unei arii importante de emisie a fluxurilor de turiști, dar și cu 2 aeroporturi internaționale), la o distanță cuprinsă între 50- 150 km față de atracțiile religioase analizate constituie un alt avantaj care, utilizat superior, poate conduce la dezvoltarea turismului de vizitare și ecumenic, la creșterea numerică substanțială a fluxurilor de vizitatori interne și internaționale deopotrivă.

5. **Componenta economică** actuală a turismului religios din regiunea studiată este relativ modestă. Analizele din capitolele precedente conduc la evidențierea unui veritabil paradox și anume: deși potențialul atractiv religios al regiunii este remarcabil, fiind alcătuit dintr-un mare număr de obiective de o mare diversitate tipologică, participarea sa în balanța economică a teritoriului este încă foarte modestă. Aspect generat de un cumul de factori restrictivi care diminuează valorile circulației turistice și, implicit, ale încasărilor generate de aceasta. Cei mai ilustrativi sunt:

- accesibilitatea limitată spre multe obiective religioase (îndeosebi cele situate în localitățile rurale de la periferia celor trei județe) datorită stării precare a căilor rutiere existente;

- baze de cazare insuficiente numeric și nesatisfăcătoare sub aspectul calității serviciilor oferite turiștilor;

- modestul grad de conservare și/sau amenajare a multor biserici sau schituri ceea ce le transformă în obiective lipsite de atractivitate și le face improprii includerii în circuitele turistice propriu-zise;

- lipsa unor ghizi calificați în etalarea și prezentarea unei oferte turistice specifice, cu un pronunțat caracter de inedit și unicitate, ce se adresează unei categorii aparte de vizitatori, cu o cultură și comportament aparte;

- gama limitată de produse turistice (cărți, albume, hărți, ghiduri, pliante, souveniruri) adecvate ambientului religios al obiectivului de vârf;

- ofertă relativ săracă în activități cu substrat religios (conferințe pe teme biblice, școli de vară, școli de pictură etc.) care să diversifice oferta considerată standard pentru orice obiectiv turistic religios: arhitectură, vechime, funcție, valori culturale înmagazinate.

Din observațiile noastre se constată că exploatarea turistică individualizată pe fiecare obiectiv religios în parte este, din punct de vedere al profitabilității economice, puțin eficientă, vizitatorul realizând actul turistic aferent acestuia într-un interval temporal relativ îngust (2-4 ore), după care își dedică timpul altor atracții. Fenomenul respectiv este deosebit de ilustrativ în cazul turismului de tranzit în care „vizitele scurte” predomină în raport cu sejurul mai îndelungat or, cum majoritatea edificiilor religioase vizitabile nu percep încă o taxă de vizitare iar, în cazul celor care au introdus-o, valorile acesteia sunt simbolice, rentabilitatea economică este quasi-inexistentă.

În consecință, apreciem că instituirea unor trasee (circuite) turistice care să integreze într-un sistem unic de exploatare mai multe obiective poate deveni mult mai profitabilă, reținând vizitatorul mai multe zile în regiune și determinând astfel un consum turistic mai susținut.

6. **Potențialul de dezvoltare** a turismului religios în partea nordică a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia este cu totul remarcabil datorită, în primul rand, consistenței patrimoniului său atractiv iar în al doilea rand poziției sale geografice în cadrul țării și în raport cu o serie de centre importante emițătoare de turiști (municipiul București, în primul rand).

- Pe suportul unui potențial de atractivitate deosebit, mizăm pe afirmarea în regiunea studiată a unui *turism religios sustenabil*, cu o durabilitate asigurată prin :

- diversificarea și îmbunătățirea ofertei atractive;
- diversificarea produsului turistic religios;
- politici și strategii specifice de dezvoltare;
- implicarea mai largă a comunităților locale (facilitată de disiparea resurselor turistice)
- antrenarea instituțiilor religioase în susținerea activităților turistice ca sursă de venituri;

Diversificarea și îmbunătățirea ofertei atractive a turismului religios din partea nordică a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia ar presupune: înființarea de *parcuri tematice* religioase (asemănătoare celui numit The Holy Land Experience, din Orlando –SUA sau Tierra Santa din Argentina; înființarea de *școli de pictură*; activități din domeniul religios cu caracter de *voluntariat*; *manifestări muzicale* cu repertoriu religios; includerea în circuitele turistice a unor *cimitire* unde sunt înhumate personalități istorice, artistice sau culturale recunoscute. Necropola regală de la Curtea de Argeș se instituie în acest context într-un obiectiv de rezonanță națională ce trebuie pe deplin valorificat prin funcția sa comemorativă. Și nu numai; *colecții și muzee* cu inventar religios bogat; exploatarea *aurei mistice* a unor sfinți canonizati etc.

În vederea creșterii atractivității patrimoniului religios al zonei studiate, inclusiv la nivel internațional, propun demararea procedurilor de obținere a *statutului de obiectiv de valoare mondială UNESCO* pentru următoarele lăcașuri:

- *Mănăstirea Curtea de Argeș*, adevărată necropolă a familiei regale din România;
- *Mănăstirea Dealu*, loc în care odihnesc mai mulți voievozi ai Țării Românești (inclusiv capul marelui voievod Mihai Viteazul) și în care s-au realizat primele tipărituri din Sud-Estul Europei.

Caracterul sinergic al activităților turistice desfășurate în prezent în partea nordică a Regiunii de Dezvoltare Sud-Muntenia este modest, impunându-se o acțiune partenerială mai susținută, care să valorizeze mai bine fiecare obiectiv reprezentativ în parte și pe toate laolaltă. Ca rezultate ale acțiunii parteneriale exemplific: produse turistice de gen tur care să cuprindă diferite obiective grupate pe teme, zone, stiluri etc., elaborarea de calendare de festivități, aniversări etc. în urma dialogului dintre toate instituțiile religioase interesate, pentru a evita suprapunerea unora dintre acestea, creșterea gradului de informare și promovare a zonei etc.

Pentru creșterea indicelui de exploatare a acestui însemnat patrimoniu, prin profesionalizarea celor implicați direct în operațiunea respectivă, apare oportună și interesantă colaborarea dintre facultățile de Istorie și Geografie din țară și Agenția pentru Dezvoltare Regională Sud-Muntenia, în vederea angajării și pregătirii în cadrul acesteia, pe perioada vacanțelor de vară, a studenților dornici să practice activitatea de ghid turistic.

BIBLIOGRAFIE

1. ACADEMIA ROMÂNĂ – INSTITUTUL DE GEOGRAFIE, (2007), *România – Atlas Istorico-Geografic*, Editura Academiei Române, București.
2. A.D.R. SUD-MUNTENIA, (2014), *Planul de Dezvoltare Regională al regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia pentru perioada 2014-2020, 2014*, Călărași.
3. ANGHELESCU, Ghe., F., (2015), *Domnul Constantin Brâncoveanu, omul și faptele unui sfânt martir (1688-1714)*, Editura Enciclopedică, București.
4. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2012), *Istoria Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
5. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2015), *Istoria Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
6. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2016), *Catedrala de la Curtea de Argeș quintcentenar*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
7. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2017), *România de la Argeș*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
8. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2014), *Mănăstirea Slănic: file de cronică, file de acatist*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
9. ARHIEPISCOPIA ARGEȘULUI ȘI MUSCELULUI (2015), *Mănăstirea Glavacioc: peceți ale istoriei, peceți ale spiritualității românești*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
10. ARHIEPISCOPIA TÂRGOVIȘTEI (2009), *Semne ale frumuseții și iubirii de Dumnezeu: mănăstiri și biserici reprezentative din Arhiepiscopia Târgoviștei*, Editura Asa, București.
11. BAUER, M., (1993), *Tourisme religieux ou touristes en milieu religieux?*, Les Cahiers Espaces, 30.
12. BAZON, I., (2013), *Troița românească, biserică în miniatură și emblemă a identității noastre*, www.ortodoxiatinerilor.ro
13. BĂRBULESCU, C.A. (2011), *Catalogul monumentelor istorice din județul Argeș*, Editura Tiparg, Pitești.
14. BERNARDI, B., GAMBERONI, EMANUELA (2004), *Turismo e geografia*, Patron Editore, Bologna.
15. BRĂTULESCU, V., (1964), *Inscripții și însemnări documentare la bisericile din raionul Găești*, in GB XXIII.
16. BONIFACE, G.B., COOPER, C. (1994), *The geography of Travel and Tourism*, Butterworth-Heinemann Ltd, U.K.
17. BREMER, T.,S., (2006), *Sacred spaces and tourist places*, în Timothy D.J., Olsen D.H. (edit.), *Tourism, Religion and Spiritual Journeys*, Routledge.
18. BUTLER R.W. (1999), *Sustainable tourism: a state-of-the art review*, *Tourism Geographies*, 1, 1, Routledge.
19. CALINIC arhiepiscopul Argeșului și Muscelului, (2017), *Sfântul Neagoe Vodă Basarab*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș.
20. CANDEA, M., SIMION, TAMARA, TĂTARU, ALEXANDRA, (2007), *Spațiul rural, turismul rural și agroturismul*, Editura Transversal, București.
21. CANDEA, M., ERDELI, G., SIMION TAMARA, (2003), *Potențialul turistic al României și amenajarea turistică a spațiului*, Editura Universitară, București.
22. CHIELINI, J., BRANTHOMME, H., (1982), *Les chemins de Dieu: Histoire des pelerinages chretienes des origins a nos jour*, Hachette, Paris.
23. CIANGĂ, N. (1995), *Evoluția și tendințele cercetării de Geografia Turismului în România*, Studia UBB, 1-2, Cluj-Napoca.
24. CIANGĂ, N. (2002), *Geografia turismului în România (Partea I)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

25. CIANGĂ, N. (2003), *România. Geografia turismului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
26. CIANGĂ, N. (2006), *România. Geografia turismului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
27. CIANGĂ, N. (2007), *România. Geografia turismului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
28. CIOCIOI, Ghe., DRAGNE, A., VLAD, D-C., VOICU, M., (2016), *Ghidul mănăstirilor din România*, Editura Sophia, București.
29. CLAWSON, M., KNETSCH, J. (1966), *The Economics of Outdoor Recreation*, John Hopkins Univ. Press, Baltimore.
30. COANDA, G., (2014), *Istoria Târgoviștei*, Editura Bibliotheca, Târgoviște.
31. COCEAN, G., (2011), *Munții Trascău. Relief, geomorfosaturi, turism*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca.
32. COCEAN P. (1984), *Potențialul economic al carstului din Munții Apuseni*, Editura Academiei RSR, București.
33. COCEAN, P. (1996), *Geografia turismului*, Editura Carro, București.
34. COCEAN, P. (1999, 2007), *Geografia turismului*, Editura Focul Viu, Cluj-Napoca.
35. COCEAN P. (2002), *Geografie regională*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
36. COCEAN, P. (2006), *Turismul cultural*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
37. COCEAN, P. (2010), *Patrimoniul Turistic al României*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
38. COCEAN, P., VLĂCEANU, Ghe., NEGOESCU, B. (2003-2005), *Geografia generală a turismului*, Editura Meteor Press, București.
39. COCEAN, P., DEZSI, Șt. (2009), *Geografia turismului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
40. COCEAN, P., DAVID, N., (2014), *Peisaje culturale*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca.
41. CONDURĂȚEANU, S., (2016), *Sanctuare rupestre muntene* (www.dacoromania-alba.ro).
42. CONSTANTINESCU, G., (2013), *Câmpulung-Muscel. Ansamblu medieval-modern*, Editura Tiparg, Pitești.
43. CONSTANTINESCU, G., (2013), *Pitești. Ansamblu medieval-modern*, Editura Tiparg, Pitești.
44. CONSTANTINESCU, G., (2013), *Curtea de Argeș. Ansamblu medieval-modern*, Editura Tiparg, Pitești.
45. CONSTANTINESCU, N., IONESCU, C., DIACONESCU, P., RĂDULESCU, V., (2009), *Târgoviște reședința voievodală 1400-1700. Cercetări arheologice (1961-1985)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște.
46. CONȚIU, H.V. (2012), *Bazele geografice ale fenomenului turistic*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
47. CREȚEANU, R. (1968), *Bisericile de lemn din Muntenia*, Editura Meridiane, București.
48. COSMOIU, L., (2016), *Icoane făcătoare de minuni din România. Ghid ilustrat*, Editura Lumea Credenței, București.
49. DINU, MIHAELA (2002), *Geografia turismului*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
50. EADE, J., (1992), *Pilgrimage and tourism at Lourdes*, Annals of tourism research, 19, 1, 18-32.
51. ENESCU, M.-C., (2011), *Câmpulung Muscel Cetatea întemeietorilor de țară*, Câmpulung Muscel.
52. ERDELI, G., ISTRATE, I., (1996), *Potențialul turistic al României*, Editura Universității, București.
53. ERDELI, G., GHEORGHILAȘ, A., (2006), *Amenajări turistice*, Editura Universitară, București.

54. GIURESCU, C.C., (1943), *Istoria Românilor*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București.
55. GLĂVAN V. (2000), *Turismul în România*, Editura Economică, București.
56. GLIGOR, V., FILIP, S., DAVID, N., COCEAN, P., (2014), *Potențialul de dezvoltare agroturistică a microregiunii Tășnad*, Geographia Napocensis, VIII, 2.
57. GODEA, I., (2013), *Biserici de lemn din România*, Noi Media Print, București.
58. GRIFFIN, K., A., (2007), *Globalization of Pilgrimage Tourism*, în Raj, R. și Morpeth, N., D., (edit.), *Religious Tourism and Pilgrimage Management: An International Perspective*, CABI, Oxford.
59. GUVERNUL ROMÂNIEI, MINISTERUL TRANSPORTURILOR, (2015) *Master Plan General de Transport al României*, București.
60. HORSTER, M., (2010), *Religious Landscape and Sacred Ground: Relationships between Space and Cult in the Greek World*, Revue de l'histoire des religions, 4, Paris.
61. IELENICZ, M., COMĂNESCU L. (2009), *România. Potențial turistic*, Editura Universitară, București.
62. IELENICZ, M., POSTEA, M., MORARU, G., BOUTTE, A., (2014), *Turismul cultural în spațiul religios. Tradiție milenară și diversitate de forme*, Terra, XLV, 1-2, București.
63. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ, (2016), *Populația României pe localități la 1 ianuarie 2016*, Direcția de Editare a Publicațiilor Statistice, București.
64. IORDAN I, NICOLESCU E. (1971), *O metodă de determinare a potențialului turistic*, LCNGT, II, București.
65. IORGA, N. (1929), *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor, ediția a II-a*, Editura Ministeriului de Culte, București.
66. ISMAIL, M., Bratu, I., (2014), *Biserica brâncovenească din Doicești*, Tipografia BREN, București.
67. JONGMEEWASIN, S., http://www.academia.edu/12252237/Religious_Tourism_Pilgrimage_and_Cultural_Tourism (accesat in 4 ianuarie 2017).
68. KNAAP, van der, W., G., M., (1999), *Research report: GIS-oriented analysis of tourist time-space patterns to support sustainable tourism development*, Tourism Geographies, vol. 1, nr. 1.
69. LAHOVARI, G., I., BRĂȚIANU, C., I., TOCILESCU, G., G., (1901), *Marele dicționar geografic al României*, Star Grafic J.V. SOCECU, București.
70. MARKOS, B., KOLACSEK, A., (1967), *Idegenforgalmi ismeretek, I-II*, Budapest.
71. MARTINEZ-CARDENAS, R., (2010), *Tourisme spirituel. Le mystique comme patrimoine touristique* https://www.researchgate.net/profile/Rogelio_Martinez-Cardenas/publication/264933390_Patrimoine_tourisme_environment_et_developpement_durable/links/53f614370cf2fceacc7002a4/Patrimoine-tourisme-environnement-et-developpement-durable.pdf (accesat la 3 decembrie 2017)
72. MAZZA, C., (2007), *Turismo religioso. Un approccio storico-culturale*, EDB.
73. MĂNĂSTIREA ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI CARAIMAN, (2016), *Părintele Gherontie Puiu și minunile Maicii Domnului*.
74. MOISESCU, C., (1979), *Târgoviște: Monumente istorice și de artă*, Editura Meridiane, București.
75. MUNTELE, I., IAȚU, C. (2003), *Geografia turismului. Concepte, metode și forme de manifestare spațio-temporală*, Editura Sedcom Libris, Iași.
76. MUȘAT, L (2014), *Potențialul atractiv religios al nordului regiunii de dezvoltare Sud Muntenia (Argeș, Dâmbovița și Prahova)*, A VI-a Conferință Internațională și a X-a Aniversare a Centrului de Geografie Regională, Cluj-Napoca.
77. MUȘAT, L (2016), *Circulația turistică de factură religioasă. Studiu de caz: Mănăstirea Nucet, județul Dâmbovița*, Geographia Napocensis, Cluj-Napoca.
78. MUȘAT, L (2016), *Icoane făcătoare de minuni în lăcașurile ortodoxe din nordul regiunii de dezvoltare Sud-Muntenia*, Geographia Napocensis, Cluj-Napoca.

79. MUȘAT, L (2016), *South-Muntenia Development Region in EUSDR Context. Contribution of the Regional Operational Programme 2014-2020 to EUSDR Implementation*, Academia Română, Institutul de Geografie, București
80. NECULA, N., (1996), *BISERICA ȘI CULT pe înțelesul tuturor*, Editura Europartener, București.
81. Noppen, L, MORISSET, L., K., (2003), « *Le tourisme religieux et le patrimoine* », *Téoros*[Online], 22-2 | 2003, Online since 01 May 2012, connection on 03 January 2018. URL : <http://journals.openedition.org/teoros/1791>.
82. OPRÎȘAN, I., (2003), *Troițe românești. O tipologie*, Editura Vestala, București.
83. OPROIU, M., MOTOC, H., CURCULESCU, M., (2006), *Dâmbovița. Localități și monumente*, Editura Transversal, Târgoviște.
84. PATRIARHIA ROMÂNĂ, (2009), *Pridvoare ale cerului: mănăstiri și schituri din Arhiepiscopia Bucureștilor*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București.
85. PĂCURARIU, M., (2010), *Enciclopedia ortodoxiei românești*, Editura Institutului Biblic și de misiune ortodoxă, București.
86. PERACE D. (1993), *Geographie du tourism*, Nathan, Paris
87. PETRESCU, D., (2003), *Troițe din județul Dâmbovița*, Editura Bibliotheca, Târgoviște.
88. PETRESCU, V., ERICH, A., (2014), *Tiparul Epocii Brâncovenesti*, Editura Bibliotheca, Târgoviște.
89. RINSCHÉDE, G., (1992), *Formes of religious tourism*, *Annals of tourism research*, 19, 1, 18-32.
90. S.C. AVENSA CONSULTING S.R.L., (2012), *Studiu privind stadiul actual de dezvoltare a infrastructurii în regiunea Sud-Muntenia și perspective de dezvoltare*, Călărași.
91. SNAK O. (1976), *Economia și organizarea turismului*, Editura Sport-Turism, București.
92. ȘANDRU I. (1970), *Considerations sur la geographie du tourisme avec special regard sur la Roumanie*, RRGGG, 14, 1, Bucarest.
93. SNAK, O., BARON, P., NEACȘU, N. (2003), *Economia turismului*, Editura Expert, București.
94. STOICESCU, N., (1970), *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, vol. I, Țara Românească*, Craiova.
95. SUSAN, AURELIA (1980), *Geografia turismului*, Univ. Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.
96. SWIZEWSKI, C., OANCEA, D. (1977), *Geografia turismului, Partea I-a*, Univ. Al. I. Cuza, Iași.
97. UNGUREANU, Al., VELCEA, I. (1993), *Geografia economică a lumii contemporane*, Editura Șansa, București.
98. VLASIE, M., (2003), *Drumuri spre mănăstiri. Ghidul așezămintelor monahale din România Ediția a VIII-a*, Editura Sofia, București.
99. WHELAN T (1991), *Nature tourisme. Managing for the environment*, Washington DC Press.
100. WILLIAMS, A.,M., MONTANARI, A., (1999), *Sustanability and self-regulation: critical perspectives*, *Tourism Geographies*, vol. 1, nr. 1, p. 26-40.
101. *** (2010), *Atlasul istoric al mănăstirilor și schiturilor din România: sec. XI-XXI*, Editura Bibliotecii Naționale a României, București.
102. *** (2014), *Monahismul ortodox românesc, istoric, contribuții și repertoriare*, Editura Basilica, București.
103. *** (2012), *Enciclopedia orașului Târgoviște*, Editura Bibliotheca, Târgoviște.
104. *** (2009), *Domnitorii și Ierarhii Țării Românești, ctitoriile și mormintele lor*, Editura Cuvântul Vieții, București.

Resurse web:

1. www.ziarullumina.ro

2. www.crestinortodox.ro
3. www.infopensiuni.ro
4. www.artapeintelesultuturor.blogpost.ro
5. www.corbiidepiatra.ro
6. www.dacoromania-alba.ro
7. www.basilica.ro
8. www.amfostacolo.ro
9. www.wikipedia.org
10. www.jurnaldecatorii.ro
11. www.ariepiscopiabucurestilor.ro
12. www.viaromania.ro
13. www.manastireavarbila.ase.ro
14. www.protoieriacampina.ro
15. www.astra.iasi.roedu.net
16. www.ortodoxiatinerilor.ro
17. www.realitateadamboviteana.ro
18. www.wikimedia.org
19. www.travelmartinfo.ro
20. www.eparhiaargesului.ro
21. www.hellodambovita.ro
22. www.cazaresinaia.eu
23. www.monumenteromania.ro
24. www.igloo.ro
25. www.muscelpedia.ro
26. www.mapio.net
27. www.doxologia.ro
28. www.bibmet.ro
29. www.ortodoxia.rol.ro
30. www.peregrinprinlume.ro
31. www.arhiepiscopeiatargovistei.ro
32. www.buceginatura2000.wordpress.com
33. www.sfintisiicoane.wordpress.com
34. www.manastireacrasna.ro
35. www.biserici.org
36. www.manastireaghighiu.ro
37. www.manastirea-suzana.ro
38. www.portalturism.com
39. https://veilletourisme.s3.amazonaws.com/2012/09/Le-tourisme-religieux_final.pdf
40. www.patriarhia.ro
41. www.culte.gov.ro
42. www.insse.ro
43. http://www.academia.edu/12252237/Religious_Tourism_Pilgrimage_and_Cultural_Tourism